

ISSN 1512-0961

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა ც ნ ე
PROCEEDINGS
ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
VOLUME 9
TOM

2001 № 4

თბილისი * TBILISI * ТБИЛИСИ

მთავარი რედაქტორი პ.პაპავა

სარედაქციო კოლეგია

რ. აბესაძე, თ. აქუბარდია (პასუხისმგებელი მდივანი), თ. ბერიძე, პ. გიორგაძე, მ. ღაბროვსკი (პოლონეთი), ა. თეთრაული, მ. კაკულია, ა. კურატაშვილი, ა. კრედისოვი (უკრაინა), ე. ისმაილოვი (აზერბაიჯანი), ვ. მაუ (რუსეთი) ი. მესხია, კ. მიკულსკი (რუსეთი), ჯ. ოზრაიენი (აშშ), ნ. პაიჭაძე, კ. პოტელი (ბელგია), ზ. სამედ-ზადე (აზერბაიჯანი), ა. სილაგაძე, შ. ტაბატა (იაპონია), ჯ. ტედსტრომი (აშშ), ა. ფილიპენკო (უკრაინა), თ. ჩიკვაძე, ლ. ჩიქავა, გ. წერეთელი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), ნ. ჭითანავა, მ. ჯიბუტი, ლ. ყორღანაშვილი.

EDITOR-IN-CHIEF

V. PAPAVA

EDITORIAL BOARD

R. Abesadze, T. Akubardia, T. Beridze, L. Chakava, N. Chitanava, A. Filipenko (The Ukraine), H. Giorgadze, M. Djibuti, M. Dabrowski (Poland), E. Ismailov (Azerbaijan), M. Kakulia, A. Kuratashvili, A. Kredisov (The Ukraina), V. Mau (Russia), I. Meskhia, K. Mikulski (Russia), J. O'Brien (USA), N. Paichadze, K. Potelle (Belgium) Z. Samed-Zade (Azerbaijan), A. Silagadze, Sh. Tabata (Japan), J. Tedstrom (USA), A. Tetrauli, G. Tsereteli (Deputy Editor in-Chief).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

В. ПАПАВА

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Р. Абесадзе, Т. Акубардия, Т. Беридзе, Г. Гиоргадзе, М. Домбровски (Польша), М. Джибути, М. Какулия, А. Кураташвили, Л. Корганашвили, А. Кредисов (Украина), Э. Исмаилов (Азербайджан), В. Мау (Россия), Я. Месхия, К. Микильский (Россия), Дж. О'Брайен (США), Н. Паичадзе, К. Потель (Белгия), З. Самед-заде (Азербайджан), А. Силагадзе, Ш. Табата (Япония), Дж. Тедстрем (США), А. Тетраули, А. Филипенко (Украина), Г. Церетели (зам. главного редактора), Л. Чикава, Т. Чиквадзе, Н. Читанова.

380007, თბილისი, ქიქოძის 14, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
ტელ: (995-32) 996-853, ფაქსი: (995-32) 998-389

P. Gugushvili Institute of Economics, The Georgian Academy of Sciences,
14, Kikodze street, Tbilisi, 380007, Georgia
Tel: (995-32) 996-853, Fax: (995-32)998-389

Институт Экономики им. П. Гугушвили АН Грузии,
ул. Кикодзе, 14, Тбилиси, 380007, Грузия
тел (995-32) 996-853, факс (995-32) 998-389

E-mail: papavavladimer@posta.ge
<http://georgia-gateway.org/matsne/>

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა ც ნ ე
PROCEEDINGS
ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
VOLUME 9 № 4
ТОМ

ჟურნალი დაარსდა 1992 წლის ოქტომბერში
The journal is established in October, 1992
Журнал основан в октябре 1992 г

გამოდის წელიწადში 4-ჯერ
The journal is published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

თბილისი “მეცნიერება”
TBILISI “METSNIEREBA”
ТБИЛИСИ “МЕЦНИЕРЕБА”
2001

შობაბრბ

კოვზანაძე ირაკლი	
საბანკო სისტემის მდგრადობის შესახებ	195
მერაბ კაკულია, ნანა ასლამაზიშვილი	
დოლარიზაცია საქართველოში: რამდენად მისაღებია მისი ტენდენციები	222
ქვეყნისათვის	
ჩარქიშვილი ლია, სარჩიმელია როლანდ	
მეცნიერებისა და უმაღლესი განათლების ერთიანი ეკონომიკური სისტემის	
შესაძლო ფუნქციონირების სტატისტიკა პოსტსაბჭოთა საქართველოში	224
მანანა ნანიტაშვილი	
სამომხმარებლო ბაზრის განვითარების კონცეფცია გარდამავალ პერიოდში	245
ავთანდილ სულაბერიძე	
ძალდატანებითი მიგრაციის პოლიტიკურ-დემოგრაფიული ასპექტები	270
ნოდარ ხადური	
ქვეყნის ეკონომიკური ათვისების ინდექსი	273
სებასტიან სტრაჩეკი, თიმოთე ჯაგრიჩი	
სლოვენია მზად არის გაწევრიანდეს ევროკავშირში	302

CONTENTS

Irakli Kovzanadze	
About the Stability of the Banking System	203
Merab Kakulia, Nana Aslamazishvili	
Dollarization in Georgia: How sustainable is it's trends for a country	205
Charekishvili Lia, Sarchimelia Roland	
Statistics on probable operation of unified economic system	
of science and high education in Post-Soviet Georgia	242
Manana Nanitashvili	
Concept of development of the markets for goods and services in transition period	258
Avtandil Sulaberidze	
Political and Demographic Aspects of Forcible Migration	272
Nodar Khaduri	
Country's Economic Reclamation Index	285
Sebastjan Strašek, Timotej Jagri	
Slovenian readiness for eu clubs	287

СОДЕРЖАНИЕ

Ковзанадзе Иракли	
Об устойчивости банковской системы	203
Мераб Какулия, Нана Асламазишвили	
Долларизация в Грузии: Насколько приемлимы ее тенденции для страны	223
Чарекншвили Лия, Сарчимелия Роланд	
Статистика возможного функционирования единой экономической	
системы науки и высшего образования в постсоветской Грузии	243
Манана Наниташвили	
Концепция развития потребительского рынка в переходном периоде	258
Автандил Сулаберидзе	
Политико-демографические аспекты насильственной миграции	260
Нодар Хадурн	
Индекс экономического освоения страны	286
Себастиан Страчек, Тимоти Джагрич	
Готовность Словении стать членом Евросоюза	303

საბანკო სისტემის მდგრადობის შესახებ

კოზნაძე ირაკლი

კერძო-საბანკო ქართული ბანკი

380002 თბილისი, ანდრონიკაშვილის ქ. 37

შემოვიდა 2001 წლის 17 ოქტომბერს

რეზიუმე: კაპიტალის საკმარისობის მაჩვენებელი, საბანკო საქმიანობის პრაქტიკულად ყველა რისკის გაზომვიდან გამომდინარე, წარმოადგენს საკრედიტო დაწესებულების მდგრადობის შეფასების ინტეგრირებულ მაჩვენებელს. ამასთან თანამედროვე მსოფლიოში რისკები განუწყვეტლივ დივერსიფიცირდება და საბანკო საზოგადოების წინაშე მუდმივად დგას ამ რისკების შეფასების მეთოდის მუდმივი სრულყოფის ამოცანა. ამ ამოცანის გადაწყვეტისას აუცილებელია როგორც საზედამხედველო ორგანოების, ასევე ბანკების, კონსალტინგური ფირმების, რეიტინგული სააგენტოებისა და სამეცნიერო წრეების მჭიდრო კოორდინაცია. საგულისხმოა, რომ ბანკების მდგრადობისა და საიმედოობის პრობლემა განხილულ უნდა იქნას კომერციულ ბანკებში დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის ფორმირებასთან განუწყვეტელ კავშირში.

* * *

კომერციული ბანკის მდგრადობის პრობლემა არახელსაყრელი გარემოში ფაქტორების ზემოქმედებით, ბაზრების მზარდი ცვალებადობის პირობებში სულ უფრო მეტად იპყრობს მენეჯერების, დამოუკიდებელი ექსპერტებისა და ზედამხედველობის ორგანოების ყურადღებას. საკრედიტო ორგანიზაციის მდგრადობის (საიმედოობის) განხილვისას მიზანშეწონილია სამი ასპექტის გამოყოფა:

1. მაკროეკონომიკური (ეკონომიკის განვითარების ტენდენციების გაველენა საბანკო სექტორზე);
2. საბანკო სისტემის მდგომარეობა;
3. ცალკეული ბანკის ფინანსური მდგომარეობა.

ბანკის მდგრადობა დამოკიდებულია კაპიტალის, საქონლისა და მომსახურების ეროვნული და საერთაშორისო ბაზრების ტენდენციებზე; საკრედიტო ორგანიზაციის ქვეყნის კრედიტუნარიანობის რე-

საქართველოს
ბანკთა ეროვნული
სისტემა

იტინგზე და იმ ქვეყნების იგივე რეიტინგზე, რომელშიც განთავსებული არიან ბანკის კონტრაგენტები; სავალუტო კურსებისა და ეკონომიკური ინდექსების რყევებზე; სოციალურ-პოლიტიკურ სიტუაციებზე. ბანკის მდგრადობასა და გლობალურ ეკონომიკურ მოვლენებს შორის დამოკიდებულების საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ საერთაშორისო ბაზრებზე სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიის მაღალტექნოლოგიურ პროდუქციაზე მოთხოვნის ვარდნა და საბანკო კრიზისები სამხრეთ კორეაში, იაპონიასა და ტაილანდში 90-ანი წლების შუა პერიოდში ან რუსული რუბლის დევალვაცია და საბანკო კრიზისები რუსეთში 1998 წელს და საქართველოში 1998-1999 წლებში [1].

მთლიანად საბანკო სისტემაში დაგროვილი დისპროპორციები (მათ განსაკუთრებულ მწვავე ფორმას წარმოადგენს სისტემური საბანკო კრიზისი), უპირველეს ყოვლისა საკრედიტო ორგანიზაციების არგადახდების მულტიპლიკაციის მექანიზმის გამო, ასევე უშუალოდ შემოქმედებს ბანკების მდგრადობაზე. მოახლოებული სისტემური საბანკო კრიზისის ნიშნებს შორის უნდა აღინიშნოს საბანკო სისტემის მიხედვით საკრედიტო დაბანდების საერთო მოცულობაში საკუთო და უიმედო სასესხო დავალიანებების 10%-იანი ხვედრითი წილის დონის გადამეტება ან უცხოურ ვალუტაში მოთხოვნებსა და ვალდებულებებს შორის არსებული დისპროპორციები.

ამრიგად, ბანკის მდგრადობის შეფასებისას არსებითი მნიშვნელობა აქვს მაკროეკონომიკური ტენდენციებისა და სისტემური საბანკო რისკების ანალიზს. მაგრამ, საკრედიტო ორგანიზაციების მდგრადობის შეფასებისადმი ასეთი მიდგომა ჯერჯერობით საბოლოოდ ფორმირებული არაა, თუმცა სხვადასხვა ქვეყნების სახელმძღვანელო ორგანოები ინტენსიურ მუშაობას ეწევიან ამ მიმართულებით.

კაპიტალის საკმარისობას საერთაშორისო პრაქტიკაში აქვს ორი ასპექტი: ინსტიტუციონალური და რისკებთან კაპიტალის შესაბამისობა.

90-იან წლებში ბაზრების დერეგულირების, კაპიტალის მობილურობის გაზრდის, ახალი საბანკო პროდუქტებისა და ტექნოლოგიების ფართო გავრცელების შედეგად მნიშვნელოვნად იზრდებოდა საბანკო რისკებიც, რაც გამოვლინდა საბანკო კრიზისებში როგორც განვითარებად (არგენტინა, ბრაზილია, მექსიკა, ტაილანდი, მაღალია, ინდოეთი), ასევე „ეკთო“ (იაპონია, ფინეთი, შვეცია, ნორვეგია,

ხეხეთი, საფრანგეთი) ქვეყნებში. ამ პირობებში საზედამხედველო ორგანოების, კერძოდ ბაზელის კომიტეტის მიერ, გამოაქვეყნებულ იქნა რისკების შეფასებასთან დაკავშირებული რიგი ღირებულებები და განმარტებები საკრედიტო ორგანიზაციებისათვის.

საერთაშორისო პრაქტიკაში დამკვიდრებული საკრედიტო ორგანიზაციების მდგრადობის შეფასების სისტემაში კაპიტალის საკმარისობას უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს. იგი გამომდინარეობს ბანკის კაპიტალის ბუნებიდან, რომელიც წარმოადგენს რეზერვს გაუთვალისწინებელი დანაკარგების დაფარვისათვის, აკუმულირებას უკეთებს საკრედიტო ორგანიზაციების მიერ აღებულ რისკებს, წარმოადგენს ბანკის განვითარების საიმედო წყაროს, ამყარებს მისდამი კრედიტორებისა და კონტრაგენტების ნდობას, არის ბანკის განვითარების რეგულატორი გრძელვადიან პერსპექტივაში.

საბანკო რეგულირებისა და ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტმა 1988 წელს მიიღო დოკუმენტი, რომლითაც დაადგინა კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივის გაანგარიშების მეთოდიკა. ამ მეთოდის შესაბამისად კაპიტალის შემადგენლები იყოფა ორ ჯგუფად: პირველად და მეორად კაპიტალად.

პირველადი და მეორადი კაპიტალის ჯამი კაპიტალის საკმარისობის სეფიციენციის გაანგარიშების ფორმულის მრიცხველს წარმოადგენს. ამ ფორმულის მნიშვნელს შეადგენს ბანკის რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების, სხვა რისკების (გარებალანსური ოპერაციების მიხედვით, საპროცენტო, საფონდო, სავალუტო) ჯამი რეზერვების გამოკლებით. გარებალანსური ოპერაციების მიხედვით რისკების შეფასების სირთულის გამო შეთანხმებაში წარმოდგენილია შეფასების კონკრეტული სქემა.

საბანკო ზედამხედველობის პრაქტიკაში საკრედიტო ორგანიზაციების მდგრადობის შეფასების შემოღებამ კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივის საშუალებით გარკვეული შედეგები გამოიღო: განვითარებული ქვეყნების საკრედიტო ორგანიზაციების კაპიტალის ადეკვატურობის საშუალო მაჩვენებელი 9.3%-დან 11.2%-მდე გაიზარდა. თუმცა, ფინანსური ურთიერთობების გლობალიზაციის გაღრმავებამ და მასთან დაკავშირებულმა საბანკო რისკებმა საკრედიტო ორგანიზაციების მდგრადობის, მათ შორის რისკებისა და კაპიტალის საკმარისობის მეთოდების, შეფასების ახალი გზების ძიების აუცილებლობა დააყენა.

პარალელურად ეროვნულმა სახედამხედველო ორგანოებმა დაიწვეს რისკების შეფასების საკუთარი მეთოდების შემუშავება. მაგალითად, 1999 წელს აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემისა და სავალუტო კონტროლიორის სამმართველოს მიერ გამოშვებულ იქნა დირექტივები საბანკო ოპერაციების რისკების შესახებ. ეროვნული სახედამხედველო ორგანოების ინიციატივებთან ერთად რისკებისა და კაპიტალის საკმარისობის შეფასების ახალი მეთოდები გამოტანილ იქნა საერთაშორისო დონეზეც. 1999 წლის ივნისში გამოქვეყნებულ იქნა ბაზელის კომიტეტის მოხსენება, რომელშიც მოცემულია ახალი მიდგომები კაპიტალის ადეკვატურობის უზრუნველყოფისა და ბანკების მიერ პროდუქციული ნორმების შესრულებაზე კონტროლის გაუმჯობესების პრობლემისადმი. იგი ემყარება სამ პარალელურად არსებულ საყრდენს ანუ საოპერაციო კომპონენტს:

- საკუთარი კაპიტალის მინიმალურ ნორმატივებს;
- ამ ნორმატივების შესრულებაზე სახედამხედველო ორგანოების ინტენსიურ კონტროლს;
- ბაზრის დისციპლინის დაცვას.

გამოყოფილია რისკების სამი მსხვილი კატეგორია: საკრედიტო რისკი (განაკუთრებით სასესხო პორტფელთან დაკავშირებული რისკი), საბაზრო რისკი და სხვადასხვა სახის რისკები (პირველ რიგში საოპერაციო რისკი და საპროცენტო რისკი ბანკის ბალანსის ანგარიშების მიხედვით, ასევე ლიკვიდობის დარღვევის, რეპუტაციის გაუარესების და ა.შ. რისკები). რისკების მესამე კატეგორიის გამოფლენისა და კვალიფიკაციის მეთოდოლოგია ჯერჯერობით არასაკმარისადაა დამუშავებული და მუშაობა მათი შესწავლის მიმართულადაა გრძელდება [2].

სხვადასხვა კატეგორიის აქტივებთან დაკავშირებული რისკების შეფასების სიზუსტის გაზრდის მიზნით ბანკებს აქვთ შესაძლებლობა გამოეყენონ სპეციალიზირებული ფინანსური სააგენტოების მიერ გამოქვეყნებული საკრედიტო რეიტინგები, ასევე სადაზღვევო კომპანიების რეიტინგები. ამ სფეროში ყველაზე ცნობილ ფირმებს მიეკუთვნებიან Standard and Poor's, Moody's Service, Fitch IBCA.

ახალი მეთოდიკის მიხედვით განისაზღვრა მსესხებლების შემდეგი ძირითადი კატეგორიები: ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოები (ქვეყნის ცენტრალური ხელისუფლება და ცენტრალური ბანკი), კომერციული ბანკები და რეალური სექტორის არასაფინანსო ინსტი-

რისკები. ახალ მეთოდულაში დაშვებულია რისკების ახალი წონითი შეფასებების გამოყენება – კერძოდ 100%-ზე მეტი (მაგალითად 150%). არადა ამისა, დაყენებულია მსესხებლების „ერთ“ და დანარჩენი რისკების მიხედვით დაყოფის მიზანშეუწონლობის საკითხი (რომელიც, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, არასრულად ასახავს მოთხოვნების ხარისხს). ახალი მეთოდის მიხედვით ყოველი კატეგორიის შიგნით მსესხებლისადმი მიკუთვნებული რისკის კოეფიციენტი ასევე გამოიყენებულია შესაბამისი სავალ ვალდებულებების ავტორიტეტული საკრედიტო სააგენტოს მიერ შეფასებაზე.

ასევე შეიცვალა პოტენციური რისკების განსაზღვრა მეორე კოეფიციენტის (კომერციული ბანკები). გათვალისწინებულია ორი ალტერნატიული მიდგომა: იმ ქვეყნის ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოების დავალიანების რეიტინგის მიხედვით, სადაც მდებარეობს ბანკი და გარეშე რეიტინგული სააგენტოების მიერ ბანკის ვალდებულებების ინდივიდუალური შეფასების საფუძველზე. პირველ შემთხვევაში ბანკების მიმართ მოთხოვნების რისკი ერთი გრადაციით დაბალია, ვიდრე მოთხოვნების რისკი უმაღლესი ხელისუფლების ორგანოების მიმართ. მეორე შემთხვევაში რისკის კოეფიციენტი, როგორც წესი 50%-ის ტოლია, თუმცა, თუ ბანკს მიკუთვნებული აქვს უმაღლესი რეიტინგი, რისკი მცირდება 20%-მდე, ხოლო დაბალი რეიტინგისას იზრდება 100%-მდე.

მესამე ჯგუფში (არასაფინანსო ინსტიტუტები) რისკის კოეფიციენტი 100%-ის დონეზეა. მაგრამ თუკი კომპანიის ვალდებულებებს აქვს უმაღლესი რეიტინგი, რისკი შეიძლება შემცირდეს 20%-მდე, ხოლო დაბალი რეიტინგის შემთხვევაში კი – გაიზარდოს 150%-მდე.

მოთხოვნებს სახელმწიფო სექტორის არაცენტრალურ დაწესებულებებისა და საწარმოების (non-central public sector entities) მიმართ რისკის იგივე კოეფიციენტი აქვს, რაც მოთხოვნებს მოცემული ქვეყნის ბანკებისადმი. მაგრამ საზედამხედველო ორგანოების გადაწყვეტილებით ეს შეფასება შეიძლება გაიზარდოს (შემცირდეს რისკი) ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოების რეიტინგის დონემდე. ანალოგიური სქემა გამოიყენება საბროკერო ფირმების მიმართაც [3].

მიგვაჩნია, რომ გარდამავალი ეკონომიკისა და არც ისე განვითარებული საბანკო ინფრასტრუქტურის მქონე ქვეყნებში რისკების შეფასების აღნიშნულ მეთოდულაზე გადასვლა საკმაოდ ძნელი იქნება.

საგულისხმოა, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ 2001 წლის აპრილის ბრძანებით კომერციული ბანკებისათვის დადგენილი II სავალდებულო ნორმატივიდან კაპიტალი სხვადასხვა სახით 7 მათგანის გაანგარიშებაში შედის. მათ შორის უმნიშვნელოვანესია K_1 (პირველადი კაპიტალის შეფარდება რისკის მიხედვით შეწონილ აქტივებთან, რომელიც 12%-ზე მეტი უნდა იყოს) და K_2 (მთლიანი კაპიტალის შეფარდება რისკის მიხედვით შეწონილ აქტივებთან, რომელიც 15%-ზე მეტი უნდა იყოს) ნორმატივები [4].

კომერციული ბანკების მდგრადობა, რომელიც კორექტირებულია თავისი საიმედოობის მიხედვით, შეიძლება სხვადასხვანაირი იყოს, ამიტომ იქმნება ობიექტური მიზანშეწონილობა საიმედოობის განსაზღვრის დროს, რათა შემოდებული იქნეს “მდგრადობის ხარისხის” ცნება, ამ ხარისხის სამი ვარიანტით: 1. მდგრადობა უცვლელი სტაბილური პარამეტრების პირობებში; 2. მდგრადობა ბანკის ოპერაციების მოცულობების შემცირების შემთხვევაში და 3. მდგრადობა ბანკის საქმიანობის მუდმივად მზარდი მასშტაბების შემთხვევაში (აქტივებისა და რენტაბელობის ზრდა).

კაპიტალის ადეკვატურობის და ლიკვიდობის დარღვევა ცალკეული ბანკისა და მთლიანად მთელი საბანკო სისტემის არამდგრადობის პირველი ნიშანია. ყოველივე ამასთან ერთად დღეისათვის საქართველოს საბანკო სისტემის დღის წესრიგში დგას პრობლემური ბანკების სანაციის ინსტიტუტისა [1] და დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის შექმნის საკითხი.

ბანკების მგრადობისა და საიმედოობის პრობლემა განხილულ უნდა იქნას კომერციულ ბანკებში ანაბრების დაზღვევის სისტემის ფორმირებასთან განუწყვეტელ კავშირში. საქართველოში დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის შექმნის ძირითად პრინციპებს უნდა მიუკუთვნოს:

იმპერატიულობა, შეზღუდულობა, აქტიური სახელმწიფო მხარდაჭერა, ეროვნული ბანკის სპეციალური საკრედიტო ხაზის გახსნის შესაძლებლობა დაზღვევის სისტემის ლიკვიდობის გარანტიის უზრუნველსაყოფად;

ორიენტირება კომერციული ბანკების ძირითადი მასისათვის სავალდებულო გადახდების ერთიანი განაკვეთების დადგენაზე, უფრო რისკიანი ბანკებისათვის მათი დიფერენცირების შესაძლებლობასთან ერთად;

დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის ანაბრების დაზღვევის სხვადასხვა ნებაყოფლობითი ფორმებით (უპირველეს ყოვლისა ცენტრალურ დონეზე) შევსების შესაძლებლობა.

მიუხედავად ამისა, ამჟამად თუ არა, გარკვეული ფინანსური სტაბილიზაციის შემდეგ, ანაბრებისა და დეპოზიტების დაზღვევის ფონდის შექმნა ობიექტურ აუცილებლობას წარმოადგენს. მისი საქმიანობის ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებად, კლიენტების დანაკარგების ანაზღაურებასთან ერთად (ბანკის გაკოტრების შემთხვევაში), უნდა გახდეს ბანკების მუშაობის საიმედოობის უზრუნველყოფა და ხომების მიღება მათი გადახდისუნარიანობის აღსადგენად, რისთვისაც ეს ორგანიზაცია აღჭურვილი უნდა იყოს კანონმდებლობით განსაზღვრული შესაბამისი უფლებამოსილებებით. მან უნდა აიღოს ბანკის კრედიტორის უფლებამოსილება მისი აქტივების დაბრუნებაში. დებიტორული დავალიანების დაბრუნებაში უშუალო მონაწილეობა მის შემადგენლობაში ქვედანაყოფის შექმნის საფუძველს წარმოადგენს, რომელიც კოორდინაციას გაუწევს საკრედიტო ორგანიზაციების ლიკვიდაციისა და სანაციის პროცედურებს. აუცილებელია მოხდეს გაკოტრებული ბანკების მეანაბრების ანაზღაურება დაზღვევის დაწესებულ დონემდე ან განხორციელდეს დეპოზიტების გადატანა მდგრად ბანკებში იმავედროულად მათთვის აქტივების ნაწილის გადაცემის გათვალისწინებით.

დეპოზიტების დაზღვევის ფონდის საბოლოო ფორმირებამდე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ცენტრალური სადაზღვევო სტრუქტურების ჩამოყალიბების პროცესის დაჩქარება, რომელიც გააერთიანებს ბანკებს ნებაყოფლობით საწყისებზე და შექმნის სადაზღვევო ფონდს მონაწილეების პერიოდული შენატანების ხარჯზე, ასევე ამ მიზნით სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი სახსრებით და შემოსავლებით აკუმულირებული რესურსების სახელმწიფო და მუნიციპალურ ფასიან ქაღალდებში ინვესტიციებიდან.

აღნიშნული ფონდის ფორმირება გულისხმობს სამი წყაროს გამოყენებას: ბანკების საწყისი შენატანები; ბანკების პერიოდული შენატანები; ფონდის შემოსავლები სახელმწიფო ფასიან ქაღალდებში ინვესტიციებიდან. ბანკების ყოველკვარტალური შენატანები საგარანტიო ფონდში ზრდის მათთვის მოსახლეობისაგან მოზიდული ანაბრების პირობით ღირებულებას. თეორიულად ბანკმა შეიძლება გადალოს რესურსების გაძვირების კომპენსირება აქტივებიდან შემოსავლების შესაბამისი გადიდებით, თუმცა, ეს შესრულებადია მხო-

ლოდ აქტიური ოპერაციების რისკის გაზრდის ხარჯზე. მეორეს მხრივ, მოზიდული რესურსების ღირებულების შემცირების ალკვეთა შესაძლებელია მოსახლეობის ანაბრებზე დეპოზიტური განაკვეთების შემცირებით, თუმცა ამან შეიძლება მიგვიყვანოს ანაბრების გარანტირების სისტემაში შემავალი ბანკებიდან ანაბრების არასასურველ გადინებასთან.

აღნიშნულიდან გამომდინარე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია გათვალისწინებულ იქნას რიგი ღონისძიებებისა, რომლებიც მიმართული იქნება ფონდის წევრი ბანკების საგარანტიო ფონდში შენატანებთან დაკავშირებულ დამატებითი დანახარჯების კომპენსაციისაკენ: სავალდებულო რეზერვირების ნორმების შემცირება; ადგილობრივ ბიუჯეტში სავალდებულო გადასახადების შემცირება ან გაუქმება და ა.შ. აღნიშნული ღონისძიებები საშუალებას მოგვცემს მნიშვნელოვნად ავიცილოთ როგორც მონაწილე ბანკების მომგებიანობის გაუარესება მოზიდული რესურსების გაძვირებასთან დაკავშირებით, ისე რისკიანი საივესტიციო და საკრედიტო პოლიტიკით განპირობებული საიმედოობის შემცირება. ეს ბანკებს თავიდან ააცილებს მოზიდვების განაკვეთების შემცირების აუცილებლობას, რაც ალკვეთავს მანაბრების გადინებას [5].

ლიტერატურა:

1. Kovzanadze I., „Liquidity as a Criterion of Bank Management“, Bulletin of The Georgian Academy of Sciences, 164, №2, 2001.
2. კაკულია რ., ხელაია გ., „ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგადი თეორია“, თბილისი, 2000.
3. Ковзанадзе И., „Современные подходы к проблеме развития и обеспечения устойчивости банковской системы“, „Бухгалтерия и Банки“, Москва, 2000, №12.
4. კოვზანაძე ი., „კომერციული ბანკების საიმედოობა და მდგრადობა“, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ნაშრომთა კრებული „ეკონომიკის აქტუალური საკითხები“, თბილისი, XVI გამოშვება.
5. Hefferman Sh., „Modern Banking in Theory and Practice“, Published by John Wiley & Sons Ltd, England, 1999.

ABOUT THE STABILITY OF THE BANKING SYSTEM

Irakli Kovzanadze

United Georgian Bank

37, Andronikashvili Str., 380002 Tbilisi, Georgia

Summery. Using the coefficient of the capital sufficiency to measure practically all risks of the bank activities is an integrated index to estimate the stability of the bank. At the same time in the modern world risks are diversified constantly and before the banking association always stands a great task to improve the estimating methods of these risks. For solution this task the tight coordination is necessary not only for the supervisory bodies, but also for banks, consulting firms, rating agencies and scientific circles. The problem of the stability and reliability of banks must be discussed together with the formation of deposits insurance system for commercial banks.

ОБ УСТОЙЧИВОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

Ковзанадзе Иракли

Объединенный Грузинский Банк

380002 Тбилиси, Ул. Андроникашвили 370

Грузия

Резюме. Показатель достаточности капитала в силу учета при его измерении практически всех рисков банковской деятельности является интегрированным показателем оценки устойчивости кредитной организации. Вместе с тем, в современном мире риски постоянно диверсифицируются, и перед банковским сообществом все время стоит задача постоянного совершенствования методик оценки этих рисков. В решении этой задачи необходима теснейшая координация усилий как надзорных органов, так и бан-

ков, консалтинговых фирм, рейтинговых агентств, научных кругов. Вместе с тем, проблема устойчивости и надежности банков должно рассматриваться в неразрывной связи с формированием системы страхования депозитов в коммерческих банках.

DOLLARIZATION IN GEORGIA: HOW SUSTAINABLE IS IT'S TRENDS FOR A COUNTRY?

Merab Kakulia, Nana Aslamazishvili

National Bank of Georgia

15 Leonidze str., 380005, Tbilisi, Georgia

Received December 10, 2001

Summary. Like in many transition economies, the dollarization has widely penetrated in Georgia creating a real threat to the economic sovereignty of the country. The paper analyses the size of dollarization and the factors driving this process in Georgia, it investigates its possible impacts, and formulates strategies to combat the negative effects of this phenomenon on the economy.

A second feature of this paper is that it experiments with a second, more comprehensive, definition of currency substitution that includes an estimated amount of foreign cash circulating in Georgia, based on the money demand in the economy.

Based on the literature published by various countries and international organizations, foreign experience, and approaches utilized internationally, the paper shows worldwide developments and scales of dollarization - a very sophisticated economic phenomenon - and tries to assess its positive and negative sides. By analysing rich statistical material and making relevant calculations, the paper tries to create a relatively complete picture of causes of dollarization in Georgia.

The paper is organized as follows. Section I investigates what is dollarization and how is it measured. Section II highlights factors influencing the dollarization process in Georgia. Section III contains conclusions and discusses policy implications.

* * *

Size of dollarization in Georgia.

Broadly speaking, dollarization is a process when the national currency, as means of circulation and wealth accumulation, is substituted by some other foreign currency. In general, high and volatile inflation weakens the ability of a national currency to perform its functions efficiently. Since maintaining assets denominated in national currency becomes a risky business, economic agents start to

use other hard currencies – mostly US dollars – for transactions and wealth accumulation purposes. Consequently, currency substitution, or dollarization processes develop.

Degree of currency substitution in a country is measured by a dollarization ratio. It is calculated as a ratio of foreign exchange deposits to total deposit liabilities, or as a ratio of foreign exchange deposits to broad money (M3 aggregate). It should be noted, however, that foreign currency deposits is just one, but not the only indicator of dollarization. The problem is that some components of dollarization such as foreign currency outside banks and deposits of residents in foreign banks are difficult to measure numerically. Therefore, to avoid large discrepancies, these items are usually excluded from the calculation of dollarization ratios.

Before starting the substantive discussion, few words about penetration of dollarization are in order. In this purpose we introduced a so-called dollarization boundary concept.

Use of foreign currency as a means of payments and liability dollarization, as opposed to asset dollarization (e.g., dollar deposits in local banks) have received less attention in the currency substitution literature [7]. Therefore, the dollarization processes have not been thoroughly analysed.

The concept of dollarization boundary covers, on the one hand, all spheres of financial operations where currency substitution takes place, and on the other hand, transformation of foreign currency into a financial instrument. In particular, important parts of dollarization processes are:

- Currency substitution (use of foreign currency as a mean of payments)
 - ⇒ use of foreign currency as a medium of exchange
 - ⇒ use of foreign currency as a means of payments for unorganized foreign trade operations
- Liabilities substitution
- Assets substitution
 - ⇒ foreign currency deposits in national banking system
 - ⇒ foreign currency deposits at home
 - ⇒ foreign currency deposits in non-resident banks.

At the same time, each of them undergoes all possible transformations from one form to another under certain conditions.

Analysis of the dollarization dynamics in Georgia reveals a continuous upward trend (except for minor seasonal reductions, related to larger withdrawals of foreign exchange deposits during summers and prior to New Year celebrations),

which is particularly evident from 1997. As of October 1, 2001, the rate of dollarization measured as a ratio of foreign currency deposits to broad money amounted to 44.0 per cent, 31.3 per cent higher than on January 1, 1996 when it was the lowest (12.7%) for the last 7 years and 0.2 per cent higher than on May 1, 1995 (43.8%) - the peak for the same period. According to the classification by International Monetary Fund, Georgia falls into the group of highly dollarized economies.

Increase in dollarization resulted from higher growth in foreign currency deposits than in broad money and national currency deposits. As of October 1, 2001 the volume of deposits in foreign currency amounted to GEL 304.0 mln, 4.8 times higher than deposits in the national currency (GEL 62.7 mln) [5].

Table 2.1. Dynamics of Dollarization Ratio in Georgia, 1995-2001.
(end-of-period, in percent)

RATIO OF FOREIGN CURRENCY DEPOSITS TO BROAD MONEY (M3)												
	Jan	Feb	Mar	Apr	May	June	July	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec
1995	36.6	38.0	40.9	43.8	37.5	37.0	33.5	31.3	32.6	15.8	13.8	12.7
1996	16.6	18.9	20.6	17.5	14.8	14.7	13.2	13.5	14.7	15.9	17.7	15.0
1997	16.0	16.0	16.6	19.0	18.6	20.6	19.5	20.5	21.1	22.9	22.9	20.9
1998	23.8	24.6	25.1	25.5	26.7	27.3	26.3	26.5	28.1	29.7	30.4	29.1
1999	32.5	36.9	37.0	34.6	35.3	37.5	34.6	35.0	35.0	32.9	36.8	35.6
2000	37.5	37.3	36.7	38.4	41.1	41.6	40.5	41.5	43.0	42.3	42.8	38.2
2001	41.2	40.9	42.0	42.3	42.1	42.9	41.3	42.7	44.0			
RATIO OF FOREIGN CURRENCY DEPOSITS TO TOTAL DEPOSIT LIABILITIES												
1995	53.1	55.7	57.1	60.8	54.4	54.4	46.4	41.5	40.2	40.9	38.7	41.1
1996	50.7	53.6	56.2	48.5	43.1	39.8	38.5	42.2	43.9	46.6	49.3	48.2
1997	46.9	48.4	46.6	52.0	49.9	54.5	52.3	52.0	53.3	57.9	57.5	58.4
1998	59.0	59.1	61.0	61.9	63.6	63.5	64.4	62.4	64.9	68.2	68.8	68.7
1999	73.2	76.7	76.0	75.5	74.7	77.0	75.6	77.4	76.7	76.1	78.3	79.0
2000	78.6	76.7	76.5	80.9	80.0	81.2	79.1	78.8	81.0	78.0	78.4	77.9
2001	81.5	81.9	83.3	83.7	82.3	81.5	81.5	82.6	82.9			

In 1995 deposit liabilities of legal and physical entities fell relative to 1994. Foreign exchange deposits shrank more rapidly (by 4.35 % per month) than national currency deposits (by 0.45 % per month), while broad money grew by 7.40 per cent per month on average. This was mainly due to introduction of a new national currency - the Lari. These trends reversed from 1996, which is evident

from the data below in the text, indicating loss of confidence in the national currency. Namely, over the period of 1996-2001 foreign currency deposits grew at a higher pace than broad money and total deposits.

It is noteworthy that average monthly growth of dollar denominated deposits in 1995 lagged behind the average monthly inflation rate in the same year (3.85 %). Even though hyperinflation of the previous years was successfully tied down (in 1995 inflation amounted to 57.4 % instead of 11904.1% in 1994), it did not have a notable positive impact on inflationary expectations. As a result, depositors' tendency to accumulate foreign exchange increased.

Importantly, large volume of foreign currency deposits, and hence high dollarization rate, is to a certain degree caused by substantially higher returns on foreign than on national currency deposits. On average interest rates paid on Lari deposits are about 1.3 times less than interest rates on foreign exchange deposits, and about 4.5 to 5.0 times less for long-term deposits only [5].

In market economies where the confidence in the banking system is much stronger, dollarization ratio more accurately reflects the reality, whereas in a sizable group of transitional countries it gives an incomplete picture of the scale of the problem. Due to a low level of financial intermediation of banks and other credit institutions, individuals refrain from depositing their savings in bank accounts. One of the major reasons is the distrust towards the banking system caused by multiple breach of depositors' interests during the period of restructuring of the state savings banks, and during the first wave of bankruptcies of newly formed commercial banks. From this perspective Georgia is not an exception either; trust of general public and economic subjects to banking institutions is still very weak. According to the survey conducted in 1998-1999 by the State Department of Statistics of Georgia (SDS), the number of people who prefer keeping their savings (including foreign currency) at home is 10 times larger than the number of people willing to use banking services [10]. Such an attitude towards the banking system is not unjustified given rapidly shrinking number of banks over the last 5 years: by January 1, 1996 there were 101 commercial banks, by January 1, 1997 - 61, by January 1, 1998 - 53, by January 1, 1999 - 43, and by January 1, 2000 - 37, by January 1, 2001 - 30. Therefore, it is obvious that under such circumstances, potential depositors trying to avoid risk exposure express their distrust to the banking system by keeping savings in cash or in non-resident banks, but not in local bank accounts. Consequently, willingly or not, they prevent relevant bodies from making accurate assessment of the dollarization level.

As mentioned above and confirmed by statistics, holders of foreign currencies, mainly of USD, do not keep their savings only at banking institutions. Hence, analysis of dollarization ratio is not sufficient to assess a real scale of dollarization, especially when despite legislative prohibition, the foreign currency is still widely used as a means of exchange. The survey by the SDS indicates, that 7-10 per cent of the interviewed people use US dollars as a measure of value and as a means of exchange, and more than one third of the interviewed people intend to keep savings in foreign currencies [10]. On the other hand, it has been found by various surveys that about 10 per cent of the Georgian population earns 40-50 per cent of the total income, which implies that mainly this part of the general public uses dollars for transaction purposes and creates the existing background of dollarization in Georgia; at the same time, demand generated by high purchasing capacity of the same portion of the population results in a high degree of dollarization in circulation.

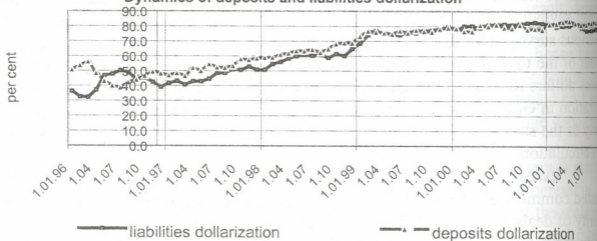
Excessive dollarization is particularly prominent in the areas with unaccounted commercial activities. First of all this includes real estate market, where majority of deals are concluded in foreign currency. Dollar transactions also dominate in the markets for automobiles, furniture, imported construction materials and tiles.

Dollarization level in other sectors of retail trade, such as food and consumption goods of first necessity, is substantially lower, especially at large department stores and supermarkets. Cash registers are widely used here, and accounting is much more transparent. In addition, dollar transactions in these establishments would require availability of small denomination cash, shortage of which makes foreign currency deals practically impossible. The situation is different in flea markets for manufacturing goods where, unfortunately, a certain group of commodities (leather goods, furs) can be purchased either in national currency or in US dollars. Retail price of these goods usually exceeds USD 100.

Dollarization in the retail sector is by large induced by the prevalence of dollarization in the wholesale sector. Empirical evidence shows that foreign currency is widely used as a means of exchange in the latter. Area of Lari circulation in these markets is limited to large wholesale stores, which carry quite restricted array of goods, mainly food and goods of first necessity as well as pharmaceutical products. Wholesale markets of other goods is less organised and consists of small wholesalers - so called "Shuttle Trade" importers. As this type of trade is usually officially unregistered, dollar transactions are common here as well.

As mentioned above, liabilities dollarization has received less attention in the currency substitution literature [7]. Similar to asset dollarization, the liabilities dollarization is another important indicator of the weakness of financial system of the economy. Tendencies of the dollarization process show, that both, trends and magnitudes of these two aspects are very close to each other (Figure 1).

Figure 1.
Dynamics of deposits and liabilities dollarization

One of the serious factors influencing the liabilities dollarization is an increase in foreign exchange loans. 98.8 per cent of credit lines, granted by non-residents for small and medium enterprise development is issued in foreign currency.

Hence, the role of US dollars in Georgian reality is much more prominent than statistics suggest. Then, the natural question to ask is "how big is the US dollar stock in Georgia?". To make an assessment, one has to employ some theoretical estimation. According to the SDS, Georgian GDP in 2000 amounted GEL 5.9 billion [5], more than 55% of which accounted by the shadow economy [15] (i.e. official part of GDP equalled GEL 2.7 billion). If we assume, that money supply (M2), averagely to GEL 334 mln, adequately serves legal economic activities, than actual money velocity is 8-9. In this circumstance, the required amount of money becomes GEL 700-750 mln. The implication of these calculations is that the difference between required and actual stocks of money - GEL 350-400 mln - circulates in the form of US dollars; using prevailing exchange rate, this is equivalent approximately to USD 180-200 mln.

II. Factors influencing the dollarization process.

To find a solution to the dollarization problem, one should identify its underlying factors first, which vary by nature and magnitude of impact.

FIRST. The major factor of economic dollarization in our country is a lack of confidence in the national currency, which in turn is caused by a number of reasons:

- Introduction of Lari was preceded by hyperinflation, which was brought down only few months before the introduction of new currency. As one would expect, inflationary expectations continued to persist, and as a result the currency reform was immediately followed by a 23 per cent rise in consumer prices. Nevertheless, stability of Lari exchange rate for a long period of time helped to regain public trust in the national currency. According to the results of the SDS survey one fifth of the interviewed people would hold their savings in Lari but at home. Though, despite the fact that over the last 5 years inflation has notably decelerated (average monthly inflation in 1996 was 1.05%, in 1997 – 0.6%, in 1998-1999 – 0.85% and in 2000 – 0.40%) [14, 15, 16], and in some cases it even turned negative, certain inflationary expectations still persist impeding confidence in the national currency. The SDS surveys of 1998-2001 show, however, that the SDS surveys of 2000-2001 are more optimistic, than 1998-1999 surveys [10, 17].
- Even though introduction of Lari gave a push to the economic development in Georgia, revival of the real sector did not follow, as it required implementation of deep structural reforms as well. Increasing unemployment and less impressive growth in real incomes led to further loss of confidence in the national currency.
- Another important factor was a fiscal crisis of 1998, which was most vividly expressed in continuously growing arrears of the government sector salaries, pensions and other social benefits. Naturally, pessimism towards Lari intensified.
- US dollars, as means of exchange and wealth accumulation, became even more preferred during and after the period of Lari devaluation, when the balance of payments of Georgia deteriorated sharply following the Russian crisis. Foreign currency deposits increased notably indicating that the devaluation did not significantly affect the trust towards the banking system. However, the confidence in Lari weakened further limiting the scope of its usage.

SECOND. One of the important determinants of the dollarization in Georgia is a large scale of the shadow economy, where transactions are done mostly in cash. The share of cash in circulation in reserve money exceeds 84 per cent [5]. Given a low level of confidence in the national currency, cash Lari revenues from productive and commercial activities are immediately converted into dollars; exchange of foreign currency back to Lari occurs only as needed. Moreover, often bank clients, when Laris are transferred to their current accounts, instantly withdraw cash to convert into dollars. Then, in order to pay for their current expenses or to pay taxes, they convert cash dollars back to Lari and deposit with the bank.

Unaccountability of the shadow economy creates favourable conditions for such manipulations.

THIRD. Undeveloped market infrastructure, i.e. lack of institutional arrangements in commodities' as well as domestic foreign exchange markets, also facilitate the spread of dollarization.

The wholesale segment of commodities' market in Georgia is much less developed than the retail segment. Though, the latter also has an unorganised segment in the form of various types of fairs. In a stagnated and heavily import-oriented economy, such distribution fuels dollarization: importers, mostly being small wholesalers and retailers at the same time, prefer cash transactions in dollars to simplify settlements with suppliers, ensure continuity of commercial cycles, and hedge exchange rate risk that is a real concern under floating exchange rate regime.

An infrastructure of foreign exchange market is more advanced, but unorganised segment that feeds from the shadow economy, is also present here. This relates to Bureaus de Change, which in Georgia play much more important role than entities of such status normally do. Instead of focusing on retail market, Bureaus de Change act as large wholesale centers. In contrast to commercial banks the Bureaus are out of any monitoring and accountability, and instantly react to swings in the market conditions. Such Bureaus are primarily located in a close neighbourhood of unorganised retail and small wholesale markets (fairs), and ensure instant conversion of sales revenues into US dollars. This is why the consumer market is rather fragile to changes in foreign exchange market conditions, and consumer prices are very elastic with respect to exchange rate.

FOURTH. Non-existence of securities markets is also an important factor in favour of dollarization. Population, which is unable to capitalise its income, is practically lost as an investor. According to the SDS survey and the NBG survey too, less than 1.5 per cent of the interviewed people would invest in securities if

they had an opportunity to accumulate savings [17]. This means that in the short term Georgian population cannot be viewed as a potential player in the securities market.

FIFTH. Increasing volume of foreign exchange loans also facilitates growth of cash dollars in circulation. It should be noted that the growth in dollar denominated loans substantially outperforms growth in national currency loans. If by the end of 1998 stock of outstanding credits in foreign currency was 1.8 times larger than in Lari, the ratio reached 3.6 by October 1 2001 [5].

SIXTH. Growth in dollarization is affected by the fact, that a part of the population and non-residents receive income in foreign currencies, mainly in dollars, creating dollar-denominated demand for goods and services.

This group of people includes foreign citizens who are employed in Georgia and get remuneration in US dollars. The number of these people in large and the salaries they receive are usually quite high. They pay house rents, communal service fees and other charges in dollars. Moreover, a large number of resident offices of international organizations and diplomatic agencies, and foreign commercial enterprises pay salaries to their Georgian employees in US dollars as well. By doing so they unintentionally facilitate limitation of Lari circulation.

Existence of Russian military bases in Georgia also contributes to the process of dollarization. The military personnel on these bases receives funding from Russia, that is not subject to any control and accounting. Moreover, due to the loss of confidence in Rouble after the recent financial crisis in Russia, conversion of roubles into dollars has intensified further boosting dollar-denominated demand.

SEVENTH. In some countries dollarization is facilitated by exogenous factors as well. For instance, demand for Euro naturally arises in European countries, which have close trade relations with the Euro area. The same holds for small countries with well-developed tourism. The latter could be considered as one of such exogenous factors for Georgia. Another factor is increasing utilization of the country's transit potential, which is likely to grow further in the future with the development of TRACECA (Transport Corridor of Europe, Caucasus and Asia) and other strategic roads.

Geographic location of Georgia plays a crucial role from the perspective of land, water and air transportation, which is an important source of foreign currency inflows, both official and unofficial (unofficial inflow is fairly sizable even scales of the shadow economy in the country).

EIGHTH. When discussing the issue of dollarization, one cannot avoid addressing legislative nihilism and non-punishment syndrome. According to the

law, the Lari is the sole legal tender for all kinds of settlements throughout Georgia. Even though Civil and Administrative Codes envisage sufficiently severe punishments for the violation of this law, a few have been actually punished. There are several reasons for it. First of all, a lack of transparency in trade transactions requires systematic and close surveillance, which is not an easy task given undeveloped market infrastructure. Secondly, like in many other areas, corruption also plays its role, particularly when legislation does not clearly stipulate which body is responsible for enforcing the law about the Lari regime. Thirdly, even in few cases of court trials, the violations were not treated properly, and the hearings were artificially prolonged. Obviously, under these circumstances, talking about law enforcement is totally useless.

III. Policy implementation

Finding solution to the dollarization problem should become the first priority for the Georgian authorities as further acceleration of the process imposes a serious threat to the sovereign foundations of the Georgian state.

Firstly, dollarization violates the basic principle of the national monetary system, which defines the Lari as the sole legal tender. This may gradually limit the scope of the national currency circulation and drive it out altogether. Unfortunately, real example of full currency substitution has already been witnessed in Georgia with coupons.

Secondly, beyond a certain limit of dollarization, to which we are fairly close, efficiency of the monetary policy falls sharply; in this case inflation becomes inevitable and may quite easily translate into hyperinflation and currency crisis.

Thirdly, dollarization is not just an outcome of poor accounting; it feeds into itself and creates pre-requisites for tax evasion. Hence, dollarization substantially impedes efficiency of fiscal mechanisms and plays a crucial role in deepening the budgetary crisis.

Fourth, given undeveloped financial markets, dollarization weakens safety of the banking system: it increases exchange rate risk while hedging mechanisms are not yet present. At the same time, development of money and capital markets are impeded by massive accumulation of cash dollars outside the banking system, since cash holdings are perceived to be the most reliable and secure "investments".

Fifth, dollarization facilitates orientation of the Georgian economy on imports, as the current situation in the country makes dollars easier to purchase

than to earn. Dollars held by public are not invested domestically to support real growth and to contribute to the development of the export sector. Instead, they are widely used to finance import activities, especially "Shuttle" trade, which on the one hand seriously shatters fiscal system and, on the other hand, threatens ecologic health of the consumer market.

Hence, dollarization by itself is a rather negative phenomenon, limitation of which is the priority task of any state.

Resolution of the dollarization problem essentially implies improvement of the confidence in the national currency. Widening the area of Lari circulation and reducing dollarization in Georgia requires serious efforts from the state authorities in several directions.

Since confidence in the national currency is directly linked to the exchange rate stability and low inflation, the government should aim at implementing non-expansionary monetary policy. Therefore, a crucial part in the struggle against dollarization falls on the National Bank, which is responsible for choosing optimal money supply to avoid excess liquidity, which cannot be absorbed by the real sector and underdeveloped financial markets.

Build-up of trust in Lari is impossible without strengthening independence of the National Bank. Population and juridical entities should be confident that under no circumstances the central bank of the country would try to resolve problems by easing the monetary policy. At present, the most severe problem facing the authorities is unpaid salaries and pensions in the government sector, arrears of which reached astronomic number of GEL 300 million. This is approximately of the same magnitude as reserve money and about as much as half of the state budget revenues in 1999. In our view, the state budget will not be able to fully repay these arrears in the near future. Though, many in the government still argue that this task could be accomplished by radical improvements in the fiscal discipline, and at the expense of revenues from large-scale privatization and foreign sources of financing. However, even if budget revenues increased sharply, they would not be sufficient to fully cover the unpaid salaries and pensions. Privatization revenues and external sources of financing, on the other hand, could cause sharp increase in money supply as both lead to inflow of foreign exchange and accumulation of official reserves of the central bank. If these are used to pay for the government arrears, monetary expansion will follow resulting in currency devaluation and further escalation of dollarization. Certainly, international financial organizations would oppose such developments.

Naturally, this poses a question: what is the solution? In our view, the government should freeze unpaid salaries and pensions, and securitize them, i.e. issue specific government bonds, let's say with 5 years of maturity and fixed interest rate set to annual inflation rate. Details of the securitization mechanism is beyond the scope of this work and will not be addressed here; however we would like to note that the proposed securitization of the government arrears would, on the one hand, relieve the fiscal burden, and on the other hand, facilitate development of financial markets, which in general could be considered an important factor against dollarization.

Development of markets for government papers and corporate securities in Georgia would provide new opportunities for investing excess liquidity and stimulate reallocation of foreign currency savings into Lari denominated securities. In this respect, the priority should be given to the development of Treasury Bill's market, and particularly of secondary markets, which should have a double effect against dollarization. Firstly, it would create a non-inflationary mechanism for financing the budget deficit, and would gradually eliminate direct crediting of the government by the central bank, which essentially is the money printing; and secondly, it could serve as an alternative to accumulation of savings in dollars. Importantly, development of the secondary markets for T-Bills would also help the National Bank to introduce new instruments of monetary policy – open market operations, and Lombard and Repo facilities. These instruments should become the primary money supply tools and substitute the current practice of direct government crediting.

In the context of the anti-dollarization measures, proper use of conventional monetary policy instruments is of immense importance. First of all, it concerns reserve requirements, which at present is set at uniform 16 per cent for both foreign and national currency deposits. Some countries practice differentiated reserve requirements for different currencies. It is generally accepted that higher requirements on dollar denominated deposits result in the reduction of their volume as banks get stimulus to attract more funds in the local currency; at the same time dollar loans also shrink since they become more expensive and therefore demand for them falls.

In case of Georgia, reserve requirement differentiation may have only a limited effect. Certainly, it may somewhat increase volume of Lari deposits and reduce interest rates on Lari loans. However, given the distrust to the national currency, a significant reduction in foreign currency deposits and loans is unlikely to happen. Interest rates on these would probably rise, but due to high dolla-

zation and heavy reliance of the Georgian economy on imports, the demand for dollar loans would not change notably. One should also take into consideration possibilities of "accounting equilibristic": lower reserve requirements for the national currency deposits may prompt banks to record dollar deposits as collected in Lari. In our view, given fragility of the confidence in the national currency, reserve requirement differentiation at this stage is not a reasonable option. It would be more appropriate to keep the current rule of uniform reserve requirements and maintain all reserves in Lari. This method forces commercial banks to abstain from speculative operations. Otherwise, exchange rate fluctuations would widen and banks would have to reserve more in terms of Lari, not to mention other consequences. Hence, the existing mechanism facilitates exchange rate stability, and in the medium-term could be considered as one of the anti-dollarization factors.

Confidence in the national currency is heavily influenced by exchange rate regime adopted by the country. Less the central bank intervenes in the foreign exchange market to affect the exchange rate, more trusted exchange rate stability is. From this perspective, flexible exchange rate regime in Georgia when the National Bank does not intervene in the foreign exchange market also increases confidence in Lari. Though, the same regime allows for significant exchange rate fluctuations, which could be caused by inadequate monetary policy or by a panic in the market with poor institutional arrangements.

Free-floating exchange rate is a very sensitive barometer of the monetary authorities' actions as it instantly reacts to changes in the money stock. At the same time, flexible regime prevents sharp depreciation of the currency in response to external shocks and gradually corrects external imbalances. Therefore, we consider maintenance of the present transparent exchange rate regime essential for improved confidence in the national currency. Moving back to managed, or even fixed exchange rate arrangements in our country may cast serious doubts about validity of exchange rate. At present there are no grounds for such doubts.

Effectiveness of flexible exchange rate in solving dollarization problem is largely influenced by the level of institutional arrangements of the foreign exchange market. These arrangements determine how secure the process of exchange rate determination is with respect to market disturbances. Unfortunately, the Georgian foreign exchange market is far from being perfect. Even though official currency exchange, as well as interbank and intrabank segments are more or less well structured, the cash market represented by Bureaus de Change is still poorly organized. The majority of these Bureaus are not licensed, and instead of small re-

tail transactions they mostly engage in large wholesale operations, which is senseless from the international practice point of view. Numerous efforts of the National Bank to establish order in this field have been unsuccessful. The problem has much deeper roots than it appears, and requires more complex and global approach. Otherwise, unofficial foreign exchange cash market will remain disorganised threatening stability of Lari and aggravating dollarization.

An important measure against dollarization is to limit the scope of circulation of foreign currencies and to substitute them with the national currency. The efforts of the authorities should be two-directional: administrative, which implies effective law enforcement, and institutional - refining market infrastructure in accordance with conventional standards.

Current legislation defines Lari as the sole legal tender in Georgia. Even though non-compliance is a criminal offence, the requirement is never fully complied with. Unfortunately, responsible government bodies are unjustifiably liberal to these violations, which is evident from the number of legal charges, promptness of court processings and severity of punishments. As a result of legal nihilism, usage of US dollars as a means of exchange reached enormous scales, which creates a real threat to one of the main attributes of the country's sovereignty - the national currency. In our view, authorities should undertake radical measures to drive foreign currencies out of circulation. Along with administrative actions institutional reforms are also necessary to widen the scope of Lari circulation. From this perspective, separation of retail and wholesale markets is of immense importance. Since economy heavily rests on imports, development of the well-organized wholesale sector to ensure simplicity and continuity of commercial cycles would significantly restrict sale of commodities for dollars. In addition, establishment of the civilised wholesale market would hinder growth of so called "chelnok" imports, which is the main source of supply for unorganised fairs. The latter are the most visible zones of dollar circulation, and it is not a coincidence that majority of illegal Bureaus de Change are concentrated around these fairs. We think, that with the assistance from international organizations it would not be a particularly difficult task to design a special program for development of sound wholesale markets in different sectors of the economy.

In order to promote Lari in the retail trade sector, it is important that all prices be set in the national currency without indicating their dollar equivalent. For this purpose it would be necessary to make certain amendments to the law, which would envisage severe punishments for violating the pricing rule. In addition, cash registers should be widely introduced to induce merchants record all

transactions in Lari. Also, it should become compulsory for traders to daily deposit their sales revenues in bank accounts; the revenues should be in Lari only, and banks should be prohibited from accepting dollar revenues. This, however, would require additional mechanisms, which would prevent merchants from using their personal accounts for commercial purposes. In our view, it could be accomplished by joint efforts of the tax inspectorate and the National Bank.

Expanding the scope of Lari circulation is directly linked to reducing the share of the shadow economy not only in the trade sector, but in production as well. From this perspective, introduction of international accounting and audit standards in enterprises is essential to create methodologies for calculating costs in Lari, and basing the price formation process on Lari costs. Ultimately, the Lari should perform the function of a cost measure. At the same time, it is crucial to establish organizational order in cash desk operations of enterprises, and in particular, to improve control over proper utilization of cash balances. The requirements for enterprises to minimize cash balances and deposit them in bank accounts should also be introduced. Improved quality of banking services in Georgia eliminates any necessity for retaining cash, particularly for the purpose of conversion into foreign currency, which is then used for transactions. Implementation of the above-mentioned measures is the responsibility of the ministries of finance and industry, and tax authorities in close cooperation with the National Bank.

No progress can be achieved in the process of anti-dollarization without further improvements of the banking sector. Introduction of the real time settlements system, which is now close to completion, is one of the most important issues. Proliferation of transfer payments would attract more of cash Lari to the banking system and reduce the volume of conversions of Lari into foreign currencies. Increasing the level of bank capitalization by raising their subscribed capital would serve the same objective. This process, managed by the National Bank of Georgia, will significantly increase confidence towards the banking system, and with flexible monetary policy implemented by the National Bank it will improve bank intermediation to attract cash circulating outside banks.

Another measure for restricting dollar circulation would be to enforce employee remuneration in national currency only irrespective of recipient's residency. The rule should be uniform for everybody – from diplomatic agencies and international organizations to Russian military staff. An overnight implementation of this proposition may not be an easy task. Therefore, as a starting point, only residents should be required to comply with the rule; while non-residents should

get a certain grace period, say three months, to make all necessary technical arrangements. At the same time, severe financial penalties should be introduced for non-compliance. Authorities should advise the above-mentioned organizations and entities on their responsibility to pay all their bills, including communal services, electricity payments, etc., only in Lari. In our view, implementation of the requirement, which directly follows from the existing legislation, is quite realistic and should not cause any inconveniences to diplomatic agencies and Russian military bases, since Lari is fully convertible currency within the country and its exchange rate is fairly stable.

International experience indicates that complete elimination of dollarization is practically impossible. The measures mentioned above are essentially oriented to the reduction of its scope, which seems a feasible task in the near future. Bringing the process of dollarization under full control is more long-term objective, which cannot be achieved with exchange rate stability, administrative efforts, and institutional reforms only. Rather, it may require impressive real economic growth, higher levels of employment, and massive penetration of locally produced goods in domestic markets. Hence, resolution of dollarization problem and the measures against it coincide with more general macroeconomic objectives of the country. Achievement of macroeconomic equilibrium would help the national currency to regain its positions as means of exchange and wealth accumulation. At present, it is necessary to develop a special government program, which would clearly define a set of urgent measures against dollarization, a sequence of their implementation and responsible government bodies.

References

1. Berg, Andrew; Borensztein, Eduardo R. The Dollarization Debate. Finance and Development. IMF. March 2000, Volume 37, Number 1.
2. Berg, Andrew; Borensztein, Eduardo R. The Pros and Cons of Full Dollarization. IMF. Working Paper, 2000.
3. Berg, Andrew; Borensztein, Eduardo R. Full Dollarization: The Pros and Cons. Economic Issues. No.24. International Monetary Fund. December, 2000.
4. Berg, Andrew; Pattillo, Catherine. Are Currency Crises Predictable? IMF staff papers. A quarterly journal of the IMF. June 1999, Volume 46, Number 2.
5. Bulletin of Monetary and Banking Statistics. National Bank of Georgia. No. 9, 2001.

6. Calvo, Guillermo, and Reinhart, Carmen. Capital Flow Reversals, the Exchange Rate Debate and Dollarization. *Finance and Development*. A quarterly magazine of the IMF. September 1999, Volume 36, Number 3.
7. Calvo, Guillermo. On Dollarization. Manuscript. University of Maryland, April, 1999.
8. Calvo, Guillermo. Testimony on Full Dollarization. Manuscript. University of Maryland, April, 1999.
9. Catao, Luis and Terrones, Marco. Determinants of Dollarization: The Banking Side. IMF. Working Paper No 00/146.
10. Consumer Behaviour Barometer. Analysis of the consumption behaviour of the population of Georgia (1999-2000). Tbilisi, 2000. (in Georgian).
11. Currency Crises: Causes and Expecting Results. Budgetary Office of the Georgian Parliament. Tbilisi, 1999. (in Georgian).
12. Georgia: Statistical Review - January-October, 1999. State Department for Statistics of Georgia. Tbilisi, 1999. (in Georgian).
13. Georgia: Statistical Review - 1999. State Department for Statistics of Georgia. Tbilisi, 1999. (in Georgian).
14. Georgia: Statistical Review - 2000. State Department for Statistics of Georgia. Tbilisi, 2001. (in Georgian).
15. Georgia: Statistical Review - January-June, 2001. State Department for Statistics of Georgia. Tbilisi, 2001. (in Georgian).
16. Monetary Policy in Dollarized Economies. Occasional Paper #171. By Staff Team led by Tomas J.T. Balino, Adam Bennett and Eduardo Borensztein. IMF, Washington DC. 1998.
17. Economic Barometer. Section 1. Analysis of the consumption Behaviour of the population of Georgia. June 2001. State Department for Statistics of Georgia.
18. IMF Economic Forum. Dollarization: Fad or Future for Latin America. IMF. Washington DC. 1999.
19. Kakulia, Merab, Aslamazishvili, Nana. Dollarization and its factors in Georgia. "Social Economy", 2000, No.6. (in Georgian).
20. Kakulia, Merab. Structure of Internal Exchange Market of Georgia. "Micro-Macro Economy", 1999, No.11-12. (in Georgian).
21. Kakulia, Merab. Several Theoretical Aspects of Convertibility of Currency. "Economy", 2000, No.1-2. (in Georgian).
22. Papava, Vladimer. IMF in Georgia: Achievements and Mistakes. Tbilisi, 2000. (in Georgian).

23. Papava, Vladimir. Hidden Economy as a General Sickness of the World. "Sakartvelos Respublika", No. 206. 3th of August. 1999. (in Georgian).

დოლარიზაცია საქართველოში: რამდენად მისაღებია მისი ტენდენციები ქვეყნისათვის

მერაბ კაკულია, ნანა ასლამაზიშვილი
საქართველოს ეროვნული ბანკი
380005, თბილისი, ლეონიძის 3/5

რეზიუმე. ეკონომიკის დოლარიზაციის პროცესმა ჩვენს ქვეყანაში სერიოზული მასშტაბები შეიძინა, რაც რეალურ საფრთხეს უქმნის ქვეყნის ეკონომიკურ სუვერენიტეტს.

სტატიაში შესწავლილია საქართველოს ეკონომიკის დოლარიზაციის დონისა და მასშტაბების განმაპირობებელი ფაქტორები, მისი თანმხლები და მოსალოდნელი შედეგები, აგრეთვე ეროვნულ ეკონომიკაზე დოლარიზაციის უარყოფითი ზეგავლენის თავიდან აცილების რეკომენდაციები; ჩამოყალიბებულია ის თავისებურებები, რომლებიც განსაზღვრავს საზოგადოებაში ეროვნული ვალუტის უცხოური ვალუტით ჩანაცვლებისადმი მიდრეკილებებს, ამ პროცესის ტემპებსა და ტენდენციებს.

ნაშრომის თავისებურებაა ასევე ის, რომ იგი საგ-რძნობლად აფართოებს დოლარიზაციის ცნების საზღვრებს. კერძოდ, გარდა დეპოზიტების (აქტივების) დოლარიზაციისა, რომელიც ფართოდ არის განხილული დოლარიზაციის საკითხებისადმი მიძღვნილ ეკონომიკურ გამოკვლევებში, ნაშრომში განხილულია ვალდებულებების დოლარიზაციის საკითხი, შემუშავებულია საბანკო სისტემის გარეთ მიმოქცევაში არსებული უცხოური ვალუტის მოცულობის შეფასების ორიგინალური მეთოდი. გლობალური დოლარიზაციის კონტექსტში განხილულია ტრანსსასაზღვრო დეპოზიტების როლი და მისი მოსალოდნელი გავლენა ქვეყნის შიგნით დოლარიზაციის მასშტაბებზე.

ДОЛЛАРИЗАЦИЯ В ГРУЗИИ: НАСКОЛЬКО ПРИЕМЛИМЫ ЕЕ ТЕНДЕНЦИИ ДЛЯ СТРАНЫ?

Мераб Какулия, Нана Асламазишвили

Национальный банк

380005, Тбилиси, Ул. Леонидзе, 3/5,

Грузия

Процесс долларизации экономики Грузии приобрел значительные масштабы, что серьезно угрожает валютной безопасности страны.

В статье исследованы уровень и масштабы долларизации Грузии, а также факторы, определяющие ее тенденции, сопутствующие и ожидаемые последствия. В работе сформулированы те основные особенности, которые определяют склонность населения к замещению национальной валюты иностранной валютой, темпы и тенденции этого процесса.

Особенностью данной работы является то, что она значительно расширяет границы долларизации. Наряду с долларизацией депозитов, что широко рассматривается в экономической литературе, она исследует и долларизацию обязательств. В месте с тем, значительное внимание уделяется и трансграничным депозитам, которые сами по себе не влияют на процесс текущей долларизации внутри страны, однако их роль может возрасти в случае укрепления доверия к национальной валюте и банковской системе страны. На этом фоне в статье излагается оригинальный метод оценки массы иностранной валюты, циркулирующей вне банковской системы страны, базирующийся на определении спроса на деньги в национальной экономике.

В первой части статьи рассматриваются понятие долларизации и методы оценки этого процесса, вторая часть исследует факторы, определяющие процесс долларизации в национальной экономике, в третьей части даются выводы и рекомендации по преодолению исследуемого феномена.

მეცნიერებისა და უმაღლესი განათლების ერთიანი ეკონომიკური სისტემის უმსაქლო ფუნქციონირების სტატისტიკა პოსტსაბჭოთა საქართველოში

ჩარეკიშვილი ღია, სარჩიმელია როლანდ
საქართველოს სტატისტიკის
სახელმწიფო დეპარტამენტი
380015, თბილისი, გამსახურდიას გამზ. 4
შემოვიდა 2001 წლის 29 ოქტომბერს

რეზიუმე. პოსტსაბჭოთა საქართველოს სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტებში მეცნიერ კადრთა რიცხოვნობის მექანიკური შემცირება უარყოფით გავლენას ახდენს მათ კვალიფიციურ სტრუქტურაზე. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გარდამავალ ეტაპზე შეუძლებელია შეიქმნას საფუძვლიანად ჩამოყალიბებული ახალი სამეცნიერო სისტემა.

განხილულია სამეცნიერო კადრების კვლავწარმოების არსებული შენელების ტენდენცია უკვე ჩამოყალიბებული სამეცნიერო კოლექტივების შენარჩუნების აუცილებლობის პირობებში.

დახასიათებულია სამეცნიერო კადრთა დინამიკა არა მარტო მათზე საზოგადოების მოთხოვნილებების მიხედვით, არამედ იმ სიძნელეების გათვალისწინებით, რომელიც გააჩნია საქართველოს ეკონომიკას.

ჩატარებულია საქართველოს მეცნიერ მუშაკთა რიცხოვნობის დინამიკის ანალიზი საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი პროცესების შესაბამისად. ნაჩვენებია სამეცნიერო კადრების საორიენტაციო ოპტიმალური თანაფარდობიდან მნიშვნელოვანი გადახრის არსებობა. გამოვლენილია ტენდენციები, რომელიც ეხება ტექნიკურ დარგებში მეცნიერ მუშაკების საგრძნობ შემცირებას, უმაღლესი განათლების სპეციალისტების პროპორციების არასასურველ გადაჭარბებას საშუალო პროფესიული განათლების სპეციალისტებთან შედარებით.

დასმულია ქვეყანაში არასახელმწიფო საერო (ფასიანი) უმაღლეს სასწავლებელთა ფუნქციონირების ხელშემწყობი პირობების გაუმჯობესების საკითხი იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოს მოსახლეობა დაბალმსყიდველ უნარიანია, ხოლო სახელმწი-

ფო და არასახელმწიფო სტრუქტურებიდან დახმარების მიღება მკაცრად შეზღუდული.

მოსახლეობის საგანმანათლებლო საკვალიფიკაციო მოძრაობის ეფექტიანობის განხილვასთან ერთად წინა პლანზეა წამოწეული მეცნიერებისა და უმაღლესი განათლების ერთიანი ეკონომიკური სისტემის ფორმირება, ძველი სისტემის ერთიან მმართველობით სამეცნიერო თვითორგანიზებად სისტემაში გარდაქმნის დაწყებით არასახელმწიფო და სხვა რიგი სასწავლო ინსტიტუტების ორგანიზული მიერთებით შესაბამისი პროფილის სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტებთან, როდესაც უმაღლეს სასწავლებელში მისაღებ სტუდენტთა რაოდენობას და სწავლების საფასურს განსაზღვრავს სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის კოლექტივი, რომელიც პასუხისმგებელია სწავლების პირობების სრულყოფაზე და როდესაც ისინი იზრუნებენ კურსდამთავრებულთა შრომით მოწყობაზე.

* * *

მეცნიერ თაობათა კოლოსალური შრომა დაკავშირებული თუნდაც მხოლოდ ახალი აღმოჩენების რეალური ეფექტიანობის ბოლომდე მიყვანასა და შემდგომ სრულყოფასთან, მეცნიერთა არმიის სამუშაო ადგილითა სათანადო მოწყობასა და უზრუნველყოფას მოითხოვს. მეცნიერთა კოლექტივების თავისთავადი მაღალი თვითორგანიზების უნარის და მათი უანგარო თავდადებული შრომის შედეგი ერთგვარად წარმატებულია ცივილიზებულ სახელმწიფოში, მაგრამ მისი თვითდინებაზე მიშვება მეცნიერებას ვერ აამაღლებს იმ დონეზე, რომელიც საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პირობებში პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებს სჭირდებათ. ამასთან ერთად, აუცილებელია იმის გათვალისწინება, რომ მეცნიერთა შრომა სათანადო ანაზღაურებას მოითხოვს, ამასთან, სამუშაო და საყოფაცხოვრებო პირობების შექმნას, საერთოდ, ზრუნვას მეცნიერების კვლავწარმოების პროცესის შემდგომ ეფექტიანობაზე. ასე, რომ წინა პლანზე იწევს მეცნიერებისა და განათლების ერთიანი სისტემის ფორმირების ეკონომიკური პრობლემის გადაჭრა, რომელიც განსაკუთრებით მწვავედ ღვას პოსტსაბჭოთა საქართველოს სინამდვილეში.

საქმე იმაშია, რომ პოსტსაბჭოთა ეკონომიკის შემდგომმა ტრანსფორმაციამ ერთგვარად შეაფიწროვა სამეცნიერო პროცესები და მეცნიერი კადრი, რომელთა დიდი ნაწილი ძველი თაობის სპეციალისტია. მათ შეეკვეცათ სამუშაო პირობები, მაშინ როდესაც სამუ-

შაო ასპარეზი ფართოვდება, თუმცა ახალგაზრდობასაც არ ექმნებათ მეცნიერებაში ჩართვის დაინტერესების პირობები. მეცნიერება თითქოს საბაზრო ეკონომიკის “მუქარის” ქვეშ დადგა, მაშინ როდესაც საბაზრო ეკონომიკა მეცნიერების მიღწევასა და პოსტსაბჭოთა სივრცეში ახალ მიმართულებებს აყალიბებს. თუმცა საბაზრო ეკონომიკის სიკეთეს მეცნიერებასთან დაკავშირებით თავისებური შეზღუდვა სჭირდება, როდესაც სინერგიული დონის ეფექტიანობა იქნება გარანტირებული.

ზემოაღნიშნულთან ერთად აუცილებელად მიგვაჩნია იმ ფაქტის დაფიქსირება, როდესაც სამეცნიერო ინტელიგენცია და მათ შორის მეცნიერი კადრი პოსტსაბჭოთა საქართველოში ხვდება მოსახლეობის ღარიბ ფენაში. ეს ისაა, რომლის მიხედვითაც შეიძლება დავასუნათ, რომ ქვეყანა ასცდა საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ტყუილბარიტ გზას ან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა გაურკვეველი დროით გადაიდო. ამის გამოსწორების იმედის არ დაკარგვა მეცნიერებისა და უმაღლესი განათლების ისეთი ერთიანი სისტემის ფორმირებაში გადასვლა იქნება, რომლის საფუძველი საბაზრო ეკონომიკაა.

ეს და ამგვარი მსჯელობა აუცილებელს ხდის, ბრძანებლურიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში, დაეფიქრდეთ თვით მეცნიერების არსზე, მის ფუნქციონირებაზე, ხელშემწყობ და ხელშემშლელ პირობებზე, მის მომავალზე ქვეყნის აღმავლობისა, თუ წარუმატებლობის პირობებშიც. მეცნიერება ყველა შემთხვევაში ცივილიზებული სახელმწიფოს “მაჯისცემას” არეგულირებს. ამდენად, მეცნიერება სათუთ მოპყრობასა და საარსებო პირობების შექმნას მოითხოვს, ყველა შემთხვევაში, მათ შორის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში.

1. სამეცნიერო კადრთა კვლავწარმოების ინერცია

რაც უფრო მაღალია მოსახლეობის ინტელექტუალური და მშრომელთა განათლების დონე, განახლებადია კვალიფიკაცია ისეთ სპეციალობებში, რომლითაც კადრი ემსახურება ქვეყნის წინსვლას, მით უფრო ეფექტიანია ქვეყნის ეკონომიკა (განახლებადი კვალიფიკაციის ქვეშ იგულისხმება ეკონომიკასა და სამართალში რიგი სპეციალობები, რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული საბაზრო ეკონომიკის განვითარებასთან). ასეთ პირობებში აღინიშნება მეცნიერულ-ტექნი-

კური პროგრესის მასშტაბების ზრდა, შესაბამისად იცვლება მოთხოვნები კვალიფიციურ მუშებზე, უმაღლესი და საშუალო განათლების სპეციალისტებზე, მეცნიერ თანამშრომლებზე, განსაკუთრებით მაღალკვალიფიციურ სამეცნიერო კადრებზე.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მოთხოვნები სამეცნიერო კადრებზე ერთგვარად კონკრეტიზდება იმ პრობლემების გადაჭრის უზრუნველსაყოფად, რომელიც სჭირდება საბაზრო ეკონომიკას. მაგრამ სირთულე მხოლოდ ამ დაკონკრეტებაში არ არის, დაისმის კითხვა, შეუძლია კი საბაზრო ეკონომიკას პრობლემები დაუსვას და შესაბამისად დააფინანსოს მეცნიერება პოსტსაბჭოთა საქართველოს ეკონომიკის პირობებში? თუ დაკმაყოფილდეს იმით, რომ სახელმწიფომ დაუსვას მეცნიერებას გადასაწყვეტი პრობლემები?

მეცნიერების განვითარების ისტორია ცხადყოფს, რომ მეცნიერება მეტწილად ახალი აღმოჩენების საფუძველზე თვითონ იძლევა პროექტებს. ამის შემდეგ სახელმწიფოს შეფობით საბაზრო ეკონომიკა ხელს უწყობს მეცნიერების განვითარებას, აფინანსებს მეცნიერულ კვლევას ახალი ხელშესახები რეალური და მომგებიანი შედეგების მისაღებად.

ბუნებრივია, რომ ამისათვის საჭიროა სამეცნიერო კოლექტივი იყოს ფორმირებული. ამდენად საბაზრო ეკონომიკა თვით ვერ ქმნის სამეცნიერო კადრთა ფორმირების სისტემას, თუმცა ხელს უწყობს არსებულ კადრთა სისტემის გაძლიერებას და მის განახლებულ კვლავწარმოებას.

ამ შემთხვევაში სამეცნიერო კადრთა დინამიკა თავისებურია და იგი განპირობებულია სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზებით, ისეთი ფაქტორების ზემოქმედებით, როგორცაა საზოგადოების მოთხოვნა მეცნიერულ ცოდნაზე, რომელიც პოსტსაბჭოთა ეკონომიკის სინამდვილეში ჯერ კიდევ დაუზუსტებელია. ამასთან ერთად მნიშვნელოვანია რიგი ფაქტორები, როგორცაა უმაღლესი განათლების სპეციალისტ-კადრთა მეცნიერული დონე, მოსახლეობის რიცხოვნობა და კვალიფიციური სტრუქტურა ქვეყანაში, პრობლემები დასმული მეცნიერების წინაშე, მეცნიერული შრომის ტექნიკური აღჭურვილობა, მეცნიერთა ცხოვრების პირობები და ა.შ.

ანგარიშგასაწევია ისიც, რომ სამეცნიერო კადრთა დინამიკა დამოკიდებულია არა მარტო საზოგადოების მოთხოვნილებაზე, ამასთან არსებითია ის შესაძლებლობები, რომელიც გააჩნია მეცნიერების დასაფინანსებლად საბაზრო ეკონომიკას. ეს უკანასკნელი კი

ამჟამად, როგორც პრობლემა, წინა პლანზეა წამოსაწევი სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტისა და სხვა რიგი გაურკვეველობისას, რომელიც ახლავს პოსტსაბჭოთა საქართველოში მეცნიერების არმიის დაფინანსებას.

ბუნებრივია მეცნიერებას გადახალისება სჭირდება და არა მარტო საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნათა შესაბამისობაში მოყვანა. ამისათვის შეიძლება სხვადასხვა გზა არსებობდეს, მაგრამ არა ისეთი, როდესაც სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტებში მეცნიერ კადრთა მქანნიკური შემცირება მიმდინარეობს, მაშინ როდესაც დავიწყებულია ის, რომ მეცნიერ მუშაკის ფორმირებას დიდი დრო, ფინანსური და სხვა ხარჯები, დიდი ძალისხმევა სჭირდება. არის კიდევ სხვა თაყისებურება, მათ შორის ისიც, რომ მეცნიერება ისე ვერ გაიყიდება და ადვილად არ მოხერხდება მისი ჯვართად გადაქცევა ისე, როგორც პრივატიზების დამახინჯებული პროცესებით წარმოების სხვადასხვა სფეროს რომ შეეხო და წარიმართა 90-იანი წლების პოსტსაბჭოთა საქართველოში.

იმის ნაცვლად, რომ საქართველოში მეცნიერების მიმართ დაშუბული ძველი შეცდომები ყოფილიყო გააზრებული და დამდგარიყო გამოსწორების გზაზე მაინც, მეცნიერების დაშლის მცდელობაა, რაზედაც კორუფციის მხრიდან ზემოქმედებას აქვს ადგილი. თუმცა არც იმის უგულებელყოფა შეიძლება, რომ მეცნიერება ბევრად მდგრადია და ძნელი მოსანელებელი კორუფციისათვის. ბუნებრივია, მაგრამ მაინც საკითხავია კორუფცია რატომ გახდა საშიში ძალა მეცნიერებისათვის, რომელიც სახელმწიფოს უყურადღებობამ და მიმდინარე პროცესებმა შოკში ჩააგდო.

ამჟამად, საქართველოში მეცნიერების არმიას საფრთხე ემუქრება კორუფციის მხრიდან და ეს საფრთხე რაც დრო გადის, მით უფრო სერიოზულია.

საერთოდ, ტექნიკური მომსახურების ამალღებისა და კომპიუტერიზაციის მასიური პროცესები მეცნიერების დარგებში იწვევენ მეცნიერებაში დასაქმებულთა კვალიფიციური და დარგობრივი სტრუქტურის ცვლილებებს. საბაზრო ეკონომიკის ზეგავლენით კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება ეკონომიკურ და სამართლებრივ სპეციალობებს, ბიზნესისა და მარკეტინგის კვალიფიკაციებს. ბუნებრივია ეს უნდა აისახოს მეცნიერების დარგობრივ სტრუქტურაში, სადაც წარმოიშობა ასევე შინაგანი ორგანიზაციული სიძნელებები და მეცნიერებაზე დანახარჯების ეფექტიანობის განსაზღვრის აუცილებლო-

ბა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ იგი წარმოადგენს მეცნიერების საზოგადოებასთან დამოკიდებულებისა და ამასთან საზოგადოების მეცნიერებისადმი ყურადღების გაძლიერების მთავარ ფაქტორს საბაზრო ეკონომიკის პირობებში.

თუ ნათლად გამოვლინდა მეცნიერების რომელიმე დარგის ან პრობლემის მაღალი ეკონომიკური ეფექტიანობა ეს ბუნებრივად იწვევს ამ დარგის სამეცნიერო კადრთა რაოდენობრივ ზრდას და მოსალოდნელია პროგრესული სტრუქტურული ძვრები, თუ ეს პროცესი ინტენსიური გახდა. ამის მიზეზი შეიძლება უშუალოდ მეცნიერება კი არ იყოს, არამედ გამოწვეული იყოს საზოგადოების განვითარების საერთო დონით და მისი მოთხოვნებით სამეცნიერო ცოდნის ამალგებისადმი.

მეცნიერ მუშაკთა რიცხოვნობა 1960-2000 წლებში ჯერ იზრდებოდა 1993 წლამდე, შემდეგ შემცირდა (როდესაც იგი 9,1 ათასი კაცი იყო 1960 წელს, 25,2 ათასი გახდა 1990 წელს, 1993 წელს მიაღწია 27,0 ათას კაცს, ხოლო 1999 წელს გახდა 17,2 ათასი კაცი). ეს ცვლილებები ანარეკლი იყო იმ მდგომარეობისა, რომელსაც რესპუბლიკაში ჰქონდა ადგილი ჯერ ბრძანებლური ეკონომიკის პირობებში, შემდგომ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში, როდესაც 1999 წელს 1990 წელთან შედარებით მეცნიერ მუშაკთა რიცხოვნობა 32 პროცენტით შემცირდა. მსგავსი კანონზომიერებით იცვლებოდა სამეცნიერო ხარისხის მქონე მეცნიერ მუშაკთა რიცხოვნობა, მათ შორის მეცნიერებათა დოქტორები და კანდიდატების რაოდენობა, მეცნიერ მუშაკთა რიცხოვნობა 1000 დასაქმებულზე და 1000 მოსახლეზე. მათგან განსხვავებით არაკანონზომიერი რხევებით მცირდებოდა დამხმარე პერსონალი, რომელზედაც გავლენა ჰქონდა სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებში ჩატარებულ იძულებით “ატესტაციას”, რომლის მიზანი იყო მეცნიერებისადმი დაფინანსების შემცირება, რომლის “მსხვერპლი” ძალაუნებურად მეცნიერებაში დამხმარე პერსონალი ხდებოდა. ამას ისიც განაპირობებდა, რომ თანდათანობით იკვეცებოდა კვლევითი მუშაობის მოძველებული ტექნიკური საშუალებები, რომლებიც ნაწილობრივ ივსებოდა კომპიუტერებით, რომელთა მომსახურება ძირითადად კვალიფიციურ მეცნიერებზე გადადიოდა [1, გვ 103].

საერთოდ, სამეცნიერო კადრების რიცხოვნობის ანალიზი, მისი დინამიკის კანონზომიერების გამოვლენით ეყრდნობა სამეცნიერო კადრების კვალიფიციური და დარგობრივი სტრუქტურის, სამეცნიერ-

რო კვლევითი ორგანიზაციის შემადგენლობისა და მისი ქვედანაყოფების შიდა სტრუქტურის კვლევას. ამასთან დაკავშირებით მიანიშნებენ ხოლმე საორიენტაციო ოპტიმალურ თანაფარდობაზე (მეცნიერებათა დოქტორის, მეცნიერებათა კანდიდატის, სამეცნიერო ხარისხის გარეშე მეცნიერ მუშაკების და დამხმარე პერსონალს შორის) 1:7:22:90. ამისგან და საერთოდ ასეთი პროპორციისგან საკმაოდ შორსაა მეცნიერ კადრთა კვალიფიციური სტრუქტურა პოსტსაბჭოთა საქართველოში. 90-იანი წლების მონაცემებით იგი შეადგენს 1:4:5:1, სადაც განსაკუთრებით საგანგაშოა დამხმარე პერსონალის არასაკმარისობა მეცნიერულ კვლევითი კოლექტიურ სამუშაოთა ჩასატარებლად. საერთოდ, როდესაც ერთ მეცნიერზე მოდის ერთზე ნაკლები დამხმარე პერსონალი, მნიშვნელოვნად იზრდება მაღალკვალიფიციური სპეციალისტის სამუშაო დროის დანახარჯები და მცირდება შრომის შედეგიანობა. თუ ასეთ გარემოებას აქვს ადგილი, ბუნებრივია მათში მაღალორგანიზებული კვალიფიციური კოლექტიური შრომის ეფექტიანობაზე ზრუნვა მეცნიერ ორგანიზატორთა დაძაბული შრომით იმართება, რომელიც მეცნიერთა დაბალი ანაზღაურების პირობებში ნაკლებად ეფექტიანი იქნება. იგი, როგორც საშუალო თვიური ხელფასი მეცნიერებასა და სამეცნიერო მომსახურების ერთ მუშაკზე საშუალოდ 70 ლარია 1999 წელს. ყოველივე ეს მომდინარეობს იმ რეალობიდან, რომ მეცნიერებაზე სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი სახსრები 1,5 პროცენტს ძლივს აღწევს. ამას ნაწილობრივ შეველის გრანტით გამოყოფილი დაფინანსება, თუმცა იგი მაინც იმდენად მიზეზულია, რომ მეცნიერთა მცირე ნაწილს უწევს მათგან ხელფასის მცირე დანამატით სარგებლობა.

საგანგაშო ისიც არის, რომ ტექნიკურ დარგებში მეცნიერ მუშაკთა რაოდენობა 1990 წელთან შედარებით საგრძნობლად შემცირდა (თითქმის განახევრდა 2000 წლისთვის), მაშინ, როდესაც დროის ამავე პერიოდში გაიზარდა ბიოლოგიურ, სამედიცინო, ისტორიულ, ფილოსოფიურ და ეკონომიკურ სპეციალობებზე [1, გვ 105].

რაც შეეხება მეცნიერებათა დოქტორების და კანდიდატების რაოდენობრივ ცვლილებებს საქართველოში მეცნიერებათა დარგების მიხედვით, ისინი მეტწილად ზომით მცირედით იცვლებიან 1990–99 წლების განმავლობაში.

მეცნიერების ნებისმიერი ცვლილებები თავის მხრივ განაპირობებენ განათლების სისტემის ძირეულ გარდაქმნებს უმადლესი სკოლისა და ასპირანტურის ჩათვლით და თუ ეს ასე არაა, ეს იმას ნიშნავს,

ნავს, რომ მეცნიერების, საშუალო პროფესიული და უმაღლესი განათლების სპეციალისტების მომზადების არსებული სისტემების ერთიანი დინამიკის მოშლაზე მიგვანიშნებს. ეს ისაა, როდესაც არ არის პროპორციები დაცული მეცნიერებასა და განათლების სისტემებს შორის, რომლებიც უზრუნველყოფენ შეუფერხებელ განვითარებას, წონასწორობის დამყარებას სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებსა და ქვეყნისათვის საჭირო მეცნიერულ-ტექნიკურ პრობლემებს შორის, რომელიც უნდა არსებობდეს ცივილიზებულ საზოგადოებაში.

განათლების მიღების, სპეციალობის დაუფლებისა და მეცნიერული კვლევის ერთმანეთისაგან მოწყვეტილად წარმოდგენა მათი დამოუკიდებელი ფუნქციონირების თვალსაზრისით არ შეიძლება საქართველოს ეკონომიკის პირობებში საღ შეხედულებად მივიჩნიოთ. ცივილიზაციის სხვა დონეზე, როდესაც სახელმწიფო მასშტაბები დიდია როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე სხვა ქვეყნებთან მეცნიერულ-ტექნიკური ურთიერთობით, მაშინ შეიძლება ეფექტიანი იყოს მეცნიერებისა და მისი მხოლოდ რომელიმე წამყვანი სამეურნეო დარგის გაერთიანება, მათი ერთი სისტემით წარმოდგენა და ა.შ.

საქართველოში ამჟამად არსებული მდგომარეობა აუცილებელს ხდის განათლების მიღებაზე, სპეციალობის დაუფლებასა და მეცნიერულ კვლევაზე დანახარჯები, შესაბამისი კაპიტალდაბანდებები ერთი უწყების ქვეშ გაერთიანდეს. ეს, ჩვენი აზრით, იქნება მეცნიერებისა და განათლების თვითორგანიზების ეკონომიკური სისტემა, სადაც რეგულატორი დაკომპლექტებული იქნება არა სახელმწიფო ბიუროკრატი მოხელეებისაგან, არამედ სამეცნიერო შტაბით, სადაც წამყვანია მეცნიერთა ფართო ჯგუფი. მეცნიერული შემოქმედება მოსახლეობის განათლების ამადლებზე და კვალიფიკაციის ეფექტიან მიღებაზე უშუალო პასუხისმგებელი თავისი ქვეყნის მოსახლეობის, სახელმწიფოსა და მსოფლიოს ცივილიზებული საზოგადოების წინაშე.

ბუნებრივია მეცნიერებისა და განათლების ერთიანი სისტემა ასეთი თვალსაზრისით პირველ რიგში მოსახლეობის არსებული ინტელექტუალური დონის შენარჩუნებას მოახერხებს იმ მძიმე პირობებში, როდესაც საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლას მოსახლეობის საგანმანათლებლო საკვალიფიკაციო მოძრაობას დიდი სიძნელეები ახლავს. ასეთ პირობებში საიმედოა მოწესრიგებული სისტემის ფორმირება და მართვა მეცნიერების მიერ თვითორგანიზების პრინციპით.

შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა ის, რომ ასეთი სისტემის ფორმირებას ძველი სისტემების მოშლა სჭირდებოდა. პირიქით, საჭიროა ძველი სისტემის გარდაქმნა ერთიან მმართველობით სამეცნიერო თვითორგანიზებად სისტემაში, რაც შეიძლება დაიწყოს ფასიანი და სხვა რიგი სასწავლო ინსტიტუტების (გარდა სახელმწიფო უნივერსიტეტებისა) მიერთებით შესაბამისი პროფილის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტთან. ეს უნდა ატარებდეს ორგანულ ხასიათს. ამას საერთო პროფილი და სამეცნიერო პერსპექტივა განაპირობებს. ამასთან ერთიანი კაპიტალდაბანდება და საერთო ხელმძღვანელობა. როდესაც მათთან ერთად და პარალელურად ფუნქციონირებს სახელმწიფო უნივერსიტეტების ერთიანი სისტემა მეცნიერებათა აკადემიასთან ერთად. აქ ორი სავარაუდო ვარიანტი შეიძლება გამოიყოს: უნივერსიტეტებმა რეგიონული და პროფილის შესაბამისად შეიერთონ შესაბამისი სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, ან უნივერსიტეტები დაექვემდებარონ მეცნიერებათა აკადემიას მისი სხვადასხვა სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტებთან თანაბარ უფლებებში [3, გვ 103].

ამ წინადადების გამაგრების ერთ-ერთი რეალობა იქნება კაპიტალდაბანდების ეფექტიანობა, რომელიც ბუნებრივად უნდა მოყვეს მეცნიერული მართვის ახალი სისტემის ფუნქციონირებას.

კაპიტალდაბანდებების დეფიციტის გამო მინიშნებული სისტემის ფორმირება უნდა მოხდეს თანდათანობით ცალკეული ინსტიტუტების გაერთიანებითა და ზოგიერთის დაშლის პროცესში. აქ მთავარია მიმართულების სწორი ორიენტაცია, რომელიც უნდა უზრუნველყოს ამ საქმით დაინტერესებულმა სახელმწიფო ორგანოებმა. ეს მცირე ექსპურსია ამ რთული ამოცანის გადასაწყვეტად არაა საკმარისი, თუმცა მიგვაჩნია, რომ ეს ის საწყისებია, რომელმაც თვითონ როგორც თვითორგანიზებადმა სისტემამ დამოუკიდებლად უნდა გაიკვლიოს გზა [4, გვ. 78].

2. სწავლების პროცესების სტატისტიკა

ცხადია, რაც უფრო უკეთაა განათლების პროცესი დაფინანსებული, უკეთესადაა მოწყობილი მისი ლაბორატორიები და სასწავლო კაბინეტები, ბიბლიოთეკა ივსება ახალი ლიტერატურით და სრულყოფილი ხდება ტექნიკური აღჭურვილობით, წიგნადი ფონდით, კომპიუტერებით და ა.შ. მით უფრო მაღალია სწავლების დონე და სა-

მეცნიერო კვლევის ხარისხი უმაღლეს სასწავლებლებში. ყოველივე ეს კი თავის მხრივ დაკავშირებულია უმაღლესი სასწავლებლის ფინანსურ უზრუნველყოფასთან, იმ კაპიტალდაბანდებებთან, რომელსაც დებულობს უმაღლესი სასწავლებელი სახელმწიფოსაგან ან არასახელმწიფო სტრუქტურებისაგან [4, გვ. 79].

თუ კი სახელმწიფო და არასახელმწიფო საერო სტრუქტურებიდან შესაძლო დახმარების მიღება უმაღლესი სასწავლებლის მიმართ ზომაზე მეტად შეზღუდულია, მაშინ უმაღლესმა სასწავლებელმა, როგორც სამეურნეო ერთეულმა უნდა ეძებოს დაფინანსების სხვა წყარო. იგი სწავლების საფასურის გადახდით უშუალოდ მოსახლეობისგან ვერ ჩანაცვლდება. თუმცა შეიძლება უფრო სიმბოლურ ხასიათს ატარებდეს ვიდრე იმის მიღება, რომელიც უმაღლეს სასწავლებლებს სჭირდებათ, თუნდაც არსებობის შესანარჩუნებლად, იმ პირობებში, რაშიც ამჟამად იმყოფებიან ისინი. ეს განსაკუთრებულად აშკარაა მოსახლეობის დაბალი მსყიდველობითუნარიანობისას. ასე, რომ არასახელმწიფო საერო უმაღლეს სასწავლებლების ეფექტიანობა, დაფინანსების არასაკმარისობის გამო, ეჭვის ქვეშ დგება მისი საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების პირობებში [5, გვ. 476].

სად არის გამოსავალი? ბუნებრივია გამოსავალი მდიდარი სახელმწიფო და მდიდარი მოსახლეობაა, მათი დიდი მიდრეკილებით განათლების მიღებისა და სრულყოფისადმი. მაგრამ მაინც მთავარია უმაღლესი სასწავლებლის, როგორც სამეურნეო ერთეულის გაძლიერება და მომგებიანობის დონეზე ამაღლება. ამისათვის ძლიერი იმპულსი შეუძლია უმაღლესმა სასწავლებელმა მიიღოს სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტებიდან და მათ შორის ურთიერთთან უშუალო მოღვაწეობით; ეს კი არის ის რასაც სხვანაირად ვუწოდოთ უმაღლესი, საშუალო განათლებისა და მეცნიერების ერთიანი თვითორგანიზებადი ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირების ეფექტიანობა.

სტატისტიკას თუ მოვიშველიებთ, 2000 წელს სამეცნიერო კადრების მომზადება ხორციელდებოდა 14 უმაღლეს სასწავლებელში და 39 სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში, სადაც ირიცხებოდა 987 ასპირანტი, 1194 – სამეცნიერო ხარისხის მაძიებელი და 20 დოქტორანტი. ასპირანტთა საერთო რიცხოვნობის 68,5 პროცენტი და მაძიებელთა 54,6 პროცენტი ირიცხება უმაღლეს სასწავლებლებში [1, გვ. 105].

2000 წელს ასპირანტურა დაამთავრა 294 კაცმა, მათ შორის იყო მხოლოდ 5, ანუ 1,7 პროცენტი დისერტაციის დაცვით. საერთოდ, დაცული იქნა 541 საკანდიდატო დისერტაცია, მათგან 64,3 პროცენტი

ასპირანტურადამთავრებული პირების მიერ, ხოლო 35,7 პროცენტი სამეცნიერო ხარისხის მაძიებელთა მიერ.

2001 წლის 1 იანვრისათვის ქვეყანაში აღირიცხებოდა 20 დოქტორანტი, 2000 წელს დოქტორანტურა დაამთავრა 10 კაცმა, მათგან არც ერთმა არ დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია. საერთოდ გასულ წელს დაცული იქნა 9 სადოქტორო დისერტაცია (1999 წელს 130). 3 სადოქტორო დისერტაცია დაცულია პედაგოგიურ დარგში, 2-2 – ქიმიურ და ისტორიის დარგში, 1-1 – ეკონომიკურ და სამედიცინო დარგებში [1, გვ. 105].

2000 წელს სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობა მიმდინარეობდა 17 უმაღლეს სასწავლებელში და 85 სამეცნიერო-კვლევით ორგანიზაციაში, სადაც დასაქმებული იყო 19,3 ათასი სპეციალისტი (მათ შორის 4372 სამეცნიერო მოღვაწეობასთან ერთად ეწევა პედაგოგიურ საქმიანობას უმაღლეს სასწავლებლებში); 1655 კაცი, ანუ 8,6 პროცენტი დამხმარე პერსონალია. დასაქმებული სპეციალისტებიდან 14929, ანუ 77,2 მეცნიერ-მუშაკია, მათ შორის 1464, ანუ 9,8 პროცენტი მეცნიერებათა დოქტორი და 5067, ანუ 33,9 პროცენტი – მეცნიერებათა კანდიდატი (1999 წელს შესაბამისად – 1709 და 6269).

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ და უცხოეთთან კონტაქტის გაფართოებამ გამოიწვია ისეთი დადებითი მოვლენები, როგორცაა სტუდენტთა მასიური გაგზავნა საზღვარგარეთ და უცხოელ სტუდენტთა მიღება. საერთოდ, 2000 წელს საქართველოს სახელმწიფო უმაღლესი სასწავლებლებიდან გაგზავნილია 405 სტუდენტი სტაჟირებაზე, რომელთაგან 131 – თურქეთში, 102 – აშშ-ში, 66 – გერმანიაში და სხვა; ხოლო 101 – არასახელმწიფო უმაღლესი სასწავლებლებიდან 20 თურქეთში, 18 – სირიაში და სხვა.

ამასთან, საქართველოში სტაჟირებას გადის 420 უცხოელი სტუდენტი. აქედან 283 – თურქეთიდან, 81 – პაკისტანიდან. სტაჟირებას გადიან მხოლოდ სახელმწიფო უმაღლეს სასწავლებლებში [2, გვ.30-32].

საქართველოს ახალგაზრდობა აქტიურად მონაწილეობს საერთაშორისო პროგრამებში, რომლებშიც ყოველწლიურად თითქმის 1000 ახალგაზრდა იმალეებს თავის კვალიფიკაციას.

სამეცნიერო კადრთა კვლავწარმოების პროცესი, რომელსაც ახლავს ახალი ინტენსიური გამოკვლევები, მეცნიერულ ნაშრომთა გაორმაგებით და ა.შ. განაპირობებს ახალი მეცნიერული დარგის წარ-

მოშობას. მოსალოდნელია ერთი დარგიდან მეორეში გადასვლა, მეცნიერის მიერ ძირითადად საკუთარი ინიციატივით მოტივიზებული, წარმოადგენს ახალი მეცნიერული მიმართულებით კადრთა შერწყმის ფორმას და მეცნიერების მომავალი განვითარებისათვის შრომის სახის შეცვლის აუცილებელ პროცესს. ამას თავის მხრივ მოჰყვება ერთი დარგის მეთოდების ეფექტიანი გადატანა მეორე დარგში. მეცნიერების განვითარების ისტორია შეიცავს დარგთა შერწყმით ახალი დარგის წარმოშობის მაგალითებს. ასეთი გზით ახალი მიმართულების ფორმირების საფუძვლებს საბაზრო ეკონომიკა იძლევა. თუმცა პოსტსაბჭოთა სინამდვილეში ამის გააზრების სათანადო პირობები ჯერ არ შექმნილა, როდესაც მეცნიერული დარგები იმყოფებიან მუდმივი შევიწროებისა და შემცირების მუქარის წინაშე სახელმწიფოს მხრიდან, რაც საბაზრო ეკონომიკის მოქმედებას მიეწერება, მაშინ ეფექტიან მეცნიერულ სიახლეთა ფორმირებას დიდი ხნის მანძილზე არ უნდა მოველოდეთ. ამის ერთერთი მიზეზია ის, რომ მეცნიერ კოლექტივთა საფუძვლიანი ფორმირება რთული პროცესია. საინტერესოა თვით მეცნიერ კადრთა პოტენციალის ფორმირების საკითხი. ყურადღებას იპყრობს მეცნიერ კადრთა პოტენციალის კვლევისთვის ჩატარებული რიგი სამუშაოები ყოფილი საბჭოთა კავშირის სინამდვილის 80-იან წლებში [6; 7]. ასევე ამ პრობლემის გლობალური კვლევა, საიდანაც თავისი კლასიკური მიდგომით გამოვეყოფთ პ. კაპიცას ნაშრომს [8].

თუ კი 80-იან წლებამდე თაობათა ცვლა მოსახლეობაში მიმდინარეობდა 10-12 წლის შუალედით, შემდგომი ცივილიზაციის გავლენით იგი 5-7 წელი გახდა, ამჟამად იგი კიდევ უფრო შემცირებულია. ეს თავის მხრივ განაპირობებს საბაზრო ეკონომიკასთან შესაბამისობაში ძველი თაობის გამოცდილი კადრების ახალ საქმეში გამოყენების სიძნელეებს. აქედან გამომდინარე სახელმწიფოს მართვის ზედა ეშელონებში გაუწვრთნელი და გამოცდილების გარეშე დაწინაურებული ახალგაზრდობის მოღვაწეობა ქმნის ისეთი რისკის შესაძლებლობას, რომელიც მეტწილად გაუაზრებლად და ზარალით წარიმართება. მათზე გავლენა არც მეცნიერებას აქვს, სუსტია მეცნიერული შემოქმედებითი აზროვნების ზემოქმედების შესაძლებლობები, დავიწყებას ეძლევა სახელმწიფო მართვაზე მეცნიერების კეთილმყოფელური რეგულატორის დამაკვალიანებელი გამოყენება [5, გვ. 477].

ყოფილი საბჭოთა კავშირის სინამდვილეში მეცნიერთა მონურ მორჩილებას წარმატებით იყენებდნენ სახელმწიფო მნიშვნელობის საქმეებში. უკვე 60-იანი წლებიდან მეცნიერება გამოჩენილი პარტოკრატიებისათვის საპენსიო უზრუნველყოფის საშუალებად იქცა, მათი მეცნიერებაში ხელმძღვანელ თანამდებობაზე განმწესებით. ამ მხრივ, პოსტსაბჭოთა საქართველოს სინამდვილეში პროცესი რადიკალურად თითქმის შეიცვალა, მეცნიერი კადრი აქტიური შემომქმედია სახელმწიფო სტრუქტურებში და მთავრობაში გადაყვანით, სადაც მათ ბევრს არაფერს ეკითხებიან, თუმცა საქმეში იყენებენ, მაგრამ ანგარიშს არ უწევენ. სხვა მხრივ მეცნიერებას ხელი ეშლება მაღალი რანგის კადრების სახელმწიფო სტრუქტურებში გადაბირებით, ასევე ახალგაზრდობის დიდი ნაწილის სამეცნიერო მოღვაწეობისგან ჩამოშორებით.

ასეთ პირობებში მეცნიერებაზე შეტევა ხორციელდება, როდესაც “ინტელიგენციის ერთ ნაწილს”, ძირითადად უკონტროლო ბიუროკრატიას, პოსტსაბჭოთა ეკონომიკის ჩამორჩენის მიზეზად ეკონომიკური მეცნიერება მიაჩნია, რომელმაც, მათი აზრით ვერ შეაჩერა პოსტსაბჭოთა ეკონომიკის ქვეყანაში 90-იანი წლების ნგრევის პროცესები. მათ ავიწყდებათ ჭეშმარიტება, როდესაც ექიმს არ მიუშვებენ ავადყოფთან სამკურნალოდ. ამ შემთხვევაში კატასტროფის მიზეზი მხოლოდ ექიმი არ იქნება. ავიწყდებათ ის, რომ ასეთ ქვეყნებში ეკონომიკა ჯერ კიდევ ზედმეტად პოლიტიზებულია.

ის, რომ პოსტსაბჭოთა საქართველოში სახელმწიფომ დაკარგა ქვეყნის მარეგულირებელი ფუნქცია, ეს მეცნიერებასაც შეეხო. ახლა შედარებით სუსტია სახელმწიფოს შემოქმედება მეცნიერებაზე, იგი მეცნიერების შემკვეთი თითქმის არ არის, ხოლო მზრუნველობას ნაწილობრივ ახერხებს. მხოლოდ საბაზრო ეკონომიკის იმედზე მეცნიერების მიშვება მეცნიერებას აკნინებს, მით უფრო მაშინ, როდესაც საწარმოები ჯერ კიდევ ვერ ამალალებულან იმ დონეზე, რომ მეცნიერების საფუძვლიანი შემკვეთები იყვნენ.

3. მეცნიერებისა და უმაღლესი განათლების ერთიანი ეკონომიკური სისტემა

ნაშრომში [5, გვ. 476] ჩამოყალიბებული მოსაზრება ჩვენ ისევ აქტუალურად მიგვაჩნია, რომელიც ეხება იმას, რომ მხოლოდ სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტებში ჩამოყალიბდეს შესაბამისი პროფილის უმაღლესი სასწავლებელი ან ფაკულტეტი, მათთან რამდენიმე სპეციალიზებული საშუალო სკოლის მიერთებით. აქვე ხაზგასმულია ისეთ სცენარზე, როდესაც სწავლების საფასურს და სასწავლებელში მისაღება რაოდენობის საწყის ვარიანტს, ჩვენი აზრით, განსაზღვრავს კვლევითი ინსტიტუტების კოლექტივი, რომელიც პასუხისმგებელია არა მარტო სწავლების პირობების შექმნასა და სრულყოფაზე, ამასთან დიპლომის მიღების შემდგომაც ზრუნავს კურსდამთავრებულებზე.

ამის რეალური განხორციელება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ ფუნქციონირებს მეცნიერებისა და განათლების ერთიანი თვითორგანიზებადი ეკონომიკური სისტემა, რომელიც იმის კოორდინირებასაც ეწევა თუ როგორი და რა რაოდენობით სჭირდება ქვეყანას სპეციალისტები, როგორ ამაღლდეს ქვეყანაში განათლების დონე, რა მიმართულებით განვითარდეს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი.

შეცდომა იქნებოდა რიგი ნაკლოვანებების გახსენებასთან ერთად მეცნიერ კადრთა და სპეციალისტთა მომზადების ძველი სისტემის კრიტიკაზე აგვეწყო ჩვენი მსჯელობა. უფრო სამართლიანია აღვნიშნოთ ის, რომ ჯერ კიდევ 60-იან წლებში საკმაოდ ინტენსიური ზრუნვა მიმდინარეობდა ყოფილ საბჭოთა კავშირში მეცნიერებისა და განათლების სისტემების განვითარებისათვის, განსაკუთრებით ეს ეხებოდა ფიზიკა-მათემატიკური, ტექნიკური და ქიმიურ დარგებს. ამის ნათელსაყოფად იმის გახსენებაც საკმარისია, რომ სახელმწიფო აფინანსებდა სამეცნიერო გამოცემებს, წიგნი მოსახლეობისათვის ხელმისაწვდომი ფასით იყიდებოდა და ა.შ. აღსანიშნავია, ასევე მეცნიერ კადრთა, უმაღლესი და საშუალო განათლებით კვალიფიცირ კადრთა სტრუქტურის ოპტიმიზაციის სრულყოფის საფუძვლიანი მცდელობებიც. უდავოა, ამის კიდევ უფრო უკეთესად გაგრძელების პირობებს საბაზრო ეკონომიკა იძლევა, მაგრამ მეცნიერების დაკნინებისა და მისი დამოუკიდებლად ფუნქციონირების შესაძლებლობის

შეზღუდვის პირობებში, საბაზრო ეკონომიკის სიკეთე, მეცნიერებისა და განათლების სისტემების განვითარებაზე არ აისახება, მით უფრო გარდამავალ პერიოდში.

კორუფციის მომძლავრება, საბაზრო ეკონომიკის სიკეთეში თორიულად დარწმუნებულ, საქართველოს მოსახლეობას უმძიმეს მდგომარეობაში აყენებს, როდესაც წარმოების დეფიციტურობის დაძლევის დიდი სურვილისა და ძალისხმევის მიუხედავად მეწარმეობა მაინც წამგებიანი რჩება რეკეტიორთა დაუნდობელი და ანგარიში გაუწვეველი ზემოქმედებით მეწარმეობის განვითარებაზე.

ამასთან დაკავშირებით, აღვნიშნავთ იმასაც, რომ მეცნიერებისა და განათლების ცალკეული სისტემები სხვებთან ერთად (იგულისხმება სხვა სტრუქტურებიც) უძღუნენ ხდებიან წინ აღუდგნენ ქვეყანაში ეკონომიკური კატასტროფის გამომწვევ ძალებსა და მიზეზებს, როდესაც ამის კონტროლის განხორციელება და შესაბამისად ქვეყნის დაყენება სამართლიანობის გზაზე თითქმის შეუძლებელი ხდება. აქედან გამოსავალის ერთერთი შემადგენელი გზაა მეცნიერებისა და განათლების ერთიანი ეკონომიკური სისტემის ფორმირება და გაძლიერება თვითორგანიზების დონეზე [4]. მაგრამ ამის რეალობამდე აყვანის დაგვიანება ისევ იმ კორუფციის “შემოქმედებითად გაბატონების” მიზეზია, რომელთა მესვეურები სახელმწიფო სტრუქტურებში არიან მოკალათებულები უკონტროლო ბიუროკრატიის სახით, რაც ქვეყნის მართვის მძიმე მდგომარეობის სახით ყველა სფეროში (ზოგჯერ ზღვარში წყლის დონის მსგავსად) აისახება. მათ შორისაა მეცნიერებისა და განათლების სისტემები, როდესაც საქართველოში ბევრი რამ ისეთი კეთდება, რათა ხელი შეეშალოს უმაღლესი სკოლის განვითარებას, რაც განსაკუთრებით ეხება არასახელმწიფო საერო სექტორს [9, გვ. 27-28].

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლასთან დაკავშირებით უამრავი პრობლემის დასახელება შეიძლება, როდესაც სახელმწიფო მოხელეებისაგან დაკოპლექტებული მაკონტროლებელი სტრუქტურები არაპროფესიული გადაწყვეტილებით ხელს უშლიან კომერციულ არასახელმწიფო საერო სასწავლებელთა განვითარებას, მაშინ როდესაც ამ საქმეში შეიძლებოდა მეცნიერების პროგრესული ძალების გამოყენება. ამას აუცილებელია ისიც დავუმატოთ, რომ მეცნიერების ონორირების შედეგად და მათი როლის ქვეყნის მართვაში გაუზრადლოებით თითქმის არაფერი კეთდება იმისათვის, რომ შესაძლებელი გახდეს მეცნიერებისა და განათლების ერთიანი ეკონომიკური სის-

ტემის ფორმირებით, მათი ოპტიმალურად ფუნქციონირების გზაზე დაყენებაზე.

იმ შემთხვევაში, როდესაც მბრძანებლური ეკონომიკის ნეგატიური ელემენტები ისევ განაგრძობენ მოქმედებას და ქვეყანაში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის შესაბამისობაში მკვიდრდება ორმაგი ეკონომიკა, მაშინ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ჩვეულებრივი პერიოდი გახანგრძლივდება. ამით კეთილსინდისიერი საზოგადოება იზარალებს იმდენად, რომ კიდევ უფრო მეტად დაეცემა ცხოვრების დონე, რაც განსაკუთრებით სახიფათოა პროდუქციის დეფიციტის პირობებში. ეს კი შექმნის იმის პირობებს, რომ კიდევ უფრო მეტად დაირღვეს საჭირო პროცესები სპეციალისტი კადრებისა და მეცნიერ კადრთა კვალიფიციურ სტრუქტურაში, რაც უარყოფით გავლენას მოახდენს ქვეყნის ეკონომიკაზე და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის სრულყოფის პირობები არ შეიქმნება, არც საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა იქნება შესაძლებელი.

სათანადო სტრუქტურის დაცვით უმაღლესი და საშუალო პროფესიული განათლების მიღება მოსახლეობის საგანმანათლებლო საკვალიფიკაციო მოძრაობის ამოქმედებით იმითაც არის აუცილებელი, რომ მათში აკუმულირდება ადამიანთა საზოგადოებაში დაგროვილი ინტელექტუალური ენერჯია. განვითარების შესაბამისად კი მიმდინარეობს ამ “თითქმის მუქთი” ენერჯიის განახლება, გამოყენება, გამრავლება, გაფართოება. ასეთ პროცესში მნიშვნელობა ენიჭება გამოცდილების დაგროვების ორგანიზაციას ისე, რომ მისი გამოყენებით შესაძლებელი გახდეს ინტელექტუალური ენერჯიის გამოვლენა და სინერჯიულის წარმოშობა, რომლის ორგანიზატორი იქნება მეცნიერება თავისი მრავალრიცხოვანი კადრებით მეცნიერ-ტალანტების მოღვაწეობის პირობებში, რაც შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, როდესაც სახელმწიფო დონეზე კონტროლო გაეწევა მოსახლეობის საგანმანათლებლო საკვალიფიკაციო მოძრაობას, მეცნიერებასა და განათლებაში ოპტიმალური კვალიფიციური სტრუქტურის დაცვას. ამასთან ერთად გათვითცნობიერებული იქნება ის, რომ მეცნიერებაში მომუშავე 5 პროცენტი ქვეყნისთვის პერსპექტიულ პრობლემებს გადაწყვეტს, რაც შეუძლებელია მეცნიერებაში მომუშავე დანარჩენი 95 პროცენტის თანამონაწილეობის გარეშე, ისინი კი საჭირონი არიან თუნდაც იმიტომ, რომ ახალ შედეგებს უფრო დახვეწილად და გასაგებად გადასცენ შემდგომ სამეცნიერო ცვლას [10, გვ. 344].

მეცნიერებისა და განათლების სისტემის ურთიერთკავშირი გარემოსაგან იზოლირებული არაა. იგი მიმართულია როგორც სამეცნიერო დარგების და საერთოდ მეცნიერების განვითარებისაკენ, ასევე ქვეყანაში მიმდინარე საბაზრო ურთიერთობათა მიმართ კვალიფიციური მომსახურების დონის ამაღლებისაკენ. აქედან გამომდინარე განათლების მიღება და მისი შემდგომი სრულყოფა, სპეციალისტებისა და კვალიფიციური მუშა ძალის მომზადება, ამასთან მეცნიერული პოტენციალის ამაღლება შეიძლება განვიხილოთ როგორც საბაზრო ეკონომიკაში ეფექტიანობის ამაღლების ზოგადი პრობლემის ნაწილი. იგი კადრთა მოღვაწეობის რთული პროცესის დახვეწასაც ეფუძნება, შემოქმედებით ერთიანობაში სპეციალისტთა მიერ ცოდნის მიღების ფიქსირებულ და რიგ შემთხვევაში უწყვეტი პროცესებისა და მოსახლეობის საგანმანათლებლო საკვალიფიკაციო მოძრაობის დახვეწას მოითხოვს [11, გვ. 231-232].

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, გამოვყოფდით შემდეგ ძირითად დასკვნებს:

1. მეცნიერებისა და განათლების სისტემის ერთიანობის გარდუვალობის არსებობა;
2. არსებული სტატისტიკის მიახლოება საერთაშორისო სტანდარტებთან;
3. განათლებისა და მეცნიერების სფეროში ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება, რომელიც საფუძვლად დაედება ქვეყნის მეცნიერებით მართვის აუცილებელ რესტრუქტურისადაც.

ლიტერატურა

1. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული – 2000, საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, თბილისი 2000
2. საქართველოს ახალგაზრდობა 1990-1998 წლებში, საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, თბილისი 1999
3. ვლ. პაპავა, “საქართველო საბაზრო ეკონომიკის გზაზე” მეცნიერება, 1995, გვ. 97-105
4. რ. სარჩიმელია ლ. ჩარეკიშვილი “მეცნიერებისა და განათლების სისტემა დეფიციტურ ეკონომიკაში” ჟ. “სოციალური ეკონომიკა” 2000 №2, გვ. 73-81;

5. რ. სარჩიმელია. მეცნიერებისა და განათლების თვითორგანიზება-დი ეკონომიკური სისტემის ფორმირების წინაპირობები საქართველოში სამეცნიერო შრომების კრებული საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. ტომი I თბილისი "მეცნიერება" 2000, გვ 471-485;
6. Е. Чиковани. Экономические аспекты воспроизводства кадрового потенциала науки в народном хозяйстве ГССР, автореферат диссертации Тбилиси 1988.
7. Л. Э. Миндели, С.А. Сеиц, В.Н. Шур – О прогнозировании кадрового потенциала науки. Известия АН СССР, серия экономическая, 1984, №6, с. 27-40.
8. П. Л. Капица. Влияние современных научных идей на общество. Вопросы философии, 1979, №1.
9. ბ. გომელაური. ბიზნესი უმაღლეს განათლებაში და საგანმანათლებლო სახელმწიფო პოლიტიკა ჟ. "მაკრომიკრო ეკონომიკა" 2000 №9 გვ. 27-28;
10. Н. Винер, Я математик. Москва. 1967, с.344
11. რ. სარჩიმელია ლ. ჩარეკიშვილი "საქართველოში მოსახლეობის საგანმანათლებლო საკვალიფიკაციო მოძრაობის შემოქმედებითად აწარმართვისათვის" ეკონომისტთა მესამე რესპუბლიკური კონფერენციის მასალები, თსუ სოხუმის ფილიალი, 2000, გვ. 231-232.

STATISTICS ON PROBABLE OPERATION OF UNIFIED ECONOMIC SYSTEM OF SCIENCE AND HIGH EDUCATION IN POST-SOVIET GEORGIA

Charekishvili Lia, Sarchimelia Roland

State Department for Statistics of Georgia

4, K. Gamsakhurdia Ave., 380015 Tbilisi,

Georgia

Summary. The mechanical reduction of amount of the scientific staff affects to their qualifying structure in research establishments of post-Soviet Georgia. The new scientific system basically established impossible to be created in transition to market economy.

On the basis of retaining the scientific communities the tendency of moderation of the scientific staff is considered.

The dynamics of the scientific staff is characterized not only the requirements of the society over them, but in consideration of the constrains of Georgian economy.

The breakthrough of the quantity of Georgian scientists has been held, in conformity of the transitional processes from the planning economy to market economy. Due a vast differential non-ordinarily of oriented optimal proportion of the scientific staffs the consideration is being in progress from their dynamic to the processing of probable balance. It has come evidently the tendencies of their big differences, that deals with the sufficient reduction of the scientific staffs in technical branches. The undesirable existing the proportion of the specialists of high education in comparison with the specialists of the vocational education.

The issue has been put the subject of promotion of high educational institutions of non-governmental national institutions in order to creditvorsiness of the population of Georgia. To this receiving of contribution from governmental and non-governmental structures is tightly limited.

Both with the consideration of efficiency of a educational and qualifying movement of the population, process of transformation of old system of a science and higher education in new uniform controlled scientific self-organized system with organic connection non-governmental and other educational institutions to scientific organizations of the appropriate structure is shown, when quota of the students, accepted to the higher educational institution and the size of a payment

for study are set by research community of an institution, which will be responsible for improvement of conditions of training and for further employment of graduates.

СТАТИСТИКА ВОЗМОЖНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЕДИНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОСТСОВЕТСКОЙ ГРУЗИИ

Чарекишвили Лия. Сарчимелия Роланд.

380015, Тбилиси, пр. Гамсахурдия 4,

*Государственный Департамент Грузии по Статистике
 Грузия*

Резюме. В научно-исследовательских учреждениях постсоветской Грузии механическое сокращение численности научных кадров оказывает отрицательное влияние на их квалификационную структуру. Только в период перехода на рыночную экономику невозможно создание новой, фундаментально сформированной, научной системы.

Рассмотрена имеющая место тенденция замедления воспроизводства научных кадров при необходимости сохранения ранее сформированных научных коллективов.

Охарактеризована динамика потребности в научных кадрах, выделены трудности, которые характерны для экономики Грузии.

Проведен анализ динамики численности научных кадров Грузии в соответствии с процессами, характерными для рыночной экономики. Отмечено значительное отклонение от оптимально ориентированного соотношения научных кадров. Выявлены тенденции существенного сокращения научных кадров в технических отраслях, нежелательного превышения соотношения специалистов с высшим образованием со специалистами со средним профессиональным образованием.

Принимая во внимание низкую покупательную способность населения Грузии и ограниченную помощь от государственных и частных структур, поставлена задача улучшения условий функционирования негосударственных высших учебных заведений.

Наряду с рассмотрением эффективности образовательно-квалификационного движения населения, показан процесс преобразования старой системы науки и высшего образования в новую единую управляемую научную самоорганизуемую систему с органическим присоединением негосударственных и других учебных заведений к научным организациям соответствующего профиля, когда число студентов, принятых в высшее учебное заведение и размер платы за обучение определяются научно-исследовательским коллективом заведения, который будет ответственен за усовершенствование условий обучения и за дальнейшую занятость выпускников.

სამომხმარებლო ბაზრის განვითარების კონცეფცია ბარდამავალ პერიოდში

მანანა ნანიტაშვილი

კორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

კორი, 383500, ჭავჭავაძის გამზ. 53

შემოვიდა 2001 წლის 20 ნოემბერს

რეზიუმე: სტატია ეძღვნება სამომხმარებლო ბაზრის ფორმირების კონცეფციისა და რეგულირების მეცნიერულ ჰიპოთეზას ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პირობებში. მასში განხილულია: სახელმწიფოს როლი სამომხმარებლო ბაზრის, კერძოდ ვაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების საწარმოთა საქმიანობის რეგულირებაში; სამომხმარებლო ბაზრის სახელმწიფოებრივი რეგულირების აუცილებლობა; სამომხმარებლო ბაზარზე საინვესტიციო პოლიტიკის მიზანშეწონილობა და სახელმწიფოს საინვესტიციო პოლიტიკა მიმოქცევის სფეროში; სამომხმარებლო ბაზრის საკრედიტო-საფინანსო სისტემის სახელმწიფოებრივი რეგულირება; მიმოქცევის სფეროში სახელმწიფოებრივი საგადასახადო პოლიტიკის თავისებურებები და სხვ.

სტატიაში ავტორის მიერ შემოთავაზებულია რიგი კონცეპტუალური დებულებების რეალიზაციის პრაქტიკული რეკომენდაციები.

* * *

ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკური გარდაქმნები, რომლებიც მიმართულია ეკონომიკური განვითარების საბაზრო მოდელის ფორმირებაზე, აქტუალობას ანიჭებენ სამომხმარებლო ბაზრის ფორმირების მიმართულებებისა და მეთოდების განსაზღვრისა და დასაბუთების აუცილებლობას. ეს უნდა ემყარებოდეს საბაზრო მეურნეობის ფუნქციონირების თეორიას და იმ პირობათა შექმნაზე საერთო ორიენტაციას, რომლებიც უზრუნველყოფენ მოსახლეობის მოთხოვნილებათა ეფექტიან დაკმაყოფილებას სამომხმარებლო საქონელზე.

ამასთან განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მიმოქცევის სფეროს საწარმოთა ფუნქციონირების ინტერპრეტაციისა და კონკრეტიზაციის მეცნიერული გამოკვლევები გარდამავალი პერიოდის თავი-

სებურების გათვალისწინებით, რაც გულისხმობს სამომხმარებლო ბაზრის ფორმირების თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლების შემუშავებას. პრობლემის მთავარი საკითხებია საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი პრინციპებისა და მექანიზმების შეხამება სახელმწიფოს მხრივ მარეგულირებელ ზემოქმედებასთან, რომლის ხარისხი განისაზღვრება თითოეულ კონკრეტულ ისტორიულ ეტაპზე ჩამოყალიბებული ეკონომიკური პირობებით. რამდენადაც მოცემულმა საკითხებმა ვერ ჰპოვა საკმაოდ სრულყოფილი მეცნიერული გამოკვლევა, ისინი შეიძლება განვიხილოთ როგორც დასამუშავებლად აქტუალური, მეცნიერული პრობლემა [1].

ჩვენ ვემყარებით მეცნიერულ ჰიპოთეზას იმის თაობაზე, რომ სამომხმარებლო ბაზარი უნდა ფორმირდებოდეს და ვითარდებოდეს ეკონომიკის საბაზრო მოდელის პრინციპებზე, საკუთრების მრავალფეროვნების, კონკურენტული გარემოს, ფასების არსებობისას, რომლებიც ყალიბდება საბაზრო მეურნეობრიობისათვის დამახასიათებელი მოთხოვნისა და მიწოდების და სხვა ფაქტორების ზემოქმედების მეოხებით. სახელმწიფოს ჩარევა იზღუდება ძირითადად რეგულირების ეკონომიკური მეთოდებით, რომლებიც საკმაოდ აქტიურად გამოიყენება გარდამავალ პერიოდში, მაგრამ თანდათანობით, მდგომარეობის სტაბილიზაციის კვალობაზე, სახელმწიფოებრივი რეგულირება სულ უფრო იზღუდება. მწარმოებლების, მიმოქცევის სფეროს საწარმოების და მომხმარებლების ინტერესთა ბალანსის შენარჩუნების პროცესი ხორციელდება ბიზნესური (სამეწარმეო) სტრუქტურების თვითორგანიზაციისა და თვითმართვის ფონზე [2].

იმისათვის, რომ სამომხმარებლო ბაზარი, როგორც ეკონომიკური სისტემა, მოყვანილ იქნეს განვითარების საბაზრო მოდელის ადეკვატურ მოთხოვნებთან, აუცილებელია რიგი კონცეპტუალური დებულებების პრაქტიკული რეალიზაცია, რომელთა საფუძველია შემდეგი.

1. სახელმწიფო რეგულირება განეკუთვნება ისეთ მოვლენათა სფეროს, რომლებიც არ არსებობენ „წმინდა“, გარე პირობებისაგან განცალკევებული სახით. ამიტომ განხილვას შეიძლება დაექვემდებაროს მხოლოდ მისი კონკრეტული ფორმები კონკრეტულ გარემოებებში. სახელმწიფო რეგულირების საერთო პრინციპების ინტერპრეტაციისადმი მიდგომა განხილულია ეკონომიკური პოლიტიკის ნებისმიერ ცვლილებებზე ყველაზე მოქნილი რეაგირებისა და ამასთან ერთად დღეს ყველაზე მნიშვნელოვანი რგოლის – მიმოქცევის სფეროს მაგალითზე.

ეკონომიკური პროპორციები, რომლებიც მიიღწევა სახელმწიფო რეგულირებისას, განსხვავდება იმ პროპორციებისაგან, რომლებიც ყალიბდება არარეგულირებული ბაზრის ფუნქციონირებისას. რაც უფრო ძლიერია სახელმწიფოს მარეგულირებელი ძალა, მით უფრო გამოხატულია ეს განსხვავებანი. ამ წინააღმდეგობის არსებობა მოწმობს იმას, რომ აუცილებელია ბაზარზე სახელმწიფოს მარეგულირებელი ზემოქმედების გონივრული ზღვარის პოვნა [3].

საქართველოს ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის, როგორც მინიმუმი, აუცილებელია: პოლიტიკური სტაბილურობა, საკანონმდებლო აქტები, რომლებიც ასტიმულირებენ წარმოებას და კაპიტალის მოდინებას საზღვარგარეთიდან, ცივილიზებული სავალუტო-საფინანსო სისტემა, ინფრასტრუქტურა უცხოელი ინვესტორებისათვის, მეწარმეთა პირადი თავისუფლების გარანტიები [4].

აუცილებელია სამეურნეო ბლოკების შექმნის წახალისება, იმისათვის, რომ მათი მხარდაჭერა არ იყოს იმავდროულად მონოპოლიების წახალისება, უნდა გაიხსნას ეროვნული ეკონომიკა, დაიშვას უცხოელი კონკურენტები, რადგან მონოპოლისტების შეკავება შეუძლია მხოლოდ საგარეო კონკურენციას, რომელსაც აკონტროლებს სახელმწიფო. ამ კონტროლის უზრუნველყოფა სახელმწიფო რეგულირების ერთ-ერთ ამოცანად უნდა იქცეს. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკის სტაბილიზაციასა და სტრუქტურულ გარდაქმნას, მის „სამომხმარებლო“ კონვერსიას [5].

ფორმირებად საბაზრო ეკონომიკას უნდა შეესაბამებოდეს საზოგადოებრივი წარმოების ახალი სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურა რომელიც თავისი შინაარსით დინამიურია და გააჩნია შინაგანი მამოძრავებელი ძალა. ერთ-ერთ ასეთ მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს მცირე ეკონომიკის (ბიზნესის) სექტორი სხვადასხვა დარგში, პირველ რიგში, ვაჭრობასა და მასობრივ კვებაში, როგორც ამისათვის ყველაზე შესატყვის დარგში.

მცირე ბიზნესის პრობლემების გადაწყვეტა, რომელსაც ეკუთვნის ვაჭრობისა და მასობრივი კვების საწარმოთა უმრავლესობა, მოითხოვს არსებით მხარდაჭერას სახელმწიფოს მხრივ, რაც შეიძლება ელინდებოდეს სხვადასხვა ფორმით. მნიშვნელოვანია ოპტიმალური თანაფარდობის პოვნა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი სტრუქტურების მხრივ მხარდაჭერის გაწევასა და ბაზრის სუბიექტების მხრივ თვითრეგულირებას შორის.

მცირე ბიზნესის მხარდაჭერამ უნდა მოიცვას საფინანსო ინსტიტუტები, საკრედიტო და საგადასახადო შეღავათები, მომარაგების დახვეწილი სტრუქტურა, განვითარებული საინვესტიციო მომსახურება და ა. შ. პრობლემების ნაწილი შეიძლება გადაწყდეს რიგ განვითარებულ საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში მიღებული ტარიფიკაციის სისტემის დახმარებით, რომელიც მოიცავს მცირე ბიზნესისათვის აუცილებელი საგადასახადო შეღავათებისა და საფინანსო საშუალებების შეთავაზებას, რაც საქართველოს პირობებში ხელს შეუწყობს მცირე ბიზნესის განვითარებას. შეიძლება გამოიყენონ აგრეთვე მცირე ბიზნესის მხარდაჭერის სქემა, რომელიც აზღვევს სავაჭრო საწარმოებისათვის (მცირე ფირმებისათვის) განკუთვნილ კრედიტებს.

2. სამომხმარებლო საქონლის ბაზრის სახელმწიფოებრივი რეგულირების აუცილებლობა განისაზღვრება შემდეგი ფაქტორებით: - ადეკვატური საბაზრო მექანიზმის უქონლობა, რომელსაც შესწავს უნარი მოახდინოს საქონლის მომხმარებლებამდე ცენტრალიზებული დაყვანის ლიკვიდირებული სისტემის კომპენსაცია;

- არსებითი განსხვავებანი საბაზრო ურთიერთობათა განვითარებაში წარმოების სფეროში და მიმოქცევის სფეროში;

- სამომხმარებლო ბაზრის დიფერენციაცია მოსახლეობის სოციალური სეგმენტების მიხედვით, რაც განპირობებულია კოლოსალური გარღვევით შემოსავლების დონეში;

- სასაქონლო რესურსების ფორმირებისა და განაწილების პროცესების კოორდინაციის აუცილებლობა საზღვარგარეთიდან იმპორტის წესით მნიშვნელოვან მიწოდებებთან დაკავშირებით;

- კომერციული სტრუქტურების სუსტი სტიმულები მოსახლეობის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისათვის იაფ, მაგრამ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან საქონელზე.

სახელმწიფოს ზემოქმედება სასაქონლო მიმოქცევაზე შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა მეთოდის, კერძოდ ეკონომიკური, ადმინისტრაციული, ორგანიზაციული მეთოდების დახმარებით. მაგრამ ნათელია, რომ ეკონომიკის საბაზრო მოდელში, სტრატეგიული პერსპექტივის თვალსაზრისით, წამყვანია ეკონომიკური მეთოდი.

ეკონომიკური რეგულირება გულისხმობს ზემოქმედებას მიმოქცევის სფეროზე სხვადასხვა ეკონომიკური ინსტრუმენტების დახმარებით, რომელსაც შეიძლება გააჩნდეს როგორც პირდაპირი, ასევე არაპირდაპირი (შუალობითი) ხასიათი.

ზემოქმედების ადმინისტრაციული ფორმა მიზანშეწონილია გამოიყენონ მხოლოდ ბაზრის ზოგიერთი, შეზღუდული სეგმენტების მიმართ. ეს პირველ რიგში უნდა ეხებოდეს სასაქონლო რესურსების ფორმირებას სოციალურად მნიშვნელოვანი პირველი აუცილებლობის საქონლისა და მასობრივი მოთხოვნის საქონლის მიხედვით.

სახელმწიფოს პირდაპირი ზემოქმედება სასაქონლო უზრუნველყოფის ფორმირებაზე მიიღწევა სახელმწიფოებრივი საჭიროებებისათვის საქონლის შესყიდვებისა და მიწოდების მოცულობების დადგენით, რომლებიც სავალდებულოა შესასრულებლად საკუთრების ნებისმიერი ფორმის საწარმოებისათვის. სახელმწიფო აგრეთვე ზრუნავს მოსახლეობის მიერ ზოგიერთი სასაქონლო ჯგუფის მოხმარების მინიმალურად დასაშვები დონის შენარჩუნებისათვის [6].

ამასთან სახელმწიფო უშუალოდ უნდა მონაწილეობდეს სამეურნეო კავშირების დადგენაში და უნდა შეინარჩუნოს საკუთრებაში სასაქონლო მიმოქცევის სფეროს ზოგიერთი საწარმო, ისეთები, როგორცაა საბითუმო საწარმოები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სტრატეგიული მნიშვნელობის პროდუქციის საქონელმოძრაობას საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვისათვის (მაგალითად, საბითუმო საწარმოები სამობილიზაციო მარაგის და მთავრობის რეზერვების ფორმირებისა და შენახვისათვის).

სახელმწიფო შესაბამისი ორგანოების საშუალებით კოორდინაციას უწევს სასაქონლო რესურსების ფორმირებისა და მდგომარეობის სტაბილიზაციის საქმიანობას სამომხმარებლო ბაზარზე. ასეთი კოორდინაციის მიზანია უზრუნველყოს: სახელმწიფოებრივ საჭიროებათა ფონდების მიხედვით საქონლის მიწოდება; საქონლის შემოზიდვა დსთ ქვეყნებიდან მთავრობათაშორის შეთანხმებათა საფუძველზე; შესყიდვა იმპორტის წესით ცენტრალიზებულად გამოყოფილ სავალუტო საშუალებათა ანგარიშზე.

სახელმწიფოს არაპირდაპირი გავლენა სასაქონლო მიმოქცევაზე ეკონომიკური მეთოდების საშუალებით მიმართულია: სახალხო მოხმარების საქონლის წარმოების სტიმულირების, მისი საბოლოო მომხმარებელამდე დაყვანის რაციონალიზაციის, საკრედიტო-საფინანსო სისტემის ოპტიმიზაციის, მომსახურებაზე ტარიფების და ფასების პოლიტიკის სტაბილურობის უზრუნველყოფაზე.

ამასთან ერთად, სასაქონლო მიმოქცევის რეგულირების ეკონომიკური, ადმინისტრაციული და ორგანიზაციული მეთოდების ოპტიმალური შეხამების პრობლემა უნდა წყდებოდეს მნიშვნელოვანწი-

ლად რეგიონულ დონეზე კონკრეტული სამეურნეო სიტუაციის თავისებურებათა მოქნილი გათვალისწინებით

3. მიმოქცევის სფეროს მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მდგომარეობის გაუარესებისა და საქმიანობის ყველა სახის დაბალი ეფექტიანობის თავიდან აცილებისათვის წარმოების დაცემისა და ეკონომიკის საერთო არასტაბილურობის პირობებში საჭიროა განსაზღვრული სახელმწიფოებრივი ჩარევა, როგორც ინვესტორისა და რეფორმირების საბაზრო კურსის გარანტისა.

მიგვაჩნია, რომ მასობრივ კვებაში სახელმწიფოებრივი ეკონომიკური რეგულირების ობიექტი, უპირველეს ყოვლისა, უნდა იყოს კომერციული ქსელი. ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ იგი ტრადიციულად ჩამორჩებოდა და ჩამორჩება თავის განვითარებაში სოციალურად ორიენტირებულ პროფილს, რამდენადაც დარგის ჩამოყალიბების მთელი წლების განმავლობაში მთავარი ყურადღება ექცეოდა მუშათა, სასკოლო და სტუდენტთა კვების საწარმოთა ქსელის განვითარებას. იმის გათვალისწინებით, რომ კომერციული ქსელის საწარმოთა მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის თანამედროვე მდგომარეობა სახელმწიფოსაგან საჭიროებს ღია ქსელის მომხმარებელთა მრავალრიცხოვანი კონტინგენტის კვებასთან დაკავშირებულ საკითხების გადაწყვეტას, აუცილებელია საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრების ეტაპზე სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობა ამ პროცესებში. ეს გარკვეულწილად განპირობებულია მოსახლეობის ცხოვრების დონესა და ხარისხზე სახელმწიფოებრივი ზრუნვის ამოცანითაც [7].

მასობრივი კვების სახელმწიფოებრივი ეკონომიკური რეგულირების აუცილებლობა ობიექტურად გამოწვეულია იმითაც, რომ საწარმოებს (ფირმებს) ამჟამად არ გააჩნიათ საკმარისი საკუთარი დაგროვება, ხოლო სავალდებულო ანარიცხები საბინაო მშენებლობიდან, რომლის ხარჯზე ადრე ვითარდებოდა საქალაქო ღია ქსელი ამ უკანასკნელის კომერციალიზაციის გამო, ახალ პირობებში გაუქმებულია.

სამომხმარებლო ბაზარზე საინვესტიციო პოლიტიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების მიზანშეწონილობას განაპირობებს ისიც, რომ არ არსებობს მცირე ბიზნესის განვითარების რეგიონული პროგრამები მიმოქცევის სფეროში. მხოლოდ სახელმწიფოს შეუძლია მოცემულ პროცესს მიანიჭოს განსაზღვრული მიმართულება, კომპლექსურობა და ამასთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტის დადებითი იმპულსი.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ პირველი აუცილებლობისა და ეკონომიკური მოთხოვნის საქონლით ვაჭრობის საწარმოების, აგრეთვე მასობრივი კვების საწარმოების ქსელის განვითარების საბაზისი უმთავრესად უნდა გახდეს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების, კერძოდ, საქალაქო ხელისუფლების საზრუნავი. პრობლემის გადაწყვეტაში რეალური დახმარება შეუძლია არასაბიუჯეტო ფონდებსაც.

სახელმწიფოს საინვესტიციო პოლიტიკა მიმოქცევის სფეროში უნდა მოიცავდეს ღონისძიებათა სისტემას უცხოელი ინვესტორების კაპიტალის მოსაზიდად კომერციულ საწარმოთა ქსელის განვითარებასათვის, რამდენადაც საქონლისა და მომსახურების სრულფასოვან ბაზრის ფორმირება არ შეიძლება განხორციელდეს კონკურენტული გარემოს შექმნის გარეშე, ხოლო რეალური კონკურენცია სამომხმარებლო ბაზარზე ფუნქციონირებადი სამამულო საწარმოებისათვის შეიძლება გასწიოს მხოლოდ საზღვარგარეთული ფირმების ვაჭრობისა და მასობრივი კვების საწარმოებმა, რომლებიც წარმოადგენს მომსახურების ორგანიზაციის თანამედროვე ტექნოლოგიების, მაღალი ხარისხის პროდუქციის და ყოველივე იმის მაგალითს, რაც ეკონომიკურად უპროსპეროა „სერვისის“ ცნებას. ვაჭრობისა და მასობრივი კვების უცხოური, ფირმების საწარმოებია საქართველოში: „ვალენტინი“, „ბა-ბი“, „ადიდასი“, „მაკდონალდსი“ და სხვ [8].

უცხოური კაპიტალის ვაჭრობასა და მასობრივ კვებაში მოზიდვის სახელმწიფოებრივი რეგულირება შეიძლება განხორციელდეს რეგულაციული აქტებისა და დებულების დამუშავების მიმართულადაა, რომლებიც იძლევიან მიღებული მოგების რეინვესტირებას სოციალური სფეროს და სხვა ეროვნული ეკონომიკური ინტერესების დასაცავისათვის პრიორიტეტული საქმიანობის სახეების განვითარებაში.

მიმოქცევის სფეროში საინვესტიციო პოლიტიკის და მასთან არსებული პრობლემების მდგომარეობიდან გამომდინარე სახელმწიფოებრივი ეკონომიკური რეგულირება მოცემულ დარგში შეიძლება განხორციელდეს შემდეგი მიმართულებების მიხედვით:

– საქალაქო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ნაშე მათი საქმიანობის ერთ-ერთი საკვანძო მიმართულების სახით ვაჭრობისა და მასობრივი კვების საწარმოთა ქსელის ფორმირებისა და მოცემული პროცესისადმი კონტროლის განხორციელების მექანიზმების შექმნის ამოცანის დასახვა;

- ინვესტიციების მხარდაჭერა მიმოქცევის სფეროს საწარმოთა განვითარებაში;

- ნორმატიული აქტებისა და დებულებების დამუშავება, რომლებიც იძლევიან შესაძლებლობას განისაზღვროს საინვესტიციო ფონდების ფორმირების წყაროები და პირობები მიმოქცევის სფეროს კომერციული ქსელის განვითარების დაფინანსებისათვის, რომლებიც თავისი ბუნებით იქნებიან არასაბიუჯეტო ფონდები. მათი ჩამოყალიბება მიზანშეწონილია განხორციელდეს მჭიდრო კავშირში ვაჭრობასა და მასობრივ კვებაში პრივატიზაციის შედეგად მიღებული სახსრების ნაწილის რეგიონულ საინვესტიციო ფონდში ჩართვასთან;

- ვაჭრობასა და მასობრივ კვებაში კაპიტალურ დაბანდებათა დაფინანსების შინაგანი წყაროების გავლენის მხარდაჭერა და გაძლიერება, კერძოდ საამორტიზაციო ანარიცხებისა, სადაც აუცილებელია დაჩქარებული ამორტიზაციის წესის ფართო გამოყენება. ვაჭრობასა და მასობრივი კვების მცირე საწარმოებისათვის, რომლებსაც განეკუთვნება შესაქმნელი საწარმოთა უმრავლესობა, მიზანშეწონილია საამორტიზაციო ფონდის საშუალებათა აკუმულირება საინვესტიციო კომპანიებში დაჩქარებული ამორტიზაციის პირობებში.

4. საწარმოთა სამეწარმეო საქმიანობის ფინანსური უზრუნველყოფა მოითხოვს მნიშვნელოვანი ფულადი რესურსების გამოყენებას, რომლებზეც მოთხოვნილება იზრდება საკუთრების პრივატიზაციის საზღვრების გაფართოებისა და გაღრმავების, სარეალიზაციო საქონლისა და მომსახურების მოცულობისა და ასორტიმენტის გადიდების კვალობაზე.

საკრედიტო რესურსებზე მოთხოვნილების ზრდა განპირობებულია გაღრმავებული ეკონომიკური კრიზისით, რომელიც აისახება წარმოების დაცემაში, სამეურნეო კავშირების მოშლაში, ინფლაცია-სა და ფულად-საკრედიტო ურთიერთობათა არამდგრადობაში. ვაჭრობისა და მასობრივი კვების განვითარებაზე ნეგატიურად მოქმედებს საკრედიტო სახსრებთან ხელმიუწვდომლობა, საწარმოთა საკუთარი საბრუნავი საშუალებების შემცირება, დიდი გადასახადები. ასეთ ეკონომიკურ პირობებში ობიექტურად საჭიროა საკრედიტო-საფინანსო პოლიტიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება.

სამომხმარებლო ბაზრის საკრედიტო-საფინანსო სისტემის სახელმწიფოებრივი ეკონომიკური რეგულირება შეიძლება განხორციელდეს შემდეგი მიმართულებით:

- მიმოქცევის სფეროს საწარმოთა დაკრედიტებისადმი დიფერენციული მიდგომის ფორმირება: მაღალი საკრედიტო განაკვეთები ფინანსურად არამყარი საწარმოებისათვის და დაბალი - აქტიურად და ეკონომიკურად ეფექტიანი ფუნქციონირებადი საწარმოებისათვის;

- სახელმწიფო ორგანოების მონაწილეობა საკრედიტო განაკვეთების ოდენობის დასაბუთებაში მოკლევადიანი და გრძელვადიანი კრედიტების მიხედვით საწარმოებისათვის, რომლებიც იმყოფებიან მუდურნეობრიობის სხვადასხვა პირობებში;

- გრძელვადიანი სახელმწიფო კრედიტების შეთავაზება მიმოქცევის სფეროს საწარმოებისათვის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განვითარებისა და განმტკიცებისათვის. ფაქტორებს, რომლებიც ამცირებენ ეკონომიკურ რისკს ასეთი დაკრედიტების დროს, შეიძლება მიეკუთვნოს: მიმოქცევის სფეროში დაბანდებული კაპიტალის სწრაფი ბრუნვადობა, სახელმწიფო მხარდაჭერის განხორციელება მცირე ბიზნესის დაფინანსებისათვის მომსახურების სფეროში სპეციალიზებული საინვესტიციო რეგიონული ბანკების შექმნის მეშვეობით. ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს, როგორც რეგიონის ადგილებში სახელმწიფოს ხელისუფლების წარმომადგენლებს, შეუძლიათ გაუწიონ არსებითი მხარდაჭერა როგორც ასეთი ბანკების შექმნაში, ასევე მათ შემდგომ ფუნქციონირებაში. მათი სტაბილურობის გარანტიად შეიძლება გამოდგეს მუნიციპალური (ადგილობრივი) საკუთრება, რომელიც ასრულებს გირაოს როლს გრძელვადიანი კრედიტების შეთავაზებისას კაპიტალური დაბანდებისათვის.

5. სამომხმარებლო ბაზრის სახელმწიფოებრივი ეკონომიკური რეგულირების საკვანძო მიმართულებაა საგადასახადო პოლიტიკა, რომელიც წარმოადგენს ნებისმიერი სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ ინსტრუმენტს;

ამჟამად ეფექტიანი საგადასახადო სისტემის არარსებობა აძლიერებს მიმოქცევის სფეროში საგადასახადო პოლიტიკის სახელმწიფოებრივი ეკონომიკური რეგულირების აუცილებლობას, რასაც აქტუალურ მნიშვნელობას ანიჭებს შემდეგი გარემოებანი:

- გადასახადების სისტემის არასაკმაო გამიზნულობა რესურსების ეფექტიან გამოყენებაზე, შრომის ნაყოფიერების ზრდასა და მომსახურების გაუმჯობესებაზე;

- საინვესტიციო საქმიანობის სუსტი სტიმულირება მიმოქცევის სფეროს საწარმოებში;

– შრომის ანაზღაურების სისტემასა და შრომის მოტივაციაზე ნეგატიური გავლენა;

– ურთიერთკავშირის არარსებობა გადასახადების სიდიდეებსა და მოგების წამოქმნის წყაროებს შორის.

მიმოქცევის სფეროს საწარმოების მიმართ სახელმწიფო საგადასახადო პოლიტიკის ცვლილების ეკონომიკური აუცილებლობა და მოთხოვნილება ეკონომიკის საბაზრო მოდელზე გადასვლისას მოითხოვს რიგი პრინციპების დაცვას საგადასახადო სისტემის სრულყოფის დროს.

ვაჭრობასა და მასობრივ კვებაში საგადასახადო სისტემის ფორმირების ძირითადი პრინციპების რიცხვს მიეკუთვნება:

– საწარმოთა საქონელბრუნვის მოცულობის გადიდება და სამეურნეო საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლება;

– ბიუჯეტში შემოსულობათა და საწარმოების საკუთარი დაგროვების ერთდროული გადიდება;

– საწარმოთა დაინტერესება მათი კომერციული საქმიანობის მასშტაბების, აგრეთვე ტექნიკური აღჭურვილობის გაფართოებაში ინვესტიციების ზრდის საფუძველზე;

– ხელფასის ზრდის სტიმულირება და ხელფასისა და შრომის ნაყოფიერების ეკონომიკურად დასაბუთებული ურთიერთკავშირის უზრუნველყოფა;

– გადასახადების გაანგარიშების სიმარტივე და მათი ეკონომიკური შინაარსისა და დანიშნულების სიცხადე;

– საგადასახადო ანარიცხების გამოყენებაში უკუკავშირის არსებობა, რეალური ეფექტი აკუმულირებულ საშუალებებიდან.

მოქმედი მაღალი გადასახადი მოგებაზე არსებითად ამცირებს მოგების სიდიდეს, რომელიც რჩება საწარმოთა განკარგულებაში და წარმართება სამეურნეო და სოციალურ საჭიროებებზე. ეს მდგომარეობა კიდევ უფრო მწვავედება ეკონომიკური არასტაბილურობით, რომლის შედეგად ვაჭრობისა და მასობრივი კვებით საწარმოები განიცდიან სიძნელეებს კაპიტალური დაბანდებებისა და საბრუნავი საშუალებების დაფინანსებაში.

მოცემული პრობლემის გადაწყვეტას ხელს შეუწყობდა მიმოქცევის სფეროს საწარმოთა განთავისუფლება მოგების გადასახადის იმ ნაწილის გადახდისაგან, რომელიც გამოიყენება საკუთარი საბრუნავი საშუალებების გადიდებისათვის. რამდენადაც ვაჭრობისა და მასობრივი კვების საწარმოების უმრავლესობა თავისი სიდიდით მცო-

რეა (მათი რაოდენობაც ჩამორჩება განვითარებულ ქვეყნებში მიღებულ ქსელით უზრუნველყოფის სტანდარტებს), აღნიშნული შედეგით არსებითად არ იმოქმედებს საბიუჯეტო შემოსულობებზე, მაშინ როდესაც მიმოქცევის სფეროს საწარმოებისათვის ეს იქნებოდა მნიშვნელოვანი ფინანსური მხარდაჭერა.

მიმოქცევის სფეროს საწარმოების მიმართ საგადასახადო პოლიტიკის და ამასთან არსებული პრობლემების შინაარსიდან გამომდინარე, საგადასახადო სისტემის სახელმწიფოებრივი ეკონომიკური რეგულირების რეკომენდაციები შეიძლება აისახოს შემდეგ ღონისძიებებში [9].

– ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების მიერ ახლად შესაქმნელი კერძო კომერციული საწარმოების განთავისუფლება მოგების გადასახადისაგან, რომელიც უნდა იქნეს შეტანილი ადგილობრივ ბიუჯეტში, მათი ეკონომიკურად მომაგრების პერიოდში სამწლამდე ვადით. ეს მით უფრო მნიშვნელოვანი და აუცილებელია საშინაო ბაზრის დაცვისა და სამომხმარებლო ბაზრის უცხოური ფირმების მიერ დაპყრობის ტენდენციის შეჩერებისათვის.

– კომერციული საწარმოების მოგების გადასახადის ნაწილისაგან განთავისუფლება, რომელიც წარიმართება სოციალური ინფრასტრუქტურის ობიექტების მშენებლობაზე, ვინაიდან ასეთი ინფრასტრუქტურა ვაჭრობასა და მასობრივ კვებაში ყველაზე მეტად ჩამორჩება ეკონომიკის სხვა დარგებს;

– მოგების გადასახადის განაკვეთის დიფერენციაცია კომერციული საწარმოების ძირითადი სავაჭრო-საწარმოო საქმიანობის და სხვა საქმიანობის რეალიზაციიდან მიღებული მოგების მიხედვით. მიმოქცევის სფეროს საწარმოთა მუშაობის გამოცდილება მოწმობს, რომ განაკვეთების ოდენობა შეიძლება დაწესდეს ასეთი შესაბამისობით 10-12% და 22-24%;

– მოგებაზე დამატებითი დიფერენციული გადასახადის შემოღება კომერციულ საწარმოთა ადგილმდებარეობისაგან დამოკიდებულებით. ეს შეეხება საწარმოებს, რომლებიც განლაგებულია ქალაქებისა და დაბების ცენტრალურ ქუჩებსა და მაგისტრალებზე, დიდ კულტურულ და სანახაობით ღონისძიებათა ჩატარების ადგილებში, პარკებში, ბაზრებზე და სხვა ადგილებში, სადაც ადამიანთა (მომხმარებელთა) დიდი ნაკადია. მოგების გადასახადმა დამატებით შეიძლება შეადგინოს 10% ადრე დაწესებულ მაჩვენებელთან შედარებით. სხვაობა უნდა შეიტანონ არასაბიუჯეტო ფონდებში მცირე ბიზნესის

საწარმოთა განვითარების ფინანსური დახმარების აღმოსაჩენად მიმოქცევის სფეროში;

– ვაჭრობის საწარმოთა განთავისუფლება მოგების დაბეგერისაგან, რომლებიც ახდენენ პირველი აუცილებლობის საქონლისა და კვების ძირითადი პროდუქტების რეალიზაციას, აგრეთვე მასობრივი კვების საწარმოებისა, რომლებიც არ მიეკუთვნებიან თანრიგბარეშე საწარმოებს ან უმაღლესი კატეგორიის („ლუქსის“ და სხვა მსგავსი კატეგორიის) საწარმოებს. ეს თანხა ამ საწარმოებმა უნდა მოახმარონ საკუთარი საბრუნავი საშუალებების გადიდებას, რაც ხელს შეუწყობდა სამომხმარებლო ბაზარზე ფასების შემცირებას და პოზიტიურ გავლენას მოახდენდა საქონლის (მომსახურების) ხელმისაწვდომობაზე მოსახლეობის ძირითადი მასისათვის.

6. საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრების პირობებში საჭიროა გადაწყდეს მუშათა, მოსწავლეთა და სტუდენტთა კვების ხელმისაწვდომობის პრობლემა. ამ პრობლემის დიდი ეკონომიკური და სოციალური მნიშვნელობა მოითხოვს მისი ყველა ასპექტის ჯეროვან გააზრებას. აქ არ გამოდგება ერთიანი მიდგომა შესაბამისი კვების საწარმოთა საქმიანობის რეგულირებისადმი. ძირითადი საკითხია თავისუფალ ფასებთან შედარებით იაფფასიანი კვების ორგანიზაცია. ამის მოგვარება კომერციულ სტრუქტურებთან ერთად, სხვადასხვა ფონდთან ერთად უნდა იკისროს სახელმწიფო სტრუქტურებმაც. პირველ რიგში ადგილობრივმა თვითმმართველობამ. თუ მუშათა კვების საწარმოებში მოხდება ინტერესთა შეხამება – ერთი მხრივ, საწარმოებისათვის რეალიზაციის შესაძლებლობის მინიჭებით თავისუფალი ფასების საფუძველზე, ხოლო მეორე მხრივ – მოეწყობა მუშა-მოსამსახურეთა შეღავათიანი კვება (აბონიმენტებით ან უფასო ტალონებით) სამრეწველო საწარმოთა მოგების ხარჯზე (თუ მოგება არ გააჩნიათ – ადგილობრივი ბიუჯეტის და კერძო სტრუქტურების ხარჯზე), მაშინ პრობლემა დადებითად გადაწყდება. რაც შეეხება სტუდენტთა კვების გაიაფებას, ეს შეიძლება განხორციელდეს სწავლის ქირის ნაწილის ხარჯზე უმაღლეს სასწავლებლებში, კოლეჯებში და სხვა სასწავლებლებში.

სამომხმარებლო ბაზრის ფუნქციონირების პრინციპებისა და მექანიზმების გამოკვლევა იძლევა შესაძლებლობას დავასკვნათ, რომ ეკონომიკური განვითარების მოდელის ტრანსფორმაციის პირობებში აუცილებელია ბაზრის სუბიექტების საქმიანობის ეკონომიკური რეგულირების მეთოდოლოგიური საფუძვლების დამუშავება, რამდენა-

დაც არ არის დასრულებული პირობების (ფაქტორების) ფორმირება თვითრეგულირების სისტემისათვის, რომლებიც მოიცავენ კონკურენტული გარემოს, განვითარებული საბაზრო ინფრასტრუქტურის, ეკონომიკური მართვის (მენეჯმენტის) სრულყოფილი კანონმდებლობისა და ორგანიზაციის მაღალი დონის არსებობას. პრობლემის მდგომარეობის ანალიზი ადასტურებს თეორიულ-მეთოდოლოგიური ხასიათის მეცნიერულ გამოკვლევათა არასაკმარისობას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, სამომხმარებლო ბაზრის ფორმირების პროცესისა და მექანიზმის გაშუქება სახელმწიფო რეგულირებისა და სამომხმარებლო ბაზრის სუბიექტების საქმიანობის თვითრეგულირების შეხამების საფუძველზე, რაც ადეკვატური იქნება ეკონომიკური განვითარების საბაზრო მოდელისა, შეიძლება მივიჩნიოთ როგორც ახალი მეცნიერული მიმართულება.

ლიტერატურა

1. რ. ბასარია, ი.მესხია. ეკონომიკური თეორიის საფუძვლები, თბ., 1996.
2. გ. პაპავა. საბაზრო ეკონომიკაზე საქართველოს გადასვლის საფუძვლები, თბ., 1991.
3. ლ. ჩიქავა. ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი, თბ., 1997.
4. ლ. ჭითანავა. საბაზრო ეკონომიკის რეგულირება (ორგანიზაციული პრობლემები), თბ., 1995.
5. В. Андриянов. Государственное регулирование и механизмы саморегулирования в рыночной экономике. Вопросы экономики, 1996, N9.
6. Ф. Котлер. Основы маркетинга. Пер. с англ., М., 1990.
7. В. Папавა, Т.Беридзе. Проблемы стабилизации и реформирования экономики Грузии. Российский экономический журнал, 1994, N3.
8. А. Хоскинг. Курс предпринимательства. Пер. с англ., М., 1993.
9. Г. Шубладзе. Проблемы управления торговлей в новых условиях хозяйствования, ТГУ, 1990.

CONCEPT OF DEVELOPMENT OF THE MARKETS FOR GOODS AND SERVICES IN TRANSITION PERIOD

Manana Nanitashvili

Gori State University,

53, Chavchavadze av. 383500, Gori, Georgia

Summary: The paper is dedicated to the scientific hypothesis of the conception and regulation of consumer market formation. The government role in regulation of consumer market, namely the trade and catering operations, the necessity of government regulation of the consumer market, the expediency of investment policy in consumer market and government investment policy in circulation sphere, government regulation of consumer market credit and financial system, peculiarities of tax policy in circulation sphere, and others are considered.

Practical recommendations for realization of a number of conceptual provisions are proposed.

КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО РЫНКА В ПЕРЕХОДНОМ ПЕРИОДЕ

Манана Наниташвили

Горийский государственный университет,

383500 Гори, пр. Чавчавадзе 53

Грузия

Статья посвящается концепции формирования потребительского рынка в условиях трансформации экономики. В ней рассмотрены: роль государства в регулировании потребительского рынка, в частности, деятельности предприятий торговли и общественного (массового) питания; необходимость госу-

дарственного регулирования потребительского рынка; целесообразность инвестиционной политики на потребительском рынке и инвестиционная политика государства в сфере обращения; государственное регулирование кредитно-финансовой системы потребительского рынка; особенности государственной налоговой политики в сфере обращения и др.

Автором в статье предложены практические рекомендации по реализации ряда концептуальных положений.

ПОЛИТИКО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАСИЛЬСТВЕННОЙ МИГРАЦИИ

Автандил Сулаберидзе

*Институт демографии и социологических
исследований АН Грузии,*

7 ул.Пушкина, 380007, Тбилиси, Грузия

Поступило 28 ноября 2001г.

РЕЗЮМЕ: Доказано, что миграция по своей сути и содержанию – вынужденный процесс, в первую очередь, связанный со стремлением индивида (членов семьи или группы людей) удовлетворить определенные потребности. Принятие индивидом (члена семьи или группой людей) решения о миграции нередко представляет собой длительный процесс. После последовательного прохождения нескольких фаз мы реально фиксируем миграцию, как состоявшийся акт. Вместе с тем, если потенциальный мигрант может удовлетворить те потребности, вынуждавшие его поменять местожительство, миграционный акт может не состояться.

В отличие от других причин миграции, военные действия вынуждают мирное население покинуть обжитые места, а иногда и родину. Таким образом, понятие «насильственная миграция» должно быть шире использовано в специальной литературе, поскольку термин «вынужденная миграция» нередко не соответствует реальному содержанию миграционных процессов происходящих против воли людей. Более того, термин «вынужденная миграция» может использоваться и в политических целях ввиду того, что не отражает сущности и истинных причин спонтанного и массового перемещения населения.

В случае миграции обусловленной социально-экономическими или другими причинами мигрант в любое время может вернуться на старое место жительства, что исключено при насильственной миграции, когда возвращение беженца в основном зависит от внешних причин (политического решения «победившей» части населения, успеха ответных военных действий и т.д.).

На основе имеющейся статистической информации, проанализированы особенности «насильственной миграции» на значительных группах

населения, обусловленной региональными этноконфликтами на территории новых независимых государств возникших в результате распада СССР.

* * *

За последние годы в специальной литературе достаточно часто используется термин «вынужденная миграция», который подразумевает миграцию населения из зон региональных и этноконфликтов. Мигранты из этих зон по определению Комиссии ООН могут именоваться «беженцами», «вынужденными переселенцами» и т.д.. Термин «вынужденный» переселенец нередко употребляют такие известные исследователи вопросов миграции, как: В.А.Ионцев [1], В.М.Мукомель [2] и др.

Следует отметить и тот факт, что аналогичную терминологию используют и отечественные авторы. М.В.Тухашвили пишет, что: «1990-ые годы в историю Грузии войдут как времена невиданных вынужденных миграционных процессов. Из Абхазии и бывшей Юго-Осетии, из-за национальной чистки, инспирированной сепаратистами и внешними реакционными силами, было насильственно перемещено почти 300 тыс. человек, из которых 99% грузин» [3, с.77] Как видим несмотря на то, что М.В.Тухашвили анализирует проблемы, касающиеся насильственного перемещения населения, использует термин «вынужденные миграционные процессы», что явно снижает политическую остроту затронутого вопроса, и, что не менее важно не отражает сущности процесса.

В энциклопедии «Народонаселения» термин «вынужденная миграция» определяется следующим образом: «совокупность территориальных перемещений, связанных с постоянным или временным изменением места жительства людей по не зависящим от них причинам, как правило, вопреки их желанию (стихийные бедствия, промышленные аварии, экологические катастрофы, военные действия, нарушение основных прав и свобод гражд.). Вместе с тем, там же выделен термин «принудительная миграция», в основе которой лежат распоряжения гражданской или военной администрации (ссылка, высылка, депортация и пр.).

В международном праве жертвы В.М. (вынужденной миграции – А.С.) определяются, как беженцы и перемещенные лица» [4, с.69]. Аналогично определяется термин «Вынужденно переселенные лица (беженцы)» в кратком

энциклопедическом словаре демографии, который впервые на грузинском языке составил проф. Г.Е.Цуладзе [5]

Очевидно, что миграция по природе и сущности – вынужденный процесс. Миграционный процесс отражает стремление индивида (члены семьи или группы людей) удовлетворить определенные потребности (неважно какие), в связи с чем меняется местожительство (временно или постоянно).

Чаще всего миграционные процессы происходят добровольно, хотя внутренние или внешние причины могут служить определенным катализатором (безработица, желание улучшить материальное положение, стремление к получению образования и т.д.) ускоряющим или замедляющим процесс принятия окончательного решения о перемещении (миграции).

Вместе с тем, вынужденное перемещение, может происходить в короткие сроки (землетрясение (Грузия, Армения 1988г.), наводнения, оползни (Грузия 1988г.) и другими причинами (Чернобыль 1985г.), которые справедливо называются экологической миграцией.

Процесс насильственной миграции происходит по политическим, военным, этническим причинам, в ее основе лежит стремление избежать физического насилия или уничтожения (например, геноцид армянского населения в Турции, политика нацистов против евреев, славянских народов и др.)

Насильственная миграция носит спонтанный характер, поскольку она происходит не по воле людей, как это имеет место при иных видах миграции. При насильственной миграции люди массивно становятся беженцами, остаются без всяких средств к существованию, в отличие от обычных мигрантов нередко не могут интегрироваться в новой социальной среде.

Для более точного определения вопроса, коротко рассмотрим, как формируется миграционное поведение личности (семьи) в мирное время. Миграционное поведение личности происходит во времени и оно может продлиться во времени.

В обычных условиях, миграция происходит в результате индивидуальных свободных решений. Подобно другим видам демографического поведения миграция также реализуется вследствие принятия индивидуального решения, обусловленного определенными потребностями, чаще социально-экономического характера. В этом отношении миграционное поведение представляет собой часть довольно продолжительного процесса, который происходит минуя несколько фаз, тогда как нами чаще регистрируется только его конечный результат.

Если причина намерения миграции решится на месте, она может и не состояться, но при появлении другой причины переезда процесс миграции может состояться. Эти моменты являются частью самомиграционного поведения, а не факта миграции.

Потребности индивида (семьи) разного характера создают дискомфорт, именно через конфликт между потребностями и их удовлетворением появляется идея миграции. Для реализации этого, т.е. конечного вынесения решения в связи с изменением местожительства фазы проходят одна за другой. Первая фаза это признание конфликтов, неудовлетворенность настоящим и перспективами окружающей среды, что приводит к желанию мигрировать.

Во второй фазе, склонность к решению проблемы на месте гораздо сильнее, чем желание мигрировать, поскольку здесь особую роль играет анализ информации, насколько можно решить проблемы (причина миграции) на новом месте. Кроме того, на этой же фазе одним из основных фактов (особенно при намерении эмигрировать за пределы своей родины) служит уровень культуры и толерантность народа принимающей страны, его уровень жизни, урбанизации и гарантия работы. В этом отношении чувствительность мигрантов в отборе, в противостоянии конфликтным ситуациям, разнообразна и она зависит от уровня образования, культуры и духовных потребностей самого мигранта. К тому же немаловажную роль играет социальная значимость вышеназванных компонентов в собственной стране в сравнении с предполагаемым местом перемещения. Одним из главных моментов определяющих миграционную активность следует считать степень влияния на личность традиции, религии, родственных связей и т.д. (достаточно отметить, что в сравнении с соседними народами 95% грузин, живущих во всем мире, до 1990 года была сконцентрирована на родине).

Во второй фазе, на первый план, с одной стороны, выступают рациональные, а с другой, эмоциональные моменты, обуславливающие одновременное проявление двух противоположных движущих сил миграционных процессов. С одной стороны ожидания индивида играют позитивную роль, тогда как вероятные трудности сдерживают причины окончательного решения. На этой фазе безусловно возникает конфликт между индивидуальными интересами и возможностями удовлетворения потребностей индивидуума. При достижении консенсуса начинается следующая фаза: готовность к миграции.

Третьей фазой следует считать осознание того, насколько переезд на новое место оправдает надежды удовлетворения потребностей индивида (семьи). После выяснения степени удовлетворения потребностей принимается

решение о переезде на новое место. При этом одним из регуляторов влияющих на окончательное принятие решения является способность индивида (семьи), его приспособляемости к новой культуре, традициям, другим социально-экономическим нормам присущим новой среде.

При насильственной миграции необходимость срочного принятия жизненно-важного решения нарушает вышеприведенный цикл. Беженцы, в отличие от обычных мигрантов ни психологически, ни материально не подготовлены к переезду. Их возвращение зависит от внешних причин, что еще более усугубляет ситуацию. Главной отличительной чертой насильственной миграции является и то, что нередко беженцы могут вернуться только в случае нового вооруженного конфликта. В случае поражения противной стороны может возникнуть новая волна насильственной миграции.

Таким образом, насильственную миграцию можно определить как: «переселение индивидуума (члены семьи или группы лиц) против своей воли по политическим или этническим соображениям, путем административно-закондательных мер или насильственным путем».

Видами насильственной миграции можно считать следующие:

1. Переселение рабов из колоний.
2. Переселение военнопленных.
3. Переселение мирного населения с завоеванной территории.
4. Создание резерваций внутри страны по политическим или национальным соображениям.
5. Депортация. Переселение мирного населения административным методом (например, насильственное переселение горских народов Кавказа, немцев, турок и др. в 30-е, 40-е гг.).
6. Геноцид.
7. Переселение мирного населения в связи с гражданским или этноконфликтом.

В истории человечества можно найти довольно много примеров насильственной миграции, однако мы остановимся на основных причинах и конечных результатах насильственной миграции возникших в постсоветском пространстве на современном этапе.

Таблица 1
 Динамика числа беженцев в различных странах мира

Годы	1975	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Количество беженцев	2,4	5,7	10,5	14,9	17,2	17,0	18,2	16,4	14,4

Представленные в таблице N1 данные убедительно свидетельствуют о росте числа беженцев во всем мире. Некоторое снижение числа беженцев в 1994 – 1995 гг. не означает, что это проблема в целом была решена. Напротив, ввиду роста числа беженцев расходы комитета по беженцам ООН в 1993 году возросли до 1307,0 млрд. долларов, тогда как в 1970 г. они составляли лишь 8,3 млн. долларов.

По расчетам Русского демографа В.Мукомеля: «Начиная с конца 1980-х годов, на территории бывшего СССР зафиксировано 6 региональных войн – вооруженных столкновений с участием регулярных войск и с использованием тяжелого оружия (карабахский, абхазский, таджикский, юго-осетинский, приднестровский и чеченский конфликты), около 20 кратковременных вооруженных столкновений, сопровождавшихся жертвами среди мирного населения (наиболее значительные из них – ферганский, ошский, осетино-ингушский конфликты, а также бакинский и сумгаитский погромы), более 100 невооруженных конфликтов, имеющих признаки межгосударственной, межэтнической, межконфессиональной или межклановой конфронтации. Только в районах, непосредственно затронутых региональными войнами, вспышками межэтнических столкновений и погромов, проживало не менее 10 миллионов человек...

В результате этих конфликтов насильственная миграция составила около 2,4 миллиона человек (Россия – 714 тыс.чел.; Азербайджан – 853 тыс.чел.; Армения – 396 тыс.чел.; Грузия – 287 тыс.чел.). Не менее 5 миллиона человек бежало с территорий охваченных этнополитическими и региональными конфликтами [7с2] (см. таблицу 2).

Таблица 2

Численность лиц, покинувших места постоянного проживания в зонах конфликтов в 1991- 1996 гг. [7.с.2]

(тыс. человек)

Территория конфликта	Покинули места всего	В том числе:				Вернулись в места постоянного проживания
		Выехали в дальнее зарубежье	Выехали в страны СНГ	Из них получили статус беженца, вынужденного переселенца или претендуют на	Стали внутренними перемещенными лицами	
Азербайджан	1484	32	843	438	609	св.50
Армения	533	39	422	204	72	...
Грузия	653	...	371	132	282	39
Киргизия	105	32	73	1		
Молдавия	136	7	78	11	51	...
Россия (Сев.Осетия)				9	720 500	102
Чечня	св. 750	...				
Таджикистан	970	88	382	222		св.500
Узбекистан	240	52	188	4		920
Итого	св. 4871	250	2357	1021	2234	св.1610

В странах Южного Кавказа в поисках путей независимости в условиях тоталитарного режима в национальных отношениях допущенные ошибки обошлись весьма дорого. По данным таблицы 3 можно судить о количестве и структуре мигрантов из этих стран, которые в разное время вступали в военные действия.

Таблица 3
 Возрастно-половая структура беженцев в странах Южного Кавказа [6]

	Грузия			Армения			Азербайджан		
	Число беженцев (1995г) тыс.	Возрастная структура беженцев %	Возрастная структура населения %	Число беженцев (1993г) тыс.	Возрастная структура беженцев %	Возрастная структура населения %	Число беженцев (1994г) тыс.	Возрастная структура беженцев %	Возрастная структура населения %
Всего	282,0	213,7	877,7
- мужчины	113,0	40,0	47,6	103,4	-	48,4	394,8	45,0	49,0
- женщины	169,0	60,0	53,4	110,3	-	51,6	482,9	55,0	51,0
Возрастная структура									
- Младенцы и маленькие дети (0-5)	30,5	10,8	8,3	19,7	9,2	13,6	147,1	16,8	14,3
- Более взрослые дети и подростки (6-15)	59,8	21,2	16,1	31,4	14,7	17,8	205,5	23,4	20,9
Молодые взрослые (16-39)	110,0	39,0	36,7	24,8	11,6	14,3	281,3	32,0	41,0
- Взрослые (40-59)	57,0	20,2	22,1	97,0	45,4	43,1	120,3	13,7	15,2
- Престарелые (60+)	24,3	8,6	15,2	40,8	19,1	11,2	123,4	14,1	8,6
Доля беженцев в общем составе населения (%)	5,3			5,7			11,9		

Необходимо отметить, что данные приводимые о количестве беженцев в различных источниках различаются, что затрудняет установить их точное количество. С 1988 г. по начало 1990 г. происходила массовая миграция азербайджанцев из Армении и Нагорного Карабаха, что сопровождалось па-

раллельным исходом армян из Восточного Азербайджана и Нагорного Карабаха. К концу 1990 года более 300 000 беженцев из каждой страны были вынуждены покинуть свои дома. С середины 1992 г. конфликт распространился на другие регионы Азербайджана, граничащие с Арменией, что вызвало дополнительный большой поток беженцев. В Азербайджане около 900 000 беженцев, «почти одна восьмая часть населения» были разбросаны по всей стране. В Армении перемещенные лица в 1993 году составляли более 200 000 человек, многие покинули страну (в основном переехали в Россию, Украину и США). [6, с.18]

Специфичными по характеру стали для Грузии очаги сперва скрытого политического конфликта, а впоследствии и военного противостояния вине за возникновение которого во многом лежит как на абхазских и осетинских сепаратистах, так и грузинских националистах. Вопреки желанию большинства осетин и абхазов в автономной области и республике постепенно развился агрессивный сепаратизм, который позволил так называемым "национальным лидерам" на волне национализма и конфронтации реализовать свои эгоистические и амбициозные интересы.

В отличие от цхинвальского конфликта, проблема Абхазии развивалась сложнее. При поддержке Парламента Грузии абхазские сепаратисты внесли изменения в закон "о выборах депутатов Верховного Совета Абхазии" на основании которого ими искусственно было получено преимущество в Верховном Совете, достигнутое явно недемократическим путем. Уже первые Постановления Верховного Совета Абхазии носили явно дискриминационный характер в отношении грузинского населения составляющего подавляющее большинство жителей республики. Такие законы, как "Об ограничении прописки граждан в Абхазии", "Об изменении фамилии и национальной принадлежности" и т. д., вынуждали грузинское население изменять гражданские записи о национальности, что позволило искусственно завышать численность абхазцев. Вместе с тем, только в марте 1992 г. в Сухуми, Очамчире и других районах Абхазии были прописаны более 100 человек, приехавших из Сирии, Иордании и других стран. Позднее, после завершения конфликта северо-кавказские боевики получали в награду жилища грузин, что способствовало их закреплению в регионах, откуда насильственным было изгнано более 300 тыс. человек.

По данным социологического опроса беженцев из Абхазии 51% указали, что их дома разрушены, 22% - что они заняты бывшими боевиками. Следует отметить, что если прямой экономический ущерб в результате всех

вооруженных конфликтов происходящих на территории СНГ в 1988-1996 гг. составил около 15 млрд. дол. [7], в Грузии по расчетам иностранных экспертов он превышает 7 млрд. долларов. По расчетам И.Арчвадзе только при взятии г.Сухуми жители города, в основном грузины, понесли ущерб на 1,4 млрд. долларов. [8. с. 41]

Территорию Абхазии вместе с грузинами покинули и другие народы (определенная часть русских, армян, греков). Жертвами конфликта стали около 4000 мирных жителей, в том числе более 800 женщин, пропало без вести более 1000, ранено и обезображено более 10 000 человек. Разрушено и сожжено около 20 000 жилых домов, десятки школ, исторических памятников, больниц и т.д. Только в Гальском районе с 1993 года по март 1995 года абхазские сепаратисты убили 1046 мирных жителей, из них 53 несовершеннолетних, 252 человека в возрасте до 50 лет и 771 в возрасте 50 лет и выше, среди убитых 205 женщин, 72 инвалида, 194 безвести пропавшие. За это же время в Гальском районе сожгли 4628 домов [9].

По данным текущего учета на 1995 год среди беженцев числятся 14087 многодетных семей, 7184 одиноких матерей, во время "конфликта стали инвалидами 8118 человек, осиротели 7927 детей, погибло 4255 семей.[9].

В настоящем перед страной, наряду с множеством социально-экономических проблем, остро стоит проблема беженцев. Это проблема не только для тех, кому пришлось оставить свои дома, но и для остальной части населения.

Несмотря на вышеуказанное, следует особо подчеркнуть, что разрешение существующей проблемы мирным путем будет способствовать решению многих социально-экономических, демографических и политических вопросов для строительства в будущем гражданского общества в Грузии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ионцев В.А. Международная миграция населения и демографическое развитие России. в кн: "Международная миграция населения: Россия и современный мир". М. МАКС прес. 2000.
2. Мукомель В. «Вооруженные межнациональные и региональные конфликты: людские потери, экономический ущерб и социальные последствия» В кн. Идентичность и конфликт в постсоветских государствах. М. 1997.

3. Тухашвили М. «Миграция населения грузин в XX веке» в кн: Труды Академии экономических наук Грузии., т.2, Тб., 2001, (на груз.яз.).
4. Народонаселение. Энциклопедический словарь. М. Б.Р.Э. 1994.
5. Краткий демографический энциклопедический словарь. Сост. Г.Цуладзе, Тбилиси, «Джисиан», 2000, (на груз.яз.).
6. Нишета, дети и социальная политика: путь в более светлое будущее. Исследование положения в странах с переходной экономикой. Региональный мониторинговый доклад, №3, 1995.
7. Мукомель В., Демографические последствия этнических и региональных конфликтов в СНГ. Информационный бюллетень центра демографии и экологии человека Института народохозяйственного прогнозирования РАН, «Население и Общество» №27, апрель, 1997.
8. Арчвадзе И. Экономика и время. Тб. «Меркурий», 2000, (на груз.яз.).
9. Информационный доклад прокуратуры Грузии к Парламенту Грузии 1996г. (на груз.яз.).

ბალდატანებითი მიგრაციის პოლიტიკურ- დემოგრაფიული ასპექტები

ავთანდილ სულაბერიძე
*საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
 დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური
 კვლევის ინსტიტუტი
 380007, თბილისი, პუშკინის ქ. №5*

რეზიუმე. დასაბუთებულია, რომ მიგრაცია თავისი არსით და შინაარსით - იძულებითი პროცესია, პირველ რიგში დაკავშირებული ინდივიდის (ოჯახის წევრების ან ადამიანთა ჯგუფის) მიზანსწრაფვასთან დაიკმაყოფილოს გარკვეული მოთხოვნილებები. ინდივიდის (ოჯახის წევრების ან ადამიანთა ჯგუფის) მიერ მიგრაციის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება თავის მხრივ, არცთუ იშვიათად ხანგრძლივ პროცესს წარმოადგენს. რამდენიმე ფაზის თანამიმდევრობით გავლის შემდეგ ჩვენ მიგრაციას რეალურად

ვაფიქსირებთ როგორც შემდგარ აქტს. მასთან, თუ პოტენციური მიგრანტი შეძლებს დაიკმაყოფილოს ის მოთხოვნები, რომელიც მას აიძულებს საცხოვრებელი ადგილის შეცვლას, მიგრაციული აქტი შეიძლება არ შედგეს.

მიგრაციის სხვა მიზეზებისგან განსხვავებით, საომარი მოქმედებები აიძულებს მშვიდობიან მოსახლეობას დატოვოს თავისი საცხოვრებელი ადგილი, ხანდახან სამშობლოც კი.

ამდენად, ცნება „ძალდატანებითი მიგრაცია“ უფრო ფართოდ უნდა იქნეს გამოყენებული სპეციალურ ლიტერატურაში, რამდენადაც ტერმინი „იძულებითი მიგრაცია“ არც ისე ხშირად შეესაბამება ადამიანის ნების საწინააღმდეგოდ მიმდინარე მიგრაციული პროცესების რეალურ შინაარსს. უფრო მეტიც, ტერმინი „იძულებითი მიგრაცია“ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს პოლიტიკური მიზნითაც, ვინაიდან ის არ ასახავს მოსახლეობის სპონტანური და მასიური გადაადგილების ნამდვილ შინაარსს და მიზეზებს.

სოციალურ-ეკონომიკური და სხვა მიზეზებით გამოწვეული მიგრაციის შემთხვევაში მიგრანტს ნებისმიერ დროს შეუძლია დაბრუნდეს ძველ საცხოვრებელ ადგილზე, რაც გამორიცხულია „ძალდატანებითი მიგრაციისას“, როდესაც ლტოლვილის დაბრუნება ძირითადად დამოკიდებულია გარე მიზეზებზე (მოსახლეობის „გამარჯვებული“ ნაწილის პოლიტიკური გადაწყვეტილება, წარმატებულ საპასუხო საომარი მოქმედებაზე და ა.შ.)

არსებული სტატისტიკური ინფორმაციის საფუძველზე გაანალიზებულია სსრ კავშირის დაშლის შედეგად წარმოქმნილი ახალი დამოუკიდებელი ქვეყნების ტერიტორიაზე რეგიონული და ეთნო კონფლიქტებით განპირობებული მოსახლეობის „ძალდატანებითი მიგრაცია“.

POLITICAL AND DEMOGRAPHIC ASPECTS OF FORCIBLE MIGRATION

Avtandil Sulaberidze

*Institute of Demographic and Sociological research
of Science Academy of Georgia
5, Pushkin street, 380007, Tbilisi, Georgia*

Summary: It is well grounded that migration is a forcible process by its nature and essence; first of all it is connected to the aspiration of individuals (family members and groups of people) to satisfy certain demand. Decision making about migration by individuals (family members and groups of people) in its turn is a longtime process. After passing through several consecutive phases we really fix migration as a occurred fact. With this, if would-be migrant is able to satisfy the demands, that force him to charge the dwelling place, migration act may not be occurred.

In contrast to other causes of migration, war activities force the peaceful population to flee from their dwelling places, sometimes even their native country.

Hence, the term "forcible migration" must be used widely in special literature, because the term "forced migration" frequently doesn't agree with the real content of current migratory processes contradicts the desire of people. Moreover, the term "forced migration" can be used with political purpose, because it doesn't reflect real content and caused of population spontaneous and mass movement.

In the case of migration caused by socio-economic and other reasons, migrants can return to their previous dwelling places any time while in the case of "forcible migration". The return of refugees basically depends on outer reasons (on political decision of the "won" part of population, responsive successful war activities et).

On the basis of existing statistical information we have analyzed the peculiarities of "forcible migration" of the great part of population residing on the territories of New Independent States formed after the break-up of the Soviet Union.

ქვეყნის ეკონომიკური ათვისების ინდექსი

ნოდარ ხადური

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი;

380007 თბილისი, ვ. ქიქოძის 14;

შემოვიდა 2001 წლის 1 სექტემბერს;

რეზიუმე. მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისა და რეალიზაციისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მაკროეკონომიკურ ინდიკატორებს, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესია მთლიანი შიდა პროდუქტი (GDP). სწორედ GDP და მისგან წარმოებული ინდიკატორების ანალიზი უნდა დაედოს საფუძვლად ქვეყანაში ეკონომიკური პროცესების რეგულირებას.

ნაშრომში შემოთავაზებულია ახალი ინდიკატორი – ქვეყნის ეკონომიკური ათვისების ინდექსი, რომლის გაანგარიშებაც ემყარება GDP-ის გაანგარიშების ტერიტორიულ პრინციპს. იგი გაანგარიშება GDP-ს შეფარდებით ქვეყნის ტერიტორიის ფართობთან.

შესაძლებელია ანალოგიური ინდექსი გაანგარიშებულ იქნეს ქვეყნის რეგიონების მიხედვითაც, რაც ქვეყნის ეკონომიკური ათვისების თანაბარზომიერების ინდექსის გაანგარიშების საშუალებას იძლევა.

* * *

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც არსებული ეკონომიკური მდგომარეობის ზუსტ ანალიზს, ასევე ეკონომიკური მიზნების შესაძლო მიღწევის შემთხვევაში მოსალოდნელი მდგომარეობის პროგნოზს.

მხოლოდ მაკროეკონომიკური ინდიკატორების მეშვეობითაა შესაძლებელი ეკონომიკისათვის "ზუსტი დიაგნოზის დასმა" და მაკროეკონომიკური პოლიტიკის შერჩევისა და გატარების შემთხვევაში შესაძლო შედეგების განჭვრეტა.

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი მიზანი სტაბილური ეკონომიკური ზრდის მიღწევაა. ეკონომიკური ზრდა კი ვლინდება ისეთი უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური ინდიკატორის ცვლილებაში, როგორცაა GDP.

ქართულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში, ჩვენი აზრით არასწორი ტერმინი "მთლიანი შიდა პროდუქტი" დამკვიდრდა, რომელიც ვერ ასახავს ამ ტერმინის არსს, ამდენად მსჯელობებისას ჩვენ ტერმინის ინგლისურენოვან აბრევიატურას GDP (Gross Domestic Product) გამოვიყენებთ. ამასთან მიგვაჩნია, რომ მისი ქართული შესატყვისი იქნებოდა "ერთობლივი სამამულო პროდუქტი" [1] და არა "მთლიანი შიდა პროდუქტი", როგორც ეს სამწუხაროდ ხშირადაა გავრცელებული. საყოველთაოდ ცნობილი განმარტებით GDP არის ყველა იმ საბოლოო პროდუქტისა და მომსახურების საბაზრო ღირებულება, რომელიც ქვეყნის შიგნით დროის გარკვეულ პერიოდში იწარმოება [2-9] და იგი ასახავს არა ერთ, რომელიმე მთლიან პროდუქტს, არამედ პროდუქტების ერთობლიობას (მაგალითად ვაშლი შეიძლება იყოს მთლიანი, მაგრამ ვაშლი და მსხალი ერთად მთლიანი ვერ იქნება, არადა სწორედ ვაშლისა და მსხლის ერთობლიობაა GDP-ს არსი და არა მხოლოდ მთლიანი ვაშლი ან მთლიანი მსხალი ცალკე ცალკე).

თუ ინტერპრეტაციას გავუკეთებთ GDP-ის განმარტებას შევიძლია დავასკვნათ, რომ **GDP** არის დროის გარკვეულ პერიოდში ქვეყნის ტერიტორიაზე წარმოებული პროდუქციისა და მომსახურების საბაზრო ღირებულებათა ერთობლიობა. ჩვენს მოსაზრებას ისიც ამყარებს, რომ რუსულადაც კი, რომლის ზეგავლენითაც ქართულში დამკვიდრდა "მთლიანი შიდა პროდუქტი", არის არა "Цельный", არამედ "Валовой", ამასთან ქართულ ენაში დამკვიდრებული სხვა ანალოგიური დატვირთვის ტერმინებში გამოიყენებოდა და გამოიყენება სიტყვა "ერთობლივი" (მაგალითად "ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტი", "ერთობლივი ეროვნული პროდუქტი"), რაც შეეხება ინგლისური "Domestic"-ის შესატყვისს, ქართულში რატომღაც გადმოტანილია რუსული "внутренний"-ის კალკი "შიდა", მაშინ როცა უპრიანი იქნებოდა მისი თარგმნა, როგორც "ადგილობრივი" ("ერთობლივი ადგილობრივი პროდუქტი") ან ჩვენი აზრით უკეთესი იქნებოდა, როგორც "სამამულო" ("სამამულო წარმოების", "სამამულო პროდუქტის" ანალოგიურად).

ამდენად, მიგვაჩნია, რომ სასურველი იქნებოდა, თუ ქართულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში დამკვიდრდება დასაეღურ ეკონომიკურ თეორიაში გავრცელებული "Gross Domestic Product"-ის უფრო ზუსტი თარგმანი "ერთობლივი სამამულო პროდუქტი" და მისი შესაბამისი აბრევიატურა "ესპ", მაგრამ იმის გათვალისწინებით, რომ ქართულ ანბანში ლათინური ანბანისა და კირილიცასაგან განსხვავებით არ არის მთავრული ასოები, როგორც ზემოთ აღინიშნა "შშპ"-ს ნაცვლად **GDP**-ს ვიხმართ, თუმცა არც ეს მიგვაჩნია ბოლომდე გამართლებულად.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში GDP-ს რამდენიმე განმარტებაა ცნობილი, კერძოდ,

ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტის გრეგორი ნ. მენქიუს განმარტებით *GDP არის ყველა იმ საბოლოო საქონლისა და მომსახურების საბაზრო ღირებულება, რომელიც ქვეყნის შიგნით დროის მოცემულ პერიოდში იწარმოება* [2;7;8]. ამასთან, როგორც წესი, დროის პერიოდად აღებულია კალენდარული წელი. პრაქტიკულად ანალოგიურად განმარტავენ GDP-ს რ. დორნბუში და ს. ფიშერი [4].

ცხადია, არც სხვა ავტორები განმარტავენ GDP-ს რადიკალურად განსხვავებულად, მაგრამ გარკვეული ტექნიკური და რედაქციული განსხვავება მაინც არის. კერძოდ, ჯ. საქსისა და ფ. ლარენის რედაქციით *GDP ქვეყნის საზღვრებში, დროის გარკვეულ პერიოდში საბოლოო საქონლისა და მომსახურების მიმდინარე წარმოების ჯამური შეფასებაა* [9].

მაკონელი და ბრიუ აზუსტებენ რესურსების (მ.შ. შრომითი რესურსების) წარმომავლობას და აცხადებენ, რომ *GDP არის ქვეყნის შიგნით წლის განმავლობაში წარმოებული ყველა საბოლოო საქონლისა და მომსახურების საერთო ღირებულება, მიუხედავად იმისა, რომელი ქვეყნის რესურსებით იქნა იგი წარმოებული* [5; 6].

ოდნავ განსხვავებული ინტერპრეტაციით განმარტავენ GDP-ს მ. ბურდა და ჩ. ვიპლოში. მათ აქვთ *GDP-ს 3 განმარტება* [3], რომლებიც გამომდინარეობს GDP-ს გაანგარიშების სახეებიდან. მათი აზრით:

GDP არის ცალკეული გეოგრაფიული ტერიტორიის საზღვრებში წმინდა საბოლოო გაყიდვების ჯამი;

GDP არის ცალკეული გეოგრაფიული ტერიტორიის საზღვრებში შექმნილი დამატებული ღირებულების ჯამი;

GDP არის ცალკეული გეოგრაფიული ტერიტორიის საზღვრებში ეკონომიკური საქმიანობით მიღებული ფაქტორული შემოსავლების¹ ჯამი;

ჩვენი აზრით ბურდასა და ვიპლოშის რედაქციიდან დაზუსტებას საჭიროებს რამდენიმე ასპექტი, კერძოდ, სხვა განმარტებებისაგან განსხვავებით საუბარია გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე, რომელიც შეიძლება იყოს როგორც სახელმწიფო (GDP-ს გამომარეგარიშების ყველაზე უფრო გავრცელებული ფორმა), ისე მისი გარკვეული ნაწილი (შტატი, ოლქი, რეგიონი, ქალაქი და ა.შ.) და ასევე სახელმწიფოთა გაერთიანება (მაგალითად, ევროპის კავშირი, დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა) [3]. მაგრამ გასათვალისწინებელია ერთი ფრიად მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც GDP-ის სახელმწიფოს გარკვეულ ტერიტორიაზე გაანგარიშებას ეხება, როგორც ცნობილია ხარჯების მიხედვით GDP-ის გაანგარიშებისას GDP-ის მოცულობის კორექტირება ხდება ექსპორტისა და იმპორტის მოცულობებით, კერძოდ GDP-ის ემატება ექსპორტის მოცულობა და აკლდება იმპორტი. რაც ართულებს სახელმწიფოს გარკვეული ტერიტორიული ერთეულების მიხედვით GDP-ის გაანგარიშებას, თუ თეორიულად მაინც შესაძლებელია გარკვეულ ტერიტორიაზე წარმოებული პროდუქციის დათვლა, პრაქტიკულად შეუძლებელია ამავე ტერიტორიაზე მოხმარებული იმპორტული პროდუქციის რაოდენობის განსაზღვრა. ამდენად, ჩვენი აზრით ქვეყნის ცალკეული ტერიტორიული ერთეულების მიხედვით GDP-ის გაანგარიშება შესაძლებელია მხოლოდ ტერიტორიაზე შექმნილი დამატებული ღირებულების ჯამით.

გარკვეული მიზეზების გამო GDP-ც სრულად ვერ ასახავს ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობას: აქ უწინარეს ყოვლისა აღურიცხავი ეკონომიკის, ე.წ. "ჩრდილოვანი ეკონომიკის" არსებობაზე უნდა ვისაუბროთ, რომელიც ცხადია უშუალოდ არ ხვდება GDP-ს აღრიცხვაში, მაგრამ მონაწილეობს როგორც ერთობლივი მოთხოვნის, ასევე ერთობლივი მიწოდების ფორმირებაში.

¹ „ფაქტორულ შემოსავლებს“ განეკუთვნება წარმოების ფაქტორებიდან მიღებული შემოსავალი.

ეკონომიკური ანალიზისათვის ფართოდ გამოიყენება GDP-ისა-
 გან წარმოებული რამდენიმე ინდიკატორი. მათ შორის ყველაზე უფ-
 რო გავრცელებულია GDP მოსახლეობის ერთ სულზე.

უფრო სრულყოფილი მაკროეკონომიკური ანალიზისათვის
 ჩვენ ვთავაზობთ ახალ ინდიკატორს - GDP-ის საშუალო მაჩვენებ-
 ლის გაანგარიშება გარკვეული ფართობების მიხედვით (მაგალითად,
 1 კმ², ან 1000 კმ² და ა.შ.). აღნიშნული ინდიკატორი საშუალებას
 მოგვცემს გავარკვიოთ ქვეყნის ტერიტორიის ათვისების ხარისხი,
 ეკონომიკის ინტენსიურობის მაჩვენებელი და ხელისუფლებისათვის
 იგი ტერიტორიულ ჭრილში ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისა
 და მაკროეკონომიკური პრობლემების მოგვარების კარგი ინდიკატო-
 რი იქნება.

რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, ეკონომიკური მდგომარეო-
 ბის ანალიზის დროს ანალოგიური მაჩვენებელი არ გამოიყენება არ-
 ცერთ ქვეყანაში და ამასთან იგი არ არის აღწერილი არცერთ სა-
 მუცნიერო ნაშრომში, ამდენად უფრო დაწვრილებით შეეჩერდებით
 მასზე.

ვფიქრობთ ანალიზისათვის ყველაზე მარტივი და მრავლის-
 მომცველია GDP-ის გაანგარიშება 1 კმ²-ზე. თუმცა შესაძლოა ამ
 ფართობზე GDP-ის საკმაოდ მცირე წილი მოდიოდეს, განსაკუთრე-
 ბით ისეთ ქვეყნებში, რომლებშიც ბუნებრივი თუ სხვა პირობების
 გამო ტერიტორიის დიდი ნაწილი აუთვისებელია და ეროვნული ეკო-
 ნომიკა მხოლოდ ქვეყნის ათვისებულ ნაწილში აწარმოებს პროდუქ-
 ციას (მაგალითად ცენტრალური აზიის, ჩრდილოეთ აფრიკის ქვეყნე-
 ბი, სადაც ტერიტორიის დიდი ნაწილი უდაბნოებს ან მიუვალ მთებს
 უკავია).

შემოვიღოთ აღნიშვნა **R** (ინგლისური "Reclamation"-დან, რაც
 ქართულად "მიწის ათვისებას" ნიშნავს).

$$R = \frac{GDP}{S}$$

სადაც **S** - ქვეყნის ფართობია კვადრატულ კილომეტრებში.

აღნიშნული ინდექსის მეშვეობით, რომელსაც ჩვენ ქვეყნის
 ეკონომიკური ათვისების ინდექსი ვუწოდეთ შესაძლებელი ხდება
 ქვეყნების შედარება ტერიტორიის ათვისების მიხედვით.

ჩვენს მიერ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მონაცემებზე² დაყრდნობით ქვეყნის ეკონომიკური ათვისების ინდექსი გაანგარიშებული იქნა რამდენიმე სახელმწიფოს მიხედვით.

ქვეყნის ეკონომიკური ათვისების ინდექსი
 (1999 წლის მონაცემების მიხედვით)

ქვეყანა	ტერიტორია (1000 კმ.კმ)	მოსახლეობა (მლნ. კაცი)	GDP მლრდ. აშშ დოლარებში	GDP მოსახლეობის ერთ სულზე (1000 აშშ დოლარებში)	GDP ერთ კმ.კმ-ზე (ათას აშშ დოლარებში)
1	2	3	4	5	6
ნიდერლანდები	41,53	15,81	387,24	24,49	9325,20
ბელგია	30,53	10,21	248,63	24,34	8144,26
შვეიცარია	41,26	7,14	259,53	36,34	6289,58
გაერთიანებული სამეფო	244,10	59,50	1485,17	24,96	6084,23
გერმანია	357,02	82,10	2153,89	26,23	6032,93
ისრაელი	21,06	6,12	99,73	16,29	4736,50
დანია	43,09	5,32	173,29	32,58	4021,11
იტალია	301,34	57,65	1171,16	20,32	3886,55
საფრანგეთი	551,50	58,62	1422,42	24,26	2579,18
ავსტრია	83,86	8,09	208,45	25,76	2485,73
პორტუგალია	91,98	99,69	112,65	1,13	1224,65
ესპანეთი	505,99	39,42	592,57	15,03	1171,10
ირლანდია	70,27	3,74	76,78	20,50	1092,56
კვიპროსი	9,25	0,75	9,89	13,13	1068,64
აშშ	9363,41	275,13	9299,00	33,80	993,12
სლოვენია	20,27	0,20	20,01	101,78	986,81

² მონაცემები აღებულია საიტიდან: <http://www.unece.org/stats/data.htm>

1	2	3	4	5	6
საბერძნეთი	131,96	10,53	124,96	11,86	946,97
ჩეხეთი	78,87	10,28	53,06	5,16	672,83
შვეცია	449,96	8,86	237,59	26,82	528,02
უნგრეთი	93,03	10,07	48,50	4,82	521,37
პოლონეთი	312,69	38,65	154,25	3,99	493,31
ნორვეგია	323,76	4,46	152,44	34,18	470,83
სლოვაკია	49,04	5,40	19,69	3,65	401,61
სოფია	56,54	4,55	20,21	4,44	357,46
თურქეთი	774,82	64,39	184,76	2,87	238,46
ლიტვა	65,30	3,70	10,65	2,88	163,09
იუგოსლავია	102,17	8,37	16,50	1,97	161,45
რუმინეთი	238,39	22,47	34,02	1,51	142,73
მაკედონია	25,71	2,01	3,43	1,71	133,49
ბულგარეთი	110,99	8,21	12,65	1,54	114,00
ესტონეთი	45,23	1,44	5,13	3,56	113,41
ალბანეთი	28,75	3,39	3,06	0,90	106,46
ლატვია	64,59	2,43	6,10	2,51	94,49
ისლანდია	103,00	0,28	8,86	31,96	86,00
კანადა	9970,61	30,49	638,67	20,95	64,05
სომხეთი	29,74	3,80	1,85	0,49	62,03
უკრაინა	603,70	49,91	31,00	0,62	51,35
ბელორუსი	207,60	1,03	10,53	10,20	50,72
ახერბაიჯანი	86,60	7,98	3,99	0,50	46,12
საქართველო	69,70	5,40	2,80	0,52	40,17
ფინეთი	338,15	5,16	12,93	2,50	38,23
უზბეკეთი	447,40	24,41	16,52	0,68	36,92
მოდლოვა	33,85	36,47	1,16	0,03	34,33
რუსეთი	17075,40	145,94	182,93	1,25	10,71
ტაჯიკეთი	143,10	6,13	1,09	0,18	7,60
თურქმენეთი	491,20	4,76	3,27	0,69	6,66
ყირგიზეთი	199,90	4,85	1,24	0,26	6,20
ყაზახეთი	2724,90	14,96	15,84	1,06	5,81

აღნიშნული გაანგარიშებების მიხედვით, 1999 წლის მონაცემების მიხედვით, ქვეყნის ტერიტორია ყველაზე უფრო ინტენსიურად

ათვისებულია ნიდერლანდებში, სადაც 1 კმ²-ზე დაახლოებით 9,3 მლნ. აშშ დოლარის ოდენობის GDP იწარმოება, მაშინ როდესაც იგივე მაჩვენებელი ბელგიისათვის 8,1 მლნ. აშშ დოლარია, შვეიცარიისათვის 6,3 მლნ. აშშ დოლარი, გაერთიანებული სამეფოსათვის და გერმანიისათვის 6 მლნ. დოლარი, აშშ-სათვის დაახლოებით 1 მლნ. აშშ დოლარი, თურქეთისათვის 240 ათასი აშშ დოლარი, ლიტვისათვის 163 ათასი აშშ დოლარი, სომხეთისათვის 62 ათასი აშშ დოლარი, აზერბაიჯანისათვის 46 ათასი დოლარი, ხოლო საქართველოსათვის 40 ათასი აშშ დოლარი.

აღნიშნული მაჩვენებლის მიხედვით საქართველო წინ უსწრებს ისეთ ქვეყნებს, როგორიცაა უზბეკეთი (37 ათასი დოლარი), მოლდოვა (34 ათასი დოლარი), რუსეთი (10,7 ათასი დოლარი), ტაჯიკეთი (7,6 ათასი დოლარი), თურქმენეთი (6,66 ათასი დოლარი), ყირგიზეთი (6,2 ათასი დოლარი), ყაზახეთი (5,8 ათასი დოლარი).

ამ მაჩვენებლებისა გაანალიზებით ნათლად ჩანს, რომ ნიდერლანდებში ტერიტორია 232-ჯერ უკეთაა ათვისებული ვიდრე საქართველოში, 10-ჯერ უკეთ ვიდრე აშშ-ში, 930-ჯერ უკეთ ვიდრე რუსეთში.

სასურველია გაანგარიშებულ იქნეს R რეგიონების, რაიონების, ქალაქების მიხედვით. ამ შემთხვევაში ნაცვლად GDP-ისა უნდა ავიდოთ შესაბამის რეგიონში, რაიონში ან ქალაქში შექმნილი GDP-ის წილი და გავყოთ შესაბამისი ტერიტორიული ერთეულის ფართობზე.

ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი, რომ ბურდასა და ვიპლოშის მიხედვით GDP სხვა არაფერია, თუ არა გარკვეულ ტერიტორიაზე შექმნილი დამატებული ღირებულების ჯამი [3], მაგრამ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ხარჯების მიხედვით GDP-ის გაანგარიშებისას აუცილებელია იმპორტისა და ექსპორტის გათვალისწინება, რაც საკმაოდ დიდ სირთულეებთანაა დაკავშირებული ცალკეული რეგიონების მიხედვით GDP-ის გაანგარიშებისათვის, განსაკუთრებით რთულია რეგიონის ტერიტორიაზე მოხმარებული იმპორტული საქონლისა და მომსახურების გაანგარიშება. ამდენად, თუ შეუძლებელია GDP-ის დათვლა რეგიონების მიხედვით, GDP-ის ნაცვლად აღებული უნდა იქნეს შესაბამის ტერიტორიაზე (როგორც რეგიონში, ასევე მთელ ქვეყანაში) შექმნილი დამატებული ღირებულება.

მივიღებთ კონკრეტულ მაჩვენებლებს, რომელიც R_{reg} აღვნიშნოთ.

$$R_{reg}^i = \frac{VA_i}{S_i};$$

სადაც R_{reg}^i - i -ური რეგიონის ეკონომიკური ათვისების ინდექსია,

VA_i - ამ რეგიონში შექმნილი დამატებული ღირებულებაა,
 S_i - ამ რეგიონის ფართობია.

თუ აღნიშნულ მაჩვენებელს გამოვიანგარიშებთ ქვეყნის ყველა ტერიტორიული ერთეულის მიხედვით (ფედერაციულ ქვეყნებში ფედერაციის სუბიექტების, უნიტარულ სახელმწიფოში ადმინისტრაციული ერთეულების მიხედვით) ჩვენ ქვეყნის ტერიტორიული ერთეულების განვითარების დონეთა შედარების საკმაოდ ნათელი და ობიექტური სურათი გვექნება.

შესაძლებელია საშუალო R_{reg} -ს - \bar{R}_{reg} გამოთვლა.

$$\bar{R} = \frac{\sum_{i=1}^n R_{reg}^i S_i}{\sum_{i=1}^n S_i} = \frac{\sum_{i=1}^n R_{reg}^i S_i}{S};$$

სადაც, n - რეგიონების რაოდენობაა.

ანალიზისათვის სასარგებლო იქნება ქვეყნის ეკონომიკური ათვისების თანაბარზომიერების ინდექსის - R_δ გამოთვლა.

$$R_\delta = \frac{\sum_{i=1}^n (R_{reg}^i - \bar{R})^2 S_i}{\sum_{i=1}^n S_i} = \frac{\sum_{i=1}^n (R_{reg}^i - \bar{R})^2 S_i}{S};$$

თუ $R_{reg}^i = \bar{R}$ ($i=1, 2, \dots, n$), მაშინ $R_\delta = 0$, რაც ნიშნავს, რომ ქვეყანა მთელ ტერიტორიაზე თანაბრად ვითარდება, ხოლო რაც უფრო მეტია R_δ - ნულზე, მით უფრო არათანაბრად ვითარდება ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონი.

აღნიშნული მაჩვენებელი ცენტრალურ და ადგილობრივ ხელისუფლებას საშუალებას მისცემს რეგიონალური პროგრამების (მათ შორის ტრასფერტების განაწილების დროს) შემუშავების დროს

სწორი აქცენტები დასვან და ამით აღმოფხვრან ან მინიმუმამდე დაიყვანონ რეგიონების განვითარების დონეებს შორის დისპროპორცია.

სასურველია ქვეყნის ფართობების “კორექტირებაც”. ამ შემთხვევაში ქვეყნის ტერიტორიის მთელ ფართობს უნდა გამოაკლდეს იმ ტერიტორიების ფართობები, რომლებზეც დროებით არ ვრცელდება ქვეყნის იურისდიქცია (ამ შემთხვევაში, ცხადია ეს პრობლემა ყველაზე მეტად საქართველოსათვისაა აქტუალური).

ანალიზისათვის შესაძლებელია ცალკე იყოს გაანგარიშებული R მხოლოდ ათვისებული ტერიტორიების მიხედვით – R_{ut} , რაც ქვეყნის რეგიონებს შორის განვითარების დონეთა შორის დისბალანსზე უფრო სრულყოფილ წარმოდგენას მოგვცემს.

ფიქრობთ, თუ სტატისტიკური ორგანოები დაიწყებენ აღნიშნული მაჩვენებლის გაანგარიშებას, ამით საკმაოდ დიდი ნაბიჯი გადაიდგმება ქვეყნის ეკონომიკური ანალიზის სრულყოფისაკენ.

სამწუხაროდ საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტს არ გააჩნია ინფორმაცია რეგიონების მიხედვით შექმნილი დღგ-ს შესახებ. ამდენად ჩვენ მხოლოდ მათივე ექსპერტული გათვლებით ვისარგებლეთ და საქართველოში გავიანგარიშეთ რეგიონის ეკონომიკური ათვისების ინდექსები 1998 და 1999 წლებისათვის.

გავითვალისწინეთ რა ის ფაქტი, რომ საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების იურისდიქცია არ ვრცელდება აფხაზეთსა და ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ნაწილზე და შესაბამისად ამ ტერიტორიაზე შექმნილი საქონელი და მომსახურება ვერ აისახება საქართველოში შექმნილ GDP-ში, შედარებით უფრო ზუსტი ანალიზისათვის ჩვენს მიერ კორექტირებული იქნა საქართველოს ფართობი აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკისა და ჯაეის რაიონების ფართობებით (შესაბამისად 8 ათასი და 1500 კმ²). ამდენად გაანგარიშებებში საქართველოს ფართობად აღებულია არა 69700 კმ², არამედ 58830 კმ² (ზემოთმოყვანილ შედარებებში საქართველოს ფართობი აღებულია ქვეყნის მთელი ტერიტორიის მიხედვით).

საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური ათვისების ინდექსი³

რეგიონი	ფართობი	1998 წელი		1999 წელი	
		შუქნილი GDP (მლნ. ლარებში)	რეგიონის ეკონომიკური ათვისების ინდექსი	შუქნილი GDP (მლნ. ლარებში)	რეგიონის ეკონომიკური ათვისების ინდექსი
თბილისი	121	1233,2	10,19	1424,1	11,77
ამგურელო ზემო-ჯანეთი	4916	517,8	0,11	497	0,10
მურეთი და რაჭა	14128	929,4	0,07	1036,9	0,07
აურია	2182	194,1	0,09	202,2	0,09
ქვემო ქართლი	4906	574,7	0,12	673,3	0,14
შიდა ქართლი და მცხეთა მთიანეთი	11094	501,8	0,05	566,9	0,05
ახეთი	12207	487,2	0,04	548,3	0,04
ჭარა	2864	410,5	0,14	498,7	0,17
სამცხე-ჯავახეთი	6412	191,8	0,03	218,3	0,03
სულ საქართველოში	58830	5040,5	0,09	5665,7	0,10

აღნიშნული გათვლები ცხადყოფენ საქართველოს რეგიონების არათანაბარ განვითარებას. თუ თბილისში 1999 წლის განმავლობაში

³ ინფორმაცია აღებულია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ექსპერტული გათვლებიდან

1 კმ²-ზე 11,77 მლნ. ლარის GDP იქნა წარმოებული, იგივე მაჩვენებელი სამცხე-ჯავახეთისათვის სულ 30 ათასი ლარი იყო, შიდა ქართლსა და მცხეთა მთიანეთში 50 ათასი ლარი, იმერეთში და რაჭაში 70 ათასი ლარი, გურიაში 90 ათასი ლარი, ქვემო ქართლში 140 ათასი ლარი, ხოლო აჭარაში 170 ათასი ლარი იყო. საშუალო მონაცემი საქართველოსათვის 100 ათასი ლარია. იგივე მაჩვენებლებიდან გამომდინარე ცხადი ხდება, რომ მიუხედავად საერთო ეკონომიკური ზრდისა აჭარაში, თბილისისა და ქვემო ქართლში 1 კმ²-ზე წარმოებული პროდუქციის ზრდის დონე უფრო მაღალია ვიდრე დანარჩენ რეგიონებში, ხოლო სამეგრელოსა და ზემო სვანეთში იგივე მაჩვენებელი შემცირებულია.

აღნიშნული მონაცემების საფუძველზე გაანგარიშებულ იქნა ქვეყნის ეკონომიკური ათვისების თანაბარზომიერების ინდექსი - R_{Σ} , რომელიც საქართველოსათვის 0,98-ს ტოლია, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ საქართველო მეტად არათანაბრად არის განვითარებული და როგორც ცენტრალური ისე ადგილობრივი ხელისუფლების უმთავრესი ამოცანაა აღნიშნული უთანაბრობის გამოსწორება.

ვფიქრობთ, თუ სტატისტიკური ორგანოები დაიწყებენ აღნიშნული ინდექსის გაანგარიშებას, ქვეყნის ხელისუფლება ამით საკმაოდ მნიშვნელოვან ანალიტიკურ ინფორმაციას მიიღებს როგორც სწორი მაკროეკონომიკური, ისე რეგიონული პოლიტიკის ფორმირებისათვის.

ლიტერატურა:

1. პაპავა ვ., ახმეტელი რ., ლეიაშვილი პ., ულუმბერაშვილი ნ., 1993. *საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლები (თეორიული ეკონომიკა)*, თბილისი;
2. მენჭიუ გ., 2000, *ეკონომიკის პრინციპები*, თბილისი;
3. Бурда М., Виплош Ч., 1998. *Макроэкономика*. Санкт-Петербург, Судостроение.
4. Дорнбуш Р., Фишер С., 1997. *Макроэкономика*. Москва, Изд-во МГУ, ИНФРА-М.
5. Макконнелл К.Р., Брю С.Л., 1992. *Экономикс: Принципы, проблемы и политика*. Т.1, 2. Москва, Республика.

6. Макконнелл К.Р., Брю С.Л., 1999. *Экономикс: Принципы, проблемы и политика*. Москва, ИНФРА-М.
7. Мэнкью Н.Г., 1994. *Макроэкономика*. Москва, МГУ.
8. Мэнкью Н.Г., 1999. *Принципы экономикс*. Санкт-Петербург, Питер Ком.
9. Сакс Дж., Ларрен Ф., 1999. *Макроэкономика. Глобальный подход*. Москва, Дело.

COUNTRY'S ECONOMIC RECLAMATION INDEX

Nodar Khaduri

*P. Gugushvili Institute of Economics,
Georgian Academy of Sciences,
14, Kikodze Str., 380007 Tbilisi,
Georgia*

Summary. Macroeconomic indicators, in general and in particular GDP, are of key importance for the formation and implementation of macroeconomic policy. That's why analysis of GDP and other indicators derived from it, must form the basis of country's economic regulation.

The research offers a new indicator - Country's Economic Reclamation Index, which applies the GDP's calculation according to territorial principle. The index is calculated as a ratio of GDP to the country's area. Similar index can be calculated by regions as well. This will enable to calculate the index that measures how equally is utilized country's economy.

ИНДЕКС ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОСВОЕНИЯ СТРАНЫ

Нодар Хадური

Институт экономики

им. П. Гугушвили АН Грузии,

380007 Тбилиси, ул. Кикодзе 14

Грузия

Резюме. Для формирования и реализации макроэкономической политики огромное значение имеют макроэкономические индикаторы, основным из которых является валовый внутренний продукт (ВВП). Именно анализ ВВП и индикаторов произведенных на базе ВВП, должен стать основой регулирования экономических процессов в стране.

В работе предложен новый индикатор – индекс экономического освоения страны, расчет которого базируется на территориальном принципе определения ВВП. Этот индекс является производной от соотношения ВВП к площади (территории) страны.

Аналогичный принцип лежит в основе индекса экономического освоения регионов (районов) страны, который даст возможность определить индекс равномерного экономического освоения страны.

SLOVENIAN READINESS FOR EU CLUBS

Sebastjan Strašek, Timotej Jagrič

Faculty of Economics and Business,

University of Maribor, Slovenia

Razlagova 14, 2000 Maribor, Slovenia

Received November 28, 2001

Summary. With the signing of the Maastricht Treaty (1991), convergence has become a key focus of the European debate. Fiscal and monetary criteria laid down at Maastricht are viewed as being precondition to the transition to the final and third phase of EMU. Deciding when to join EU clubs (EU, ERM, EMU) depend on the convergence in key economic variables. Besides fiscal and monetary criteria we have to check readiness for membership by controlling two variables: income per head and trade with Europe. The article research readiness of Slovene economy to integration processes. Current economic trends point to good short and long term prospects, so convergence debate is becoming a key concern. At the moment Slovenia fulfill both fiscal criteria, but has the problem with monetary criteria. The author points out to the necessary adjustments that could lead Slovenian's future inclusion in the EU clubs.

* * *

With the signing of the Maastricht Treaty (1991), convergence has become a key focus of the European debate. Fiscal and monetary criteria laid down at Maastricht are viewed as being precondition to the transition to the final and third phase of EMU. Deciding when to join EU clubs (EU, ERM, EMU) depend on the convergence in key economic variables. Besides fiscal and monetary criteria we have to check readiness for membership by controlling two variables: income per head and trade with Europe. The first criterion has a high importance for membership of EU, and medium importance for ERM and EMU, the second a low importance for EU and medium importance for ERM and EMU. Reforming countries of eastern Europe are at different stages of transition, so major differences persist among the transition economies in terms of their convergence capability. The group of the

fast and most advanced pro-market reformers, which has included Czech Republic, Hungary and Poland, is now being joined by Slovenia.

In Slovenia, transition into the market and national economy after 1990 caused deep structural changes, signified by several different types of transition:

- transition from a one-party political system to a democratic political system,
- transition from the manufacturing towards services economy,
- transition from supply side economy towards demand side economy,
- transition from planned economy to market economy,
- transition from regional economy to an independent national economy,
- transition from import substitution to an export oriented economy or from inward looking to an outward looking economy.

Economic policy after independence followed priorities and targets established in 1991, with the main focus on regaining and strengthening internal balance. Current economic trends point to rather good short and long term prospects, so convergence debate is becoming a key concern. In this paper we will discuss Slovenian entry to the EU by comparing its recent economic performance with relevant economic criteria. The paper is organized as follows. Section 1 discusses Slovenian income performance and its trade with Europe. Section 2 compare current Slovenian monetary and fiscal record with Maastricht criteria. Section 3 concludes.

1. Income and trade performance

The key measure of readiness for EU membership is income per head. The chance to catch the low-income countries of EU in the nearer future is possible if Slovenia managed to cope with recent transition and independence problems. Slovenia has passed the lowest point of its economic crisis in 1993, so the main concern for Slovene economy is rather low level of GDP compared to the eighties. The economic activity has been declining from 1987 to 1992. GDP dropped in this period by 20%; in 1988 by 1,9%, in 1989 by 2,7%, in 1990 by 3,4%, in 1991 by 8,1% and in 1992 by 5,4%.

Four groups of factors can be singled out as mainly responsible for the slump in output:

- the collapse of trade between countries of former Yugoslavia,
- a delayed and weak structural adjustment (supply response) to the new economic situation,
- the restrictive monetary policy associated with stabilization efforts, which have strongly depressed domestic demand,
- supply constraints due to the delayed privatization process.

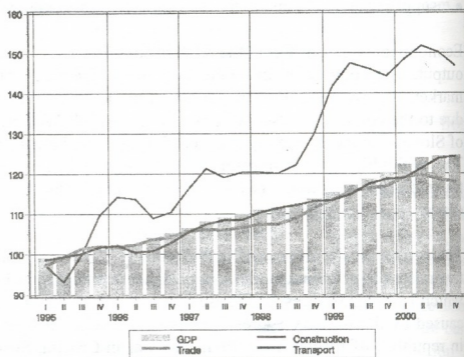
Economists do not differ on the relative contributions of these factors to the fall of output. The contraction in output was mostly the result of the loss of Yugoslav market. This was the third in a series of market losses: the first two shocks were due to the collapse of CMEA markets and the Gulf War. Structural characteristics of Slovene economy rapidly changed since gaining independence in October 1991. The difficulties of transforming (semi) command economic system into decentralized market economy have become apparent during the first years of independence.

The economic developments in Slovenia in 1991 were marked by the transition towards an independent state and market economy and by a number of events, which had negative results. These events were: direct and indirect economic loss caused by the military aggression against Slovenia in June 1991; loss of markets in republics of former Yugoslavia; the war in Croatia, Slovenia's most important trade partner; interrupted connections (transport and other infrastructure facilities) with southern regions of Yugoslavia; the confiscation of the property of Slovenian firms in Serbia; and unselective measures imposed by the EC and USA against the former Yugoslavia which also hit Slovenian exports.

The depression in 1992 was mainly a result of the ongoing loss of Yugoslav markets: Bosnia and Herzegovina because of the war, in Serbia and Montenegro because of the UN sanctions, in Croatia because of the economic consequences of the war and restricted imports. In two years after its independence Slovenia lost around three quarters of its market in former Yugoslavia. The slump in output which started in 1987 has deepened especially in 1991 (-8,1%) and 1992 (-5,4%).

Table 1: GROSS DOMESTIC PRODUCT

1992 = 100
 (seasonally adjusted)

After four successive years of reduced economic activities, the Slovene economy experienced a rebound in 1993 where output rise by 1,3%. The economic trends in 1994 and 1995 confirmed the transition to economic growth. The rebound in real growth was actually a by pass effect of a real wage increase (which in addition resulted in higher aggregate spending and production) and was partly driven by export demand. The power of the growth is therefore highly questionable; higher real wages (regardless that they are low) could again inflate economy and further reduce employment rate and competitiveness. The fact that increase in demand could be transformed into production growth, is due to the circumstances where the economy was under-utilized and inflationary expectations almost extinguished. There is a widespread opinion among Slovenian economists (Žižmond, 1993 a, Kračun) that long run economic growth in a small country like Slovenia should be based primarily on export demand, growing faster than GDP. Finally, to a cer-

tain extent the economic revival was due to the stabilization and reforms introduced in the economic system and restructuring of the economy.

The question is raised, if Slovenia and other transition economies are capable to transform recent short-term growth to long-term growth? The catching up is namely the question of relative growth.

Table 2: THE DISTANCE BETWEEN CEFTA AND EU (IN YEARS)

Relative growth in %	1%	2%	3%	4%	5%
Czech Republic	80	40	27	20	16
Hungaria	99	50	33	25	20
Poland	120	60	40	30	24
Slovakia	110	55	37	28	22
Slovenia	80	40	27	20	16

Source: Mark Knell (1996): Structural Adjustment and Growth: Is Eastern Europe Catching Up?, Economics of Transition, Edvard Elger, Vermont USA

Rather optimistic short term growth prognosis for Slovenia is based on low level of external debt. The problem on the long run is connected with rising trade deficit (around 12% of GDP in 1999). Is this sustainable and compatible with other fundamentals? Economic growth must be based on domestic saving. Therefore we advocate an approach that would keep the capital account surplus moderate to such an extent that the current account deficit would not become intolerable.

Position of Slovene economy is somehow different from other economies: unlike the west European economies, which cope with a cyclical downturns, the problems of the transition economies are predominantly structural and systemic and unlike the ex CMEA countries where "institutional hiatus (moving from one set of institutions to the other) prevail, Slovenia has entered transition rather well institutional equipped. There is no doubt, that Slovenia is better of in terms of typical elements of the broad institutional frame:

- elements of formal regulations, institutions, procedures. Slovenia succeed relatively fast to create some new institutions, for example: Stock Exchange, Commodity Exchange, Slovenian Export Corporation - the export insurance and finance corporation of Slovenia, etc.
- elements of market behaviour.

In Slovenia, where progress in market reforms is comparable advanced to other CEEC the focus of institutional change has shifted gradually from liberalization to structural measures. The reason is obvious - the experience with stabilization programs in different middle income less developed countries shows that there is a risk that stagnation or even retardation in economic growth might follow stabilization. Here special attention have been given to: reform of the financial and banking sector, restructuring of production and market structure and the legal system.

Upon attaining independence, Slovenia became one of Europe's small economies. Many theoretical and practical issues are now being raised as to the viability of a small economy in the global environment. There is no doubt that, Slovenia as a small economy will experience some disadvantages in terms of the small size of the domestic market, sovereign risk, limited opportunities for an import-substitution strategy, the inability of small countries to compete in the mass market, which requires regular volumes of production due to the small volumes of resources available, ect., but there is the possibility of compensation for the disadvantage of smallness with an outward-looking international trade strategy.

The three most obvious advantages are:

- Slovenia as a small country will be favoured in the international trade by its marginality. Slovene exports can never be as large as to threaten domestic production in importing countries.
- As a small price taker Slovenian export prices do not depend on the quantity exported, so export expansion would not adversely affect terms of trade; there are no demand constraints for the export of small economies (Senjur, 1992).
- Slovenia can find a niche in international trade; a niche strategy further eliminates fear of the introduction of trade restrictions against Slovenia (Strašek, 1994a).

Small open economies are very sensitive to the changes of import policies in countries that represent their export market. This vulnerability can be substantially compensated for by incorporation of small countries into economic associations, with whom they trade. For Slovenia, as a small country gradual institutional integration into EU "clubs" demand adequate orientation of its trade flows.

Unlike other East European countries, Slovenia as a part of former Yugoslavia, has been oriented to Europe before independence already. As a semi-command economy, Slovenia developed a fairly independent companies management, which resulted in the fact, that with only 8% of the total population Slovenia managed to produce 30% of total Yugoslav exports to the western markets. The events in the first four years after 1991, the loss of markets in republic of former Yugoslavia, the war in Croatia, the confiscation of the property of Slovenian firms in Serbia) demanded rush reorientation in the trade policy. These unfavourable events were coupled by decreasing domestic demand, so the only way to compensate lost markets was to increase exports to convertible markets.

The recent trade data confirm the fact that after independence Slovene economy is rapidly reorienting its trade flows to the trade with Europe.

Table 3: REGIONAL COMPOSITION OF FOREIGN TRADE (1997-1999, in million USD)

	EXPORT			IMPORT			BALANCE		
	1997	1998	1999	1997	1998	1999	1997	1998	1999
European union (15)	5320	5928	5650	6312	7017	6830	-993	-1089	-1180
Austria	565	621	623	789	802	800	-223	-180	-177
France	463	748	491	980	1258	1093	-517	-511	-602
Italy	1248	1255	1176	1558	1697	1674	-310	-442	-499
Germany	2459	2572	2626	1936	2089	2005	523	482	621
CEFTA	517	608	622	720	778	844	-203	-170	-222
Czech republic	147	150	159	234	264	280	-87	-114	-122
Hungary	120	141	145	293	244	266	-172	-103	-122
Poland	155	181	190	58	78	110	97	103	79
EFTA	87	98	112	194	208	237	-107	-110	-125
Noneuropean members of	340	376	379	546	630	611	-206	-254	-232

OECD									
USA	243	252	258	287	296	292	-44	-44	-33
Successor states to former SFRY	1387	1397	1296	594	593	572	793	805	724
Croatia	837	815	671	466	432	444	371	384	227
CIS countries	432	330	213	284	216	201	148	114	11
Russian fed.	326	235	129	250	178	159	76	58	-30
Other countries	287	312	274	716	668	660	-429	-356	-386
TOTAL	8369	9051	8546	9366	10111	9954	-998	-1060	-1409

Source: Statistical Office of the Republic of Slovenia

Table 3 shows the growing importance of intra-European trade for Slovenia. This trend correspond to the trends which are significant especially for small European countries. Trade patterns suggest that small EU countries carried out over 70% of their trade with other European countries. The recent data of new EU member countries (Greek, Spain, Portugal) also show that since joining the EU, their trade within Europe has increased considerably. Slovenia's pattern of trade is evidently changing in favour towards EU markets. Transition problems in former Yugoslav Republics and East European countries force Slovenia trade flows to convertible markets. If economic policy succeed to pursue sound exchange rate and wage policy, Slovenia could soon fulfil this economic criterion.

It is interesting that recent empirical studies provide support for Linder's thesis, that trade in manufactures is high between countries of similar per capita income or that similarity of demand structure (determined by similar economic development and standard) determine a high share of product with higher rate of manufacturing. Slovenian trade data are confirming these facts(Štiblar, 1995): the trade with EU is concentrated to almost 90% on four SITC groups. The same pattern is reported in trade with EFTA. Recent export-import commodity structure allow a thesis, that Slovene economy has already reached the characteristics of developed trade economy; knowledge intensive industry is still growing and indicates positive trade balance.

3. Monetary and fiscal criteria

The benchmarks of Maastricht are monetary, fiscal and the exchange rate criterion. Political considerations will determine how strictly these criteria are applied, but none the less, in evaluating the suitability of Slovene economy for entry into EMU, it is instructive to compare its actual economy records with reference values of Maastricht.

At the time of effective monetary take-over (October 1991), the inflation in Slovenia was rising and had already exceed 20% per month, so the primary goal of monetary policy was to lower inflation. Bank of Slovenia decided to chose a concept of gradual, so-called "soft" adjustment. In the operational implementation of this monetary concept three periods can be distinguished (Kranjec, 1993). In the first period, from monetary take-over in October 1991 until the end of February 1992 the policy sought actively to mop up excess liquidity and to neutralize the monetary overhang. During this period the rediscount quota was drastically reduced (abolished in April 1992). The occasional liquidity deficits were covered with temporary purchases of government securities. In the second period, from March to June 1992, the monetary policy gradually adjusted the quantity of money to the decrease in inflation and the falling velocity of circulation - the demand for real money balances was roughly satisfied. In the third period, from June 1992 the monetary policy was stabilized as the necessary changes in the quantity of central bank money were considerably smaller, because of the relatively much lower price growth.

Concentration on money target allowed monitoring and supporting other two targets (exchange rate and interest rate) only to the extent permitted with the planned monetary framework. In the period after effective monetary take-over, the level of interest rates was very high in Slovene. This was due (besides restrictive monetary policy) to several factors:

- high risk and uncertainty in economy; Kranjec (1993) reported that risk premia probably explained 2/3 of total rate
- insufficient competition among financial intermediaries; it resulted in shifting the burden of non-performing loans to the borrowers
- high spread in rehabilitation banks was followed by other banks

Calming down of inflation and successful rehabilitation of the banking system enabled the Bank of Slovenia to start decreasing interest rates in 1993. In spring 1993 its nominal discount rates was lowered from 25% to 16%. With lowering interest rates for liquidity loans the Bank of Slovenia directly affected the interest rates on interbank money market. The average real interest rate on this market decreased from 16,4% at the beginning of 1993 to 12,3% in December 1993, 8,5 in May 1994 and 4,5% in March 1995 with the trend on a further decline. (Bank of Slovenia, 1994). The average annual nominal interest rate in the inter bank money market was 9,76% in December 1997; taking into account December's inflation (0,3%), the real monthly interest rate was 0,5%. Further decline of interest rates towards Maastricht's convergence criteria will be in function of restructuring and privatization of enterprises and rehabilitation of banking sector. Actual reduction of risk premia and successful cleaning of balance sheets of banks is a good step toward this goal.

Slovene entry to "EU clubs" is also in a function of fiscal criteria. The Maastricht Treaty sets an upper bound to debt accumulation by the national fiscal authorities. Accordingly, the total outstanding gross debt of the general government should not exceed 60% of GDP. The Maastricht Treaty sets also a limit of 3% of GDP for general government net lending.

The governments in the countries in transition face challenges not only in formulating fiscal policy but also in establishing the framework of instruments and institutions through which fiscal policy can be effectively implemented in a market economy. Slovenia succeeded in accomplishing some structural shift to a market-based fiscal system: the introduction of individual income taxes, the cut in subsidies, the decline in reliance on state enterprise profit taxation and is preparing to introduce VAT in 1999. However, systems changes were not followed by improved fiscal stance.

The most important step in macroeconomic stabilization is namely fiscal consolidation, that is, the elimination of the underlying fiscal and quasi fiscal deficits that are the cause of the high inflation. Unlike the majority of transition economies, where at the beginning of the reform process almost all transition economies experienced large fiscal deficits, the Slovenian general government fiscal balance ran a slight surplus or negligible deficit. At the moment Slovenia still fulfill both fiscal criteria, but fiscal stance is continually worsening.. Public debt of Slovenia (to-

gether with potential obligations stemming from the succession negotiations) is estimated at 33% of GDP. In the last two years the public debt has increased considerably, particularly with the recognition of concealed public debt. A further rise (although far from 60% limit) could cause serious disturbances to the operation of the whole economic system (Strašek, 1994 b). Although public finance policy after 1991 didn't follow misuse of fiscal redistributive mechanism of former Yugoslavia, but rather conduct policy that have ensured high level of equilibrium between total public revenues and expenditures (Table 4), the fiscal stance in last two years is continually worsening. It is evident that redistribution transfers continue to represent the bulk of state budget expenditures and their role in the majority of items has not been reversed during transition. Slovene economic policy obviously did not manage to avoid the trap of former "semi-planned" development and has implicitly retained the idea of government - directed welfare state. Similar paternalistic role of the government has been retained in almost all post-communist countries in Europe (Benaček, 1997).

Interest costs in 1997 approached 1,2% of GDP so a greater deficit public financing would reduce the possibilities of financing other budget requirements and would cause some additional unpleasant impacts (pressure on the exchange rate in case of foreign borrowing and crowding out with domestic borrowing). The basic target of the fiscal policy in the next few years will be to reduce overall fiscal burden through a gradual lowering of public expenditures. Like many of CEEC economies, Slovenia did not succeed in reducing overall share of government expenditures in GDP, since higher social transfers and spending on pension compensated for the cuts in subsidies and capital spending. Income policy remained the weakest link in the stabilization policy. Become transfers were pegged to wages, acceleration of wages also pushed up social transfers. Unsatisfactory income policy promoted besides fiscal problems two crucial effects: a huge inflow of foreign capital and further increase in the price of nontradeables (Bole, 1997). Indexation of nominal wages and the existence of contractual procedures certainly fuel inflationary anticipations, so the income policy (in connection with employment in public sector) will determine not only the future fiscal convergence but also the final results of stabilization policy.

	1996	1997	1998	1999
Public debt	14518	1518	1737	1826
Public debt as % of GDP	34.28	3.68	3.73	3.72
Public debt as % of M2	14.51	1.51	1.73	1.82
Public debt as % of GDP (incl. concealed)	33.00	33.00	33.00	33.00

Table 4: GENERAL GOVERNMENT REVENUES AND EXPENDITURE
 (1997-2000, in million SIT at current prices)

	Outturn				Share in GDP
	1997	1998	1999	2000	2000
I. TOTAL REVENUE	1222587	1397903	1590017	1726936	42,7
1. Current revenue	1217023	1390982	1579255	1696985	41,9
1.1. Tax revenues	1156099	1302752	1499430	1599576	39,5
1.1.1 Taxes on income, profits and capital gains	227624	252936	273818	311429	7,7
- Personal income tax	194062	213342	231641	259634	6,4
- Corporate income tax	33562	39593	42177	51795	1,3
- Other taxes on income, profits and services	0	0	0	0	0,0
1.1.2 Taxes on payroll and work force	37491	45905	55416	68071	1,7
1.1.3 Social security contributions	400630	448398	496371	552627	13,7
- Employees	247519	276805	305649	342129	8,5
- Employers	127472	142649	157206	173033	4,3
- Other unallocable social security contributions	25639	28944	33515	37465	0,9
1.1.4 Taxes on property	19589	27722	26597	26513	0,7
1.1.5 Domestic taxes on goods and services	412094	479713	601470	602823	14,9
1.1.6 Taxes on international trade and transactions	58463	47291	45657	38089	0,9
1.1.7 Other taxes	208	787	100	23	0,0
1.2. Nontax revenues	60924	88230	79825	97409	2,4
1.2.1 Entrepreneurial and property income	9792	24186	23522	29465	0,7
1.2.2 Administrative fees and charges, nonind. and incidental sales	17252	20512	19454	19025	0,7
1.2.3 Fines and forfeits	3921	5576	6793	7672	0,2
1.2.4 Other nontax revenues	29959	37956	30055	31247	0,8
2. Capital revenue	3805	4471	6430	8054	0,2
3. Grants	1760	2449	4332	7331	0,2
4. Transfers	0	0	0	14566	0,4
II. TOTAL EXPENDITURE	1256668	1423494	1613314	1783193	44,1
1. Current expenditure	1135487	1283131	1445545	1612685	39,9
1.1. Expenditure on goods and services	527919	589544	646428	723775	17,9
1.1.1 Wages and salaries	284769	312605	350639	387482	9,6
1.1.2 Other purchases of goods and services	243150	276939	295789	336294	8,3
1.2. Interest payments	34686	41721	50946	61216	1,5
1.2.1 Domestic interest payments	21756	28237	31506	34958	0,9

1.2.2	Interest payments abroad	12931	13484	19440	26258	0,6
1.3.	Subsidies and other current transfers	571146	641153	737619	815116	20,1
1.3.1	Subsidies	39961	49239	63088	58997	1,5
1.3.2	Transfers to households	519109	573820	648071	731014	18,1
1.3.3	Transfers to nonprofit institutions	7368	8489	14598	16926	0,4
1.3.4	Other domestic transfers	775	4569	6648	4357	0,1
1.3.5	Transfers abroad	3934	5035	5214	3822	0,1
1.4.	Current reserves	1736	10713	10552	12577	0,3
2.	Capital expenditure	121181	140364	167770	170508	4,2
	NONFINANCIAL BALANCE (A:I-II.)	-34081	-25591	-23297	-56257	-1,4

Source: Ministry of finance

Concluding remarks

During the first years after October 1991, the Slovene economy has undergone major changes. With independence, Slovenia become one of Europe's small economies. The cited disadvantages can be substantially compensated for by the incorporation into economic association with EU clubs. Deciding whether and when to join to EU depends on the extent of the convergence in key economic variables.

The necessity of opening Slovenia to the world and especially the need for close cooperation with EU demands considerable changes in economic policy. The Slovenian commitment to a market economy represent a radical breakout with redistributive instruments of past economic policy like credit limitation, rediscounts, quantity quotas, licenses, conditionally free imports, etc. In the period after October 1991 Slovenia succeeded rather successfully to implement institutional transformation and real restructuring of large parts of economy, accompanied by gradual implementation of typical market instruments of economic policy (open market operations, repurchase operations, foreign exchange transitions, sterilization, etc). This process must be accompanied by concentration on key elements of "good" macroeconomic policy: keeping inflation under control, improving public finances, ensuring coherence of fiscal and monetary policies, achieving consistency of policies and the exchange rate regime.

It is expected that these changes will continue the current trend towards market regulation and establish conditions not only to enable Slovenia to approach to EU standards but also to create a solid basis for real growth and prosperity.

References

Bank of Slovenia, Annual Report 1992, 1993, Ljubljana

Benaček V. (1997), Fiscal Convergence to the Countries of European Union and the State burden, Prague Economic Papers, 4

Bole V. (1997), Stabilization in Slovenia: From high Inflation to Excessive Inflow of Foreign Capital, in Macroeconomic Stabilization in transition economies ed. by Bejer and Škerb, Cambridge

Bole V., (1994), Alternative Perspectives on Finance, Economic Institut of the Law School, University of Ljubljana

Bruno M., (1993), Monetary Policy Rules for a Small Open Economy, in Policymaking in the Open Economy, ed. by R. Dornbusch, Oxford University Press, p. 18-38

Kračun D., Ovin R., (1995), Economic Reforms in Slovenia. Working papers EDP, EPF Maribor, Number 6

Kranjec M., (1993), Monetary policy of the Bank of Slovenia since Independence, International Centre for economic growth, Ljubljana, p. 203-215

Lavigne M. (1995), The Economics of Transition, Macmillan Press, London

Mencinger J., (1996), Usodna podobnost, Gospodarska gibanja, št. 275

Ribnikar I., (1993), Problemi pretekle, sedanje in prihodnje politike Banke Slovenije, Zbornik referatov, Simpozij o sodobnih metodah v računovodstvu in poslovnih financah, Portorož

Senjur M., (1992), The Viability of Economic Development of a Small State separating from a larger one, *Development & International Cooperation*, Volume VIII, Number 14-15, Ljubljana, Centre for International Cooperation and Development, p. 5-22

Senjur M., (1993), Transition as a Problem for Development Theory and Policy, 191-137, *Development & International Cooperation*, Volume 9, Number 16, Ljubljana

Strašek S., (1994a), The Small Open Economy and Integration Processes - The Case of Slovenia, *Eastern European Economics*, New York, p. 87-94

Strašek S., (1994b), The Role of Government in Transition: The case of Slovenia, *Rivista Internazionale di Scienze Economiche e Commerciali*, Volume 41, Number 2

Štiblar F., (1995), Spremembe zunanje menjave v preobrazbi Slovenije ali menjalno razvito slovensko gospodarstvo, *Gospodarska gibanja*, Ljubljana, Number 258, p. 34

ZMAR, (1994), Analyses of Economics Trends in 1994 and Projections for 1995 (Autumn Report), Institute of Macroeconomic Analyses and Development, Ljubljana, p.

Žižmond E. (1993a), Performances of the Slovenian Economy, *Politicheskaya Ekonomie*, Praha, Volume 41, Number 5, p. 647-661

Žižmond E. (1993b), Slovenia- One Year of Idenpendece, *Europe-Asia Studies*, University of Glasgow, Volume 45, Number 5

სლოვენია მზად არის გააუმჯობესოს ევროკავშირში

სებასტიან სტრაჩეკი, თიმოთე ჯაგრიჩი

მარიბორის უნივერსიტეტი

რაზლაგოვას 14, 2000 მარიბორი, სლოვენია

რეზიუმე: მაასტრიქტის 1991 წლის ხელშეკრულების თანახმად კონვერგენცია ევროპული დებატების უმთავრეს საკითხად გადაიქცა. ფისკალური და მონეტარული კრიტერიუმები, რომლებიც დაისახა მაასტრიქტში, განიხილება ევროკავშირში საბოლოო გაერთიანების წინა ეტაპად. გადაწყვეტილება იმის შესახებ, თუ როდის უნდა მიუერთდეთ ევროკავშირს დამოკიდებულია ძირითადი ეკონომიკური მაჩვენებლების მდგომარეობაზე. ფისკალური და მონეტარული კრიტერიუმების გარდა გასაწევრიანებლად აუცილებელია ორი მაჩვენებლის შესაბამისი სიდიდე: – მოსახლეობის ერთ სულზე შემოსავალი და ევროპის ქვეყნებთან ვაჭრობის მაჩვენებელი. სტატიაში გამოკვლეულია სლოვენიის ეკონომიკის ევროპულ ინტეგრაციულ პროცესებში ჩართვის მზადყოფნის საკითხები, არსებული ეკონომიკური ტენდენციების ანალიზი ახლო და შორეულ პერსპექტივებში. ამდენად კონვენგენციის საკითხი უმნიშვნელოვანესი ხდება. დღეისათვის სლოვენია სავსებით აკმაყოფილებს ორივე ფისკალურ კრიტერიუმს, თუმცა არსებობს მონეტარული მაჩვენებლის გარკვეული პრობლემაც. სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია ამ პრობლემის გადაჭრის აუცილებლობაზე, რაც იმის გარანტიაა რომ სლოვენია გახდება ევროკავშირის სრულუფლებიანი წევრი.

ГОТОВНОСТЬ СЛОВЕНИИ СТАТЬ ЧЛЕНОМ ЕВРОСОЮЗА

Себастиан Страчек, Тимоти Джагрич

Мариборский Университет

Разлаговская 14, Марибор, Словения

Резюме. После Маастрийхтского договора 1991 г. конвергенция стала основным вопросом европейских дебатов. Фискальные и монетарные критерии, которые были определены в Маастрийхте рассматриваются как предворительный этап для вступления в Евросоюз. Решение о том, когда можно будет стать членом Евросоюза зависит от состояния основных экономических показателей. Помимо указанных показателей следует иметь соответствующую величину следующих двух параметров – доход на душу населения и показатель торговли с евространами. В статье показывается готовность Словении к присоединению к интеграционным процессам. Существующие тенденции в экономике показывают о приемлимости краткосрочных и долгосрочных перспектив. Следовательно, вопрос конвергенции становится злободневным. Словения вполне удовлетворяет фискальные критерии, хотя существует некоторая проблема монетарного показателя. В статье уделяется определенное внимание решению и этой проблемы, что является гарантией того, что Словения в будущем станет полноправным членом Евросоюза.

წესები ავტორთათვის

1. ჟურნალში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე - ეკონომიკის სერია, ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე ქვეყნდება სტატიები, რომლებიც შეიცავენ ინფორმაციას თანამედროვე ეკონომიკური მიმართულებების თეორიული და პრაქტიკული კვლევების შედეგების შესახებ. პერიოდულად იბეჭდება რეცენზიები, აგრეთვე კონფერენციების, სხდომების და სხვა სამეცნიერო-ორგანიზაციული ღონისძიებების ქრონიკები.
2. რედაქციაში გამოგზავნილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის, ხოლო თანაავტორობის შემთხვევაში კი - ყველა თანაავტორის მიერ, სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ფაქსის, ელექტრონული ფოსტის მითითებით.
3. სტატიის მოცულობა, გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი, რეზიუმე ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე არ უნდა აღემატებოდეს კომპიუტერზე ნაბეჭდი ტექსტის 12 გვერდს, რომელიც დაბეჭდილია 15 ინტერვალით.

რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ორ ნაბეჭდ ეგზემპლარად ელექტრონული ვერსიასთან ერთად (MS Word, ქართული ტექსტი შრიფტით AcadNusx, ხოლო ინგლისური და რუსული ტექსტი - Times New Roman).

4. ლიტერატურის დასახელება უნდა მოთავსდეს სტატიის ბოლოს ერთიანი სიის სახით.

წიგნებისათვის უნდა დავიცვათ შემდეგი თანმიმდევრობა: ავტორის გვარი და ინიციალები, წიგნის დასახელება, ტომი, გამოცემის ადგილი, გამომცემლობა, წელი.

საჟურნალო სტატიისათვის - ავტორის გვარი და ინიციალები, სტატიის დასახელება, ჟურნალის დასახელება, წელი, ტომი, ნომერი (გამოშვება).

ლიტერატურის ნომერი სიაში შეესაბამება ტექსტში მათი მოხსენიების რიგს. ტექსტში ლიტერატურის დასახელებისას უნდა აღინიშნოს მისი რიგითი ნომერი (მაგალითად, [3]). ლიტერატურის სიაში ყოველი წიგნის ბიბლიოგრაფული აღწერა ზუსტად უნდა შეესაბამებოდეს წიგნის (ჟურნალის) სატიტულო ფურცელს.

4. ჟურნალში სტატიები გამოქვეყნდება რედაქციაში მათი შემოსვლის რიგის მიხედვით. თუ რედაქცია დააბრუნებს სტატიას გადასამუშავებლად, სტატიის წარმოდგენის თარიღად ითვლება რედაქციის მიერ საბოლოო ტექსტის მიღების თარიღი. ერთ ნომერში შეიძლება მოცემული ავტორის მხოლოდ ერთი სტატიის გამოქვეყნება.

5. სტატია ექვემდებარება რეცენზირებას. სტატიის გამოქვეყნებაზე უარის თქმის შემთხვევაში რედაქცია უფლებას იტოვებს ის არ დაუბრუნოს ავტორს.
6. სტატია, რომელიც არ პასუხობს ზემოთ მოყვანილ პირობებს, რედაქციის მიერ არ მიიღება.

INSTRUCTION TO AUTHORS

1. The journal *Proceedings of the Georgian Academy of Sciences – Economic Series* publishes papers in Georgian, Russian and English, which includes the results of theoretical and applied research in leading trends of modern economic sciences. Periodically published reviews, chronicles of conferences, meetings, seminars.
2. An original paper sent to editorial board must be signed by all authors, providing names, first names, position, degrees, titles, full address, telephone, fax and e-mail.
3. Volume of the paper, list of references and summary in Georgian, Russian and English should not exceed 12 lines, printed by computer with 1.5 spacing.
Two copies of paper with electronic version (MS Word, font – Times New Roman) should be sent to the publisher.
4. Literature is listed as a general list at the end of the paper in the following order:
Books: 1-st, 2-nd and 3-rd names of the author, title of the book, place of publication, publishing house, year.
Journal papers: 1-st, 2-nd and 3-rd names of the author, papers title, year of publication, volume, issue.
Literature is listed following the sequence of references in the text of the paper. References in the text of an article are given in parentheses. A bibliographic description of each title in the list of literature must correspond strictly to the title page of a book, or a journal.
5. Articles are published in succession of their receiving by the editorial staff. If an article is sent back to the author for revision, the date of receiving the final text is regarded as the date of submission for consideration.
6. In case of a refusal to publish the paper, the editorial staff reserves the right not to return it to author.
7. The paper not meeting these requirements is not taken for consideration.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

1. В журнале *Известия Академии наук Грузии – серия экономическая* публикуются статьи на грузинском, русском и английском языках, в которых содержатся результаты исследований теоретического и прикладного характера по ведущим

направлениям современной экономической науки. Периодически публикуются рецензии, хроника о конференциях, совещаниях, семинарах и других научно-организационных мероприятиях.

2. Направленный в редакцию оригинал статьи должен быть подписан автором, а в случае соавторства – всеми соавторами, с указанием фамилии, имени, отчества, места работы, ученой степени и звания, полного почтового адреса и телефонов, факсов электронной почты.
3. Объем статьи, список использованной литературы, резюме на грузинском, русском и английском языках, не должны превышать 12 страниц, набранного на компьютере 1.5 интервалом.

Статьи представляются в редакцию в двух экземплярах, в месте с электронной версией (MS Word, шрифт – Times New Roman).

4. Литература приводится в конце статьи общим списком в следующем порядке:

Книги: Фамилия и инициалы автора. Название книги. Том. Место издания, издательство, год.

Журнальные статьи: Фамилия и инициалы автора. Название статьи. Название журнала, год, том, номер (выпуск).

Список литературы составляется в порядке упоминания работ в статье. Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках (например, [3]). Библиографическое описание каждого названия в списке литературы должно строго соответствовать титульному листу книги (журнала).

5. В журнале статьи публикуются в порядке поступления в редакцию. В случае возвращения автору статьи для доработки, датой представления считается день получения редакцией окончательного текста. В одном номере журнала может быть опубликована только одна статья одного и того же автора.
6. Статьи рецензируются. В случае отклонения статьи редакция оставляет за собой право не возвращать ее автору.
7. Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редакцией не принимаются.

1997/3

CONTENTS

Irakli Kovzanadze	
About the Stability of the Banking System	203
Merab Kakulia, Nana Aslamazishvili	
Dollarization in Georgia: How sustainable is it's trends for a country	205
Charekishvili Lia, Sarchimelia Roland	
Statistics on probable operation of unified economic system of science and high education in Post-Soviet Georgia	242
Manana Nanitashvili	
Concept of development of the markets for goods and services in transition period	258
Avtandil Sulaberidze	
Political and Demographic Aspects of Forcible Migration	272
Nodar Khaduri	
Country's Economic Reclamation Index	285
Sebastjan Strašek, Timotej Jagrič	
Slovenian readiness for eu clubs	287

ტომი
VOLUME 9
TOM

2001 № 4